

RECEP TAYYIP
ERDOĞAN
ÜNİVERSİTESİ

**T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİMDALI**

**KİŞİLİK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ
(Artvin İli Örneği)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hakan IŞIK

Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

Danışman

RİZE

2018

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında, Hakan IŞIK tarafından hazırlanan *Kişilik ve Dindarlık İlişkisi (Artvin İli Örneği)* başlıklı bu çalışma, 13/04/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Hasan AYIK

Kabul/Red

Üye: Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

Kabul/Red

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Yahya TURAN

Kabul/Red

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

35/2018

Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 02/05/2018

İmza
Hakan IŞIK

ÖN SÖZ

Değişimin kendisini her alanda hissettirdiği günümüz dünyasında insanoğlunun hem kendi öz benliğiyle ve hem de çevresindeki diğer varlıklarla ahenkli bir düzen oluşturabilmesi çok önemlidir. Zira kişinin, kişiliğiyle var olması aynı zamanda çevresiyle de alakalıdır. Bununla birlikte insanoğlu, gerek doğuştan getirdiği ve gerekse de sonradan kazandığı özellikleri ile çok yönlü bir donanıma sahip görünse de bu özellikleri doğru şekilde organize etmek durumundadır. Zira günümüz modern toplum hayatının getirdiği sıkıntılar karşısında sağlıklı ve başarılı bir insan olabilmenin yolu, kendi güçlerinin farkında olan, onları tanıyıp yeri geldikçe de hayatında onlara yer veren bireyler olmaktan geçer. Nitekim insan, maddi ve manevi olmak üzere iki yönlüdür. Maddi yönünde sürekli bir değişimle karşı karşıyadır. Yaşam boyunca yaşanacak olan değişim, insanın hem maddi hem de manevi yönünü olumlu/olumsuz etkilediğini söylemek herhalde yanlış olmaz.

Batı toplumlarında sanayi alanında yaşanan gelişmeler, sanıldığı gibi bireyin sadece maddi yönünü değil aynı zamanda manevi/ruhi/ruhsal yaşamı üzerinde de belirleyici rol oynamıştır. Özellikle 1800'lü yıllardan itibaren insanın ruhsal yönünü ihmal eden materyalist ve determinist anlayış; tabiatüstü alana olan mesafesini gösterir bir görünüm arz etmişti. Durkheim, Weber ve Marks gibi sosyologlar, değişen yaşam koşullarıyla birlikte insanların dinden uzaklaştıkları tezini hararetle savunuyorlardı. Hatta bununla kalınmayıp, dinin ilkel devirlerde ortaya çıkışına dair teorilerden tutun ta “yanılsama” bile olduğunu iddia edenlerin anlayışlarının etkisinde uzun bir süre kalan insanın manevi alana olan gereksinimi, 1960'lı yıllardan itibaren kendisini önlenemez bir ihtiyaç olarak ortaya çıkarmıştır. Bütün bunlar olup bitirken bir başka kesim de dinin bir “güdü” olduğunu iddia ediyor ve dini, bilinçdışıyla açıklamaya çalışıyordu. Bir tarafın tutumu bu minvalde iken işin aslının böyle olmadığını iddia edenler ise dinin, bir duygu olduğunu ve bilinçdışı ile ifade edilemeyeceğini açıklamaya çalışıyordu. Bütün olup bitenler elbette ki bilimde elde edilen yeni bulgular, baş döndürücü bir hal alan yeni gelişmeler çerçevesinde şekilleniyordu. Kopernik sonrası dönemde seküler ideolojiler, dinin yerine kendilerini ikame ederken kurumsal olmasa da

bireysel fonlar şeklinde de olsa bir dine inanma hâsıl olmuştu. Bu ihtiyacın en güçlü özelliği ise kuşkusuz dinin, insan yaşamında asla ama asla vazgeçilmez bir olgu olduğu idi. Daha sonra ilerleyen zaman diliminde başta Amerika’da olmak üzere Avrupa’nın birçok yerinde dinî bir uyanış veya dinsel bir canlanma (revival) olarak adlandırabileceğimiz gelişmeler meydana geldi. Bu nedenle de psikoloji, insan davranışı ve insanın düşünme süreçlerini inceleyen bir bilim dalı olarak bu dinsel canlanmaya karşı uzak durması beklenemezdi elbette. İlerleyen zaman diliminde psikoloji, insanın zihinsel süreçlerini etkileyen din ve insanın zihinsel süreçlerinin davranışlarının dini görünümü olan dindarlık kavramlarına olan ön yargılarını bir tarafa bırakarak incelemek durumunda kaldı. Kavramsal düzlemde çok farklı anlamlar yüklense de din ve dindarlık; psikolojinin en önemli problemlerinden biri haline geldi.

Dindarlık, psikologlar arasında çok farklı anlamların yüklendiği bir kavramdır. Bazen dinin ideolojik, ritüel, entelektüel, yaşantısal ve sonuç boyutları, bazen de belirli inanç ve eylemlerin bütünleşmesi olarak karşımıza çıkar. Başka ifade ile dindarlık, bir kabul olan dinin tecrübe boyutu olarak ifade edilebilir. Burada asıl olan yaşama ve hissetme bakımından bireysel, etkileri açısından da sosyal bir olgu olmasıdır. Başka bir deyişle bireysellik yönüyle öznel bir karaktere sahip olan dindarlık, sosyal tezahürleri bakımından nesnel ve gözlenebilir bir yapı arz etmektedir. Tanımı her ne şekilde yapılırsa yapılsın dindarlık, psikolojinin bilhassa din psikolojisinin en önemli konularından biri haline gelmiştir.

Kişilik ise hem maddi hem de manevi yönü olan kapsamlı bir kavramdır. Din psikolojisinde özellikle son dönemlerde kişiliğin yapısı, kişilik çeşitleri ve kişilik ile din arasındaki etkileşim üzerine yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Kişilik, insanın bireyselliğinin anlaşılmasıdır denilebilir. Burada bireysellik hem maddi çerçevede hem de manevi çerçevede ele alınabilir. Nitekim insan, maddi varlığı itibarıyla bir bedene ve bu bedeninin sair ihtiyaçları, özellikleri, istidat ve kabiliyetleri söz konusu olurken manevi yönüyle ise ruh ve ruhun ihtiyaçları, kabiliyetleri ön plana çıkar. Kişilik de insanın bu iki yönünün bir bütün olarak tezahürüdür denilebilir.

Araştırma da; Felsefe, dinler tarihi, din sosyolojisi, kelim ve hadis gibi birçok bilim dalının da inceleyebileceği dinin dolayısıyla dindarlığın, kişilik ile ilişkisini ortaya koyması bakımından ele alınmıştır. Nitekim din, kişilik üzerinde etkili olan bir fenomendir. Buradan hareketle kişilik ile dinin birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde olduğu söylenebilir. Çünkü kişiliğin tekâmülü din ile olabilir.

Tezin birinci bölümünde dinin/dindarlığın tanımına, kavramsal çerçevesine yer verilmiştir. Bununla birlikte kişiliğin kavramsal çerçevesi de ele alınmıştır. Psikologların din, dindarlık ve kişilik kavramlarına bakışları objektif bir tutumla ele alınmış, çalışmanın teorik kısmı irdelenmiştir.

Çalışmanın yöntem kısmı ikinci bölümde ele alınmıştır. Araştırmaya ait bulgular ve yorumların yer aldığı üçüncü bölümde ise ölçek ile toplanan bulgular, bu bulgulara ilişkin analiz ve yorumlara yer verilmiştir. Ölçme aracının ilk kısmında demografik değişkenlerin tespiti adına kişisel bilgi formu kullanılmış ardından geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış üç adet ölçek kullanılmıştır. Uygulama, Artvin ilinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı lise türünde eğitim kurumu, Artvin Çoruh Üniversitesi'nin tesadüfi örnekleme ile seçilen öğrencileri ile Artvin halkından yine tesadüfi örnekleme ile seçilen bireyleri üzerinde yapılmıştır. Ülkemizde kişilik ile dindarlıkla ilgili yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Fakat kişilik ile dindarlık arasındaki ilişkinin spesifik olarak Artvin ilinde ele alınmadığı görülmektedir. Bu çalışma, Artvin ilinde kişilik ile dindarlık ilişkisinin incelenmesi bakımından başlangıç mahiyetinde bir çalışma olacaktır. Verilerin sonucunda kişilik ile dindarlık arasında anlamlı pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Bu araştırma, öncelikli olarak psikoloji alanında ihtiyaç duyulan çalışmalara ivme kazandırma gayretiyle hazırlandı. Çalışma hazırlanırken tecrübe ve tavsiyelerinden istifade ettiğim Danışman Hocam Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT Hocamın emeklerini asla unutamam. Bu vesileyle kendisine şükranlarımı sunuyorum. Bununla birlikte ders döneminde ve tez aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve o zorlu süreçte her zaman yanımda olan Mariye GÜNDÜZ Hanımefendiye, hem lisansta hem de lisansüstü eğitimimde bilgisiyle, birikimiyle ve tavsiyeleriyle bana desteklerini sunan Hocam Prof. Dr. Hasan

AYIK'a; çalışmanın verilerini oluştururken fikirlerini aldığım Doç. Dr. Yusuf ACUNER'e, çalışmanın özellikle yöntem kısmında fikirlerinden beslendiğim Artvin Çoruh Üniversitesi Doktor Öğretim Üyesi Ali KOLOMUÇ'a, ölçme kısmında yapılan çalışmalarda desteklerini esirgemeyen meslektaşlarıma; gönüllü olarak ölçek ve envanterleri titizlikle cevaplayan Artvin halkına şükranlarımı sunuyorum.

Hakan IŞIK

RİZE/2018

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	4
İÇİNDEKİLER	8
ÖZET.....	12
ABSTRACT	13
KISALTMALAR.....	14
GİRİŞ.....	17
Araştırmanın Konusu ve Amacı	17
Araştırmanın Önemi	17
Araştırmanın Kaynakları	19

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN DİNDARLIK VE KİŞİLİK

1.1. DİN.....	20
1.2. DİNDARLIK	26
1.2.1. DİNDARLIĞA GENEL BAKIŞ.....	26
1.3. DİNDARLIK TÜRLERİ	28
1.3.1. Kurumsal/Geleneksel Dindarlık.....	28
1.3.2. Bireysel Dindarlık.....	28
1.4. DİNDARLIĞIN BOYUTLARI.....	29
1.4.1. Allport'un Derinlemesine Dindarlık Tipolojisi	29
1.4.1.1. İçsel Gdümlü Dindarlık Yönelimi.....	30
1.4.1.2. Dış Gdümlü Dindarlık Yönelimi.....	31
1.4.2. Glock ve Stark'ın Genişlemesine Dindarlık Tipolojisi	32
1.4.2.1. İdeolojik (İnanç) Boyutu.....	32
1.4.2.2. Zihinsel (Bilgi) Boyutu	33
1.4.2.3. Törenselleşmiş (İbadet ve Uygulama) Boyut.....	33
1.4.2.4. Tecrübe (Duygusal) Boyutu.....	33
1.4.2.5. Etki Boyutu.....	34
1.5. DİNDARLIK VE KİŞİLİK	34
1.6. KİŞİLİK	35
1.7. KİŞİLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	39
1.8. DİNİ KİŞİLİK.....	40
1.9. KİŞİLİĞİN ÜÇ YÖNÜ: MİZAÇ, KARAKTER, BENLİK	41
1.9.1. KARAKTER.....	41
1.9.2. MİZAÇ (HUY)	42

1.9.3. BENLİK.....	42
1.10. KİŞİLİK KURAMLARI.....	43
1.10.1. Psikanalitik Kuram.....	44
1.10.2. Ayırıcı Özellik Kuramı	45
1.10.3. Biyolojik Kuramı	46
1.10.4. İnsancıl Kuramı.....	47
1.10.5. Davranışsal Kuram.....	48
1.10.6. Sosyal Kuramı.....	48
1.11. KİŞİLİK BOYUTLARI.....	49
1.11.1. Gelişime Açıklık Boyutu	49
1.11.2. Uyumluluk Boyutu.....	50
1.11.3. Öz Disiplin Boyutu	50
1.11.4. Duygusal Tutarsızlık/Nevrotizm Boyutu	50
1.11.5. Dışa Dönüklük Boyutu	51
1.12. TÜRKİYE’DE YAPILAN BENZER ÇALIŞMALAR	51

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. PROBLEM	54
2.2. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	54
2.2.1. Kişilik ile İlgili Hipotezler	54
2.2.2. Dindarlık ile İlgili Hipotezler.....	56
2.2.3. Kişilik Yapıları ile Dindarlık ve Dinsel Eğilim Düzeyleri ile İlgili Korelasyona Yönelik Hipotezler.....	57
2.3. SAYILTILAR.....	57
2.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	57
2.5. ARAŞTIRMANIN MODELİ	58
2.6. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ	58
2.7. ÖLÇME ARAÇLARI.....	58
2.7.1. Ölçme Araçlarına İlişkin Bulgular.....	58
2.7.1.1. Beş Faktör Kişilik Envanteri Kısa Formu (Big Five Personality Inventory-Short Form).....	58
2.7.1.2. Beş Faktör Kişilik Envanteri ve İç Tutarlılık Analizleri	59
2.7.1.3. Dindarlık Ölçeği ve İç Tutarlılık Analizleri	62
2.7.1.4. Dinsel Eğilim Ölçeği ve İç Tutarlılık Analizleri	64

2.8. UYGULAMA	65
2.9. İŞLEM VE ANALİZ	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. ARAŞTIRMAYA KATILANLAR VE NİTELİKLERİ	67
3.1.1. Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı	67
3.1.2. Örneklem Grubunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	67
3.1.3. Örneklem Grubunun Medeni Durumlarına Göre Dağılımı.....	68
3.1.4. Örneklem Grubunun Aile Gelir Durumlarına Göre Dağılımı.....	68
3.1.5. Örneklem Grubunun Meslek Gruplarına Göre Dağılımı	69
3.1.6. Örneklem Grubunun Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı.....	69
3.1.7. Örneklem Grubunun Eğitim Görmekte Oldukları Okullara Göre Dağılımı	70
3.1.8. Örneklem Grubunun Sigara Kullanımına Göre Dağılımı	70
3.1.9. Örneklem Grubunun Alkol Tüketim Oranına Göre Dağılımı.....	71
3.2. KİŞİLİK İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR.....	72
3.3.1. Yaş Grupları ve Kişilik Boyutları	72
3.3.2. Cinsiyet ve Kişilik Boyutları	76
3.3.3. Medeni Durum ve Kişilik Boyutları	79
3.3.4. Aile Gelir Durumu ve Kişilik Boyutları	82
3.3.5. Meslek ve Kişilik Boyutları	85
3.3.6. Eğitim Durumu ve Kişilik Boyutları.....	88
3.3.7. Öğrenim Görme Durumu ve Kişilik Boyutları	91
3.3.8. Sigara Kullanma ve Kişilik Boyutları.....	95
3.3.9. Alkol Kullanma ve Kişilik Boyutları	98
3.3. DİNDARLIK BOYUTLARI, DİNSEL EĞİLİM İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR	101
3.3.1. Yaş Grupları ve Dindarlık Boyutları.....	101
3.3.2. Cinsiyet ve Dindarlık Boyutları	107
3.3.3. Medeni Durum ve Dindarlık Boyutları.....	111
3.3.4. Aile Gelir Durumu ve Dindarlık Boyutları.....	114
3.3.5. Meslek ve Dindarlık Boyutları.....	117

3.3.6. Eğitim Durumu ve Dindarlık Boyutları	119
3.3.7. Öğrenim Görmekte Oldukları Okul ve Dindarlık Boyutları.....	123
3.3.8. Sigara Kullanma ve Dindarlık Boyutları	126
3.3.9. Alkol Kullanma ve Dindarlık Boyutları	129
3.4. Kişilik Boyutları İle Dindarlık Arasındaki Korelasyonlara Ait Bulgular.....	132
3.5. Kişilik Toplam ile Dindarlık Boyutları Arasındaki Korelasyonlara Ait Bulgular.....	133
SONUÇ.....	135
EKLER.....	153
ÖZGEÇMİŞ.....	164

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Din Psikolojisi

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

Hazırlayan: Hakan IŞIK

Yıl: 2018

Sayfa Sayısı: 164

ÖZET

KİŞİLİK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ (ARTVİN İLİ ÖRNEĞİ)

Kişilik ve dindarlığın Artvin özelinde ele alındığı araştırmamızda temel olarak örneklem grubunun kişilik özellikleri ortaya konulmuştur. Beş Faktör Kişilik Envanterinin kullanılarak yapılan bu incelemede örneklem grubunun dışa dönüklük, gelişime açıklık ve uyumluluk kişilik özelliklerinin öne çıktığı sonucu elde edilmiştir. Daha sonra örneklem grubunun dindarlık düzeyleri incelenmiştir. Genel anlamda örneklem grubunun iç güdümlü dindarlık özelliği gösterdiği bulgulanmıştır. Dindarlık alt boyutları incelendiğinde ise örneklem grubunun dindarlığın inanç, etki ve sosyal alt boyutlarında yüksek puanlar elde ettikleri sonucu elde edilmiştir. Çalışmada aynı zamanda kişilik özellikleri ile dindarlık düzeyleri arasındaki korelasyonlara da bakılmıştır. Buna göre dindarlık düzeyleri ile kişiliğin dışa dönüklük ve duygusal tutarsızlık boyutları arasında pozitif anlamlı bir korelasyon elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda dindarlık düzeyleri ile kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılıkların olduğu ve dindarlığın kişilik özelliklerini etkilediği bulgulanmıştır. Yapılan araştırmalarla uyumlu sonuçların ortaya çıktığı ve kişilik özelliklerinin dindarlık ile çeşitli korelasyonlara girildiği sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Dindarlık, Kişilik, Mizaç, Karakter

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Religion Psychology

Type: Master Thesis

Supervisor: Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

Author: Hakan IŞIK

Year: 2018

Pages: 164

ABSTRACT

PERSONALITY AND RELIGIOSITY (THE CASE OF ARTVİN)

Personality and Religiosity in our research, which is specifically addressed to Artvin, the personality traits of the sample group are mainly revealed. This outcome of using the Five Factor Personality Inventory was the result of outward turnover, clearance and compatibility personality traits. Then the level of religiosity of the sample group was examined. In the general sense, it was detected that the sample group showed internal orientated religiousness. When the religiosity sub-dimensions were examined, it was concluded that the sample group achieved high scores on religion's belief, influence and social sub-dimensions. The study also examined correlations between personality traits and levels of religiosity. Accordingly, there was a positive correlation between levels of religiosity and outward turnover and emotional inconsistency. As a result of the research, it was found that there were significant differences between the levels of religiosity and personality traits and the personality traits of religiosity. The results were consistent with previous research and the result that personality traits were correlated with religiosity.

Keywords: Religion, Religiosity, Personality, Temperament, Character

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

ark.: Arkadaşları

BFKÖ: Beş Faktör Kişilik Ölçeği

C. : Cilt

Çev: Çeviren

Çev. Ed. : Çeviren Editör

ÇÜİFD: Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi

Doç. : Doçent

Dr. : Doktor

Ed. : Editör

f: Frekans

F: Anova anlamlılık değeri

Haz. : Hazırlayan

M.Ü SBE: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ort.: Ortalama

P: Olasılık değeri

Prof.: Profesör

SAÜ: Sakarya Üniversitesi

s.: Sayfa

S: Sayı

ss: Sayfa sayısı

S.s: Standart Sapma

Vd.: Ve diğerleri

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Dinsel Eğilim Ölçeğine İlişkin Ortalama Puan	65
Tablo 2: Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı.....	67
Tablo 3: Örneklem Grubunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	67
Tablo 4: Örneklem Grubunun Medeni Durumlarına Göre Dağılımı	68
Tablo 5: Örneklem Grubunun Aile Gelir Durumlarına Göre Dağılımı	68
Tablo 6: Örneklem Grubunun Meslek Gruplarına Göre Dağılımı.....	69
Tablo 7: Örneklem Grubunun Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı	69
Tablo 8: Örneklem Grubunun Eğitim Görmekte Oldukları Okullara Göre Dağılımı.....	70
Tablo 9: Örneklem Grubunun Sigara Kullanımına Göre Dağılımı	70
Tablo 10: Örneklem Grubunun Alkol Tüketim Oranına Göre Dağılımı	71
Tablo 11: Yaş Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları ...	72
Tablo 12: Cinsiyet Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin T-Test Sonuçları	76
Tablo 13: Medeni Durum Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları.....	79
Tablo 14: Medeni Durum Değişkeni İle Kişiliğin Bazı Boyutları Arasındaki Anlamlı Farklılıklar	81
Tablo 15: Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları	82
Tablo 16: Aile Gelir Durumu Değişkeni İle Kişiliğin Bazı Boyutları Arasındaki Anlamlı Farklılıklar	84
Tablo 17: Meslek Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları	85
Tablo 18: Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları.....	88
Tablo 19: Öğrenim Görme Durumu Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları	91
Tablo 20: Öğrenim Görme Durumu Değişkeni İle Kişiliğin Bazı Boyutları Arasındaki Anlamlı Farklılıklar	93

Tablo 21: Sigara Kullanma Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları.....	95
Tablo 22: Alkol Kullanma Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları.....	98
Tablo 23: Yaş Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları	101
Tablo 24: Yaş Değişkeni İle Dindarlık Ve Alt Boyutları Arasındaki Anlamlı Farklılıklar	103
Tablo 25: Cinsiyet Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin T-Test Sonuçları.....	107
Tablo 26: Medeni Durum Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları.....	111
Tablo 27: Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları	114
Tablo 28: Meslek Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları.....	117
Tablo 29: Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları.....	119
Tablo 30: Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları.....	123
Tablo 31: Sigara Kullanma Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları	126
Tablo 32: Alkol Kullanma Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin Anova Sonuçları	129

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Çalışmamızın ana konusu, öncelikli olarak örneklem grubunun dindarlık düzeylerini belirlemektir. Daha sonra kişilik yapılarını ortaya koymaktır. Ayrıca dindarlık düzeyleri ile kişilik yapıları arasındaki ilişkiyi de tespit etmektir. Çalışmada dindarlık, dini yaşantının inanç, etki, bilgi, ibadet ve sosyal boyutu olmak üzere beş açıdan dindarlık ölçeği ile kişilik, nevroitiklik/duygusal tutarsızlık boyutu, dışadönüklük boyutu, gelişime açıklık/deneyime açıklık boyutu, uyumluluk boyutu ve öz disiplin boyutu olmak üzere beş açıdan kişilik envanteri ile son olarak ise bireylerin dine hangi motivasyonlarla yöneldiğini ölçen dinsel eğilim ölçeği ile ölçülecektir. Dindarlık ile kişilik başta cinsiyet, yaş, maddi durum olmak üzere çeşitli değişkenler açısından incelenecektir.

Bu çalışmanın amacı, din psikolojisi açısından kişiliğin oluşumunda dinin etkisini ortaya çıkarmaktır. Bunun yanında örneklem grubunun kişilik yapılarında dinin rolünün hangi yönde ve ne düzeyde bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymaktır.

Araştırmanın Önemi

Din, insanoğlunun kâinatta kendi benliğini keşfettikten sonra Tanrı ile olan iletişimini ifade eder. İnsan, Tanrı ile Tanrı'nın gönderdiği vahiy sonucu iletişime geçer. Din burada olgusal bir halet-i ruhiyenin tezahürüdür denilebilir. Dinin insan yaşamındaki önemi, insanın Tanrı ve Tanrı'nın gönderdiği mesajlarla olan alakası çerçevesindedir. Aynı zamanda kültürün de etmenlerinden biri olarak din, insanın gerek kişilik yapısını ve gerekse de çevresiyle olan ilişkisini belirlemede önemli bir fenomendir. İnsanlar, gerek öz benlikleri ve gerekse çevresindeki varlıklarla iletişim içerisine girerken dinin kavramlarından ve mesajlarından faydalanırlar. Bu çalışma örneklem grubunun dindarlık düzeyleri hakkında bize bilimsel veri sunarken aynı zamanda araştırmaya katılan bireylerin kişilik yapıları hakkında da bilgi vermektedir. Nitekim kişilik, dinle şekillenebilen ve dini şekillendirebilme gücü kendi içerisinde barındıran önemli etmenlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, bugüne kadar pek çok bilim adamınca dinin, kişiliği olumlu yönde etkilediği ve sağlıklı bir gelişim sağlamasını desteklediği görüşünden hareket etmektedir. Gordon Allport'un deyimiyle; din, bireyin Tanrısıyla ve sosyal hayatla uyumlu olmasını sağlayan, kişiliğini tamamlamasına katkıda bulunan bir unsur olarak öne çıkar. Freud gibi kimi din karşıtı görüşleri ifade edenler, dinin insan hayatı ve kişiliğinden bir şeyleri alıp götürdüğünü hatta bir yanılsama olduğunu, bireyleri ruh sağlığı bozulmuş varlıklara dönüştürdüğünü (Freud, 1999: 30-40) söyleseler de Jung gibi kimi psikologlar ise dini, bireyin ve toplumun diğer bütün yapılarının dengeleyicisi (Jung, 1999: 57-65) olarak görmektedir.

Kişilik ve dindarlık üzerine çalışan araştırmacılar, bir taraftan bu iki olgunun birbirleriyle ilişkisini teorik zeminde tartışırken, diğer taraftan kişiliği ve dindarlığı ölçen formlar da geliştirerek iki olgu arasındaki ilişkileri istatistiksel bağlamda incelemişlerdir. Kişilik ve dindarlığın ölçülmesi beraberinde de pek çok ölçme aracının geliştirilmesini sağlamıştır. Kişilik ile ilgili yapılan araştırmalarda genel anlamda beş büyük faktör etrafında toplandığı sonucu elde edilmiştir (Somer, 1998: 36-37).

Dindarlık ölçeklerinin gelişimi de kişilik ölçeklerinin gelişimine paralellik arz eder. Önceleri tek boyutlu bir olgu olarak düşünülen dindarlık, 60'lı yıllarla birlikte toplumsal ve kurumsal özellikleriyle çok boyutlu bir serüvene evrilmiştir. Birçok psikolog da dindarlığın çok boyutluluğuna işaret etmiştir (Yıldız, 2006: 84-89).

Belirtilen bu düşünceden yola çıkılarak güvenilirlik ve geçerlik düzeyi yüksek seviyede olan ölçeklerle örneklemimizin genel kişilik yapıları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Dindarlık ile kişilik arasındaki ilişkinin inceleneceği bu araştırmada esas amaç, hipotezleri test etmek olacaktır. Ayrıca spesifik olarak dindarlık ve kişilik arasındaki ilişkinin Artvin özelinde incelendiği bir araştırmanın ülkemizde yapılmamış olması bu çalışmayı önemli kılan özelliklerinden bir tanesidir.

Araştırmanın Kaynakları

Araştırmanın kaynağı, temelde kişilik ve dindarlık kavramlarının teorileriyle birlikte yer aldığı telif eserler ve alan çalışmalarında yer alan araştırmalardır. Bununla birlikte alışma, İslam dūřünce birikiminden gelen eserlerden, hem psikoloji ve hem de din psikolojisinin temel kaynaklarından ve doktora ile yūysek lisans tezlerinin makalelerinden de faydalanılarak hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN DİNDARLIK VE KİŞİLİK

1.1. DİN

Sözlüklere bakıldığında din kelimesinin köken itibariyle Arapça bir kelime olduğunu görülmektedir (Devellioğlu, 1970: 222). Arapçada “âdet, durum, ceza, mükâfat, itaat, ceza ve karşılık, İslam, örf, hüküm” anlamlarına gelir (TDV, 1994: 312). Din kelimesini ele alan filologlar genel itibariyle "din" kelimesinin

1) Arami-İbrani bir kökten Arapçaya geçmiş olup hüküm ifade ettiğini,

2) Saf Arapça'da örf-adet anlamına geldiğini,

3) Farsça "daena" kelimesinden alınarak "dane, yedinu, dinun-diyaretun" tarzında teşkil olup Arapça'da örf-âdet anlamının böylece ortaya çıktığını ifade etmişlerdir (Taplamacıoğlu, 1966: 11-12).

İslam dini terminolojisinde ise akıl sahiplerini iyiye, doğruya sevk eden ilâhî emirler bütünü olarak ifade edebiliriz. Kur'an-ı Kerim'de ise din kelimesi farklı ayetlerde “itaat, teslimiyet, ibadet, millet” anlamlarda kullanılmıştır (Ünver, 2000: 192). İslam dini, insanın kemale ermesinde en önemli faktör olarak dini görür. Çünkü din, hayat tarzı, hayatın nasıl yönlendirilmesi gerektiği konusunda benimsenen düşünce, inanç, ilke ve değerler bütünüdür (MEB, 2009: 60)

Din kavramının özellikle kelamcılar tarafından ele alınan bir kavram olduğu ve çeşitli tanımlarının yapıldığını ifade edebiliriz. İslam kelamcılarının din kavramını genel itibariyle “taraf-ı ilahiden vaz'olunmuş bir kanun-ı mübin olup, insanları yaratılıştaki gaye hikmetten haberdar eden, onlara hidayet ve saadet yollarını gösteren, onları, kendi ihtiyaçlarıyla bizatihi hayır olan umura sevk eden ve menşei vahiy ve nübüvvet olan kurallar” olarak tanımladıklarını ifade edebiliriz (Bilmen, 1959: 32-35).

Türkçede genelde “doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara, tanrıya inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, bu nitelikteki inançları

kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde sağlayan düzen ” anlamlarında kullanılır (Dolunay, 2007: 208).

Dinin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihçiler, insanbilimciler, kültür araştırmaları dinî olgu ve nesnelere tarihin her döneminde ve dünyanın her yerinde karşılaşmaktadır (Hökelekli, 2013: 29). Dinin, bu derece eskilere kadar dayanan bir tarihinin olması; eskilere dayanan bir etkileşiminin de olduğunu ifade edebiliriz. Toplumlar, yaşadıkları süre boyunca olumlu veya olumsuz, doğrudan veya dolaylı olarak din ile bir etkileşim içerisine girmişlerdir. Bu etkileşim dinin insan hayatında önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü din, insan ruhunun en derin ihtiyaç ve sezgilerine cevap vermektedir (Kaplan, 1997: 106). Din, yapıları farklılık arz etse de toplumlar tarafından kendisine inanılan bir fenomen olmakta ve toplumlarda yaşayan bireylerin hem birey hayatını hem de toplumsal yönünü etkilemektedir. Çünkü insanın duyuğu, düşünce, mantık, idrak, kişilik ve davranış temeline yerleşen din, kültürel, toplumsal ve kişisel bir yapıya dönüşür (Gürses, 2001: 80). Peki, insan ile din arasında yaşanan bu etkileşimin belirleyicisi kimdir? Burada her ne kadar bu ilişkinin biçimini insanın düşünceleri, idealleri, istekleri, arzuları ve kişilik yapısı belirler desek de gerçekten din, insan yaşamında kendisine bir yer ararken onun bütün donanımlarıyla etkileşim halindedir (Kayıklık, 2011: 216).

Din, genellikle örgütlenmiş dini kurumların inançlarına ve uygulamalarına bağlılığı ifade etmek için kullanılmıştır. Diğer bir deyişle din, örgütlü inanç ve uygulamalar sistemi olarak görölmekte ve kişisel yaşam ve grup yaşamı için insanların karşılıklı birbirlerini güçlendirmeleri ve aşkın olanla ilişki kurabilmeleri için rehberlik sunarak insan yaşamında düzenlilik için duyulan ihtiyaı karşılamaktadır (Cirhinlioğlu, 2010: 6). Düşünce ve uygulama açısından dinlerdeki farklılıklar, birey ve toplumsal konuları inceleyen ilimlerde de kendini göstermekte ve din ile dindarlık tanımlarının çeşitliliğine sebep olmaktadır (Hökelekli, 2013: 69-70).

Mardin, din ile ideoloji karşılaştırmasıyla ilgili değerlendirmesinde, dinin insan hayatındaki fonksiyonunu üç boyutta ele alır. Ona göre dinin birinci fonksiyonu, kişisel plandadır: Din, bir taraftan bireyin din dışı bir kültürün veya

ideolojinin telafi edemediği acziyet ve eksikliklerine yönelik çözüm yolları sunarken diğer taraftan da ona, sınırlı yapısıyla kavrayamadığı olayları açıklayabilecek kapsamlı bir anlam sistemi sunar. Dinin ikinci temel fonksiyonu kültürel plandadır: Semboller sistemi olarak din, insanın yaşadığı dünyayı özel bir gözlükle görmesini sağlayacak kavramsal görüş imkânları hazırlar. Üçüncü temel fonksiyonu, toplumsal yapı unsurlarının istikrar kazanmasını sağlamakla ortaya çıkar (Mardin, 1993: 65). Din bu üçlü fonksiyonuyla bireyin hem kendi iç derinliklerinde hem de yaşadığı sosyo-kültürel çevre içerisinde uyumlu ve bütüncü bir kişilik yapısı sergilemesinde organizatör rolü oynar. Tabiatıyla bu düzenleyici rol, güdüleyici ve farklılaşma bir dinî oluşumda en üst düzeyine ulaşır (Bahadır, 2002: 113).

İnsanlık tarihi kadar eski bir fenomen olarak ifade edilse de din, özellikle aydınlanma döneminde dinin yerine seküler yaşamı ikameye yönelik tezler nedeniyle uzun bir zaman sekteye uğramış, hatta dinin insan hayatından tamamen çıkacak bir aktiviteler sistemi olarak görenler bile olmuştur. C. Darwin'in evrim teorisinin kabul görmeye başladığı, ulus-devlet modelinin yaygınlaştığı, din adamlarının otoritelerini kaybettiği, akıl ve bilimin insanın dinsel inancının yerini alma çabasına sokulduğu, sekülerleşmenin pençesindeki bu toplumlarda yaşanan bu durum, aydınlanma tecrübesiyle birlikte sosyal bilimcileri 'dinin ölümünün gerçekleşeceği', 'dinî kurum ve sembollerin toplumsal önem ve etkileme gücünü kaybedeceği' yönünde bir takım görüşler öne sürmeye yönlendirmişti (Bayer, 2010). Öyle ki bu savları düşünenler, dinsel etkinliklerin azalacağı ve dinin insan davranışlarına etkisinin zayıflayacağını hararetle savunuyorlardı.

Ancak insanın varoluş nedenlerinden biri olarak tanımlayabileceğimiz dinin, insan hayatından uzak ve anlamsız görünmesi elbette ki beklenemezdi. Dinin, toplumsal ve kurumsal yapısında bir durağanlıktan bahsedilse bile dinin bireysel fonlarını inkâr etmek, çok zor işe girişmek anlamına gelmektedir. Bütün bunlardan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Bireyin dinsel yaşayışına etki eden ve onun şekillenmesinde rol oynayan çok çeşitli etkenler olmakla birlikte içinde bulunulan koşulların değişmesi, insanın yaşam alanlarının birçoğunda olduğu gibi

dinsel yaşayış biçiminde de bir değişiklik yapmayı kaçınılmaz hale getirmiştir (Kayıklık, 2011: 222).

Nitekim koşulların değişmesi dinsel yaşayış üzerinde etkili olduğu gibi dinsel yaşayışın temelinde yer alan din ve dine ait olgular da, bir yandan bireylerin yaşamları, hayatı algılama ve anlamlandırma biçimleri, değer yargıları, diğer bireylere olan bakışları ve onlarla olan ilişkileri ile etkileşirken; diğer yandan da toplumsal, sosyal, siyasi ve ekonomik hayata dair süreçlerle karşılıklı etkileşim içinde olur. Hatta ünlü sosyolog Weber de dinin, değer yargılarını ve tutumları belirlediğini ileri sürmektedir (Weber, 1986: 254). Din üzerine yaşanan bu etkilerin ve ilişkilerin anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi için sosyal bilimler alanında birçok araştırma ve çalışma yapılmaktadır (Şentepe & Güven, 2015).

Din, her şeyden önce insan kişiliğinde belirleyici bir rol oynar. Onun bu özelliği, varoluşsal çözümleme ve hayatı anlamlandırma misyonuna sahip güçlü bir olgu olmasından kaynaklanır (Karacoşkun, 2004). Bu durum özellikle Psikolojiden tutun diğer bu alanı ilgilendiren tüm alanlarda dinin, tanımının ve mahiyetinin sorgulanması sorununu doğurmuştur.

Dinin, tanımının ve mahiyetinin sorgulanması sorunu, inananın hem bireysel hem de toplumsal hayatına hem etki etmesi hem de bireysel ve toplumsal hayatında işlevlerde bulunmasını içerir. İşte tam da bu noktada din söz konusu olunca psikologların dini tanımları farklılık gösterir. Çünkü her bir tanım, dinin bir veya birkaç işlevi üzerinde durabiliyor.

Psikoloji alanında büyük emekler vermiş W. James, dini, kolektif bir tanımlama olarak görerek, dini kişisel bir duygu olarak ifade etmiştir (James, 1960: 56). Din Psikolojisinin kurucusu olarak kabul edilen James'a göre, temelinde ne sosyal ve ne de kurumsal hiçbir yöne sahip bulunmayan, aynı zamanda spekülative veya akli türden olmadığı gibi patolojik türden de olmayan din, her şeyden önce doğaüstücü bir anlama sahiptir. Ona göre din, tek başına ferdin kendisini ilâhi kabul ettiği şeyle münasebet halinde olarak mülhaza ettiği durumdaki duyguları, hal ve hareketleri ve tecrübelerinden ibarettir (Günay & Çelik, 2006: 18).

Erich Fromm, din inancının bireye kimlik duygusu kazandırdığı görüşündedir. Birey, kendisini inandığı dinle tanımlayarak doğasında var olan kimlik ihtiyacını tatmine yöneldiğini ifade eder (Karacoşkun, 2006: 91-92).

Vergote ise dini, sembolik sistem, sosyal kurum ve sübjektif hayat kavramlarıyla tanımlanabileceğini ifade eder. Vergote, bu niteliğiyle sembolik bir sistem olan dini, insanı onunla karşılaşmaya, kullanılan sembollere hayat vermeye ya da onlarsız ve onlara karşı olmaya davet ederek, kişi üzerinde zorlayıcı değil; belirleyici bir etki yaptığını dile getirir (Vergote, 1999: 16-20).

Freud ise nevrotik hastaların davranışları ile hastalar arasında bağ kurarak birbirlerinden habersiz gibi görünse de temel hayat korkusunun baskıya tabi tutulduğunu ifade eder. Buradan hareketle Freud, dini, evrensel zorlayıcı bir nevroz, dindarlığı ise bu nevrozun özel bir şekli olarak görür (Freud, 1974: 66).

Örneğin E. Fromm'un dine bakışını biraz daha irdelediğimizde onun dini, "Bir grup tarafından paylaşılan, o grup üyelerine kendilerini adayabilecekleri bir hedef sunan ve onlara ortak bir davranış biçimi veren bir sistemdir olarak tanımladığını görmekteyiz (Fromm, 1982: 41).

Bu tanım, din kavramının altına bağlanılan her türlü ideolojik veya insani bağlanma biçimlerini yerleştirir. Bu durum aslında her insanın dindar olduğunu; sosyal, kültürel, ekonomik ve ideolojik bağlanmaların her türünün din kategorisi içerisinde değerlendirilebileceği sonucunu meydana getirir.

Dinin bir başka işlevsel tanımı; dinin, canlı varlıklar olduğumuzu ve mutlaka bir gün öleceğimizi bilmemiz olgusundan doğan sorunların sorumluluğunu tek tek şahsen yüklenmeye bizi sevk eden her şey olduğu olarak karşımıza çıkar (Batson & Ventis, 1982: 7).

Dinin işlevleri konusunda özellikle Jung'un ifadeleri ufuk açıcı mahiyettedir. Jung, dini, bir yandan kişiliğin eğitilerek sağlıklı bir şekilde gelişmesi ve olgunlaşmasına, öte yandan nevrotik hastaların tedavi edilerek sağlıklı ve dengeli bir kişiliğe ulaştırılmasına dolaylı olarak katkıda bulunan bir güç olarak tanımlar (Jung, 1999: 62-68).

Netice itibariyle psikologlarca farklı anlamlarda ele alınan din kavramının, çok yönlü ve karmaşık bir yapıya sahip olması, onun tam ve eksiksiz bir tarifinin yapılmasını zorlaştırmıştır (Kızılgöçer, 2015: 84). Buradan hareketle denilebilir ki din, bireysel yanıyla birlikte toplumsal boyutu da olan, müntesiplerine bir dünya görüşü ve yaşam tarzı sunmakla kalmayıp belirli ritüel sistemini kendi içerisinde bulunduran sosyal bir kurumdur.

Özellikle söz konusu din olduğunda İslam dininin din kavramına bakışı da üzerinde durulması gereken bir husustur. İslam dininin dine bakışı derken temelde İslam bilginleri kastedilir. Din kavramı bazı İslam bilginleri tarafından ele alınırken kısmi farklılıklar elde edilse de netice itibariyle hepsinde ortak noktalar bulmak mümkündür.

Örneğin Gazali, dinin daha çok erdemlerinden bahsetmektedir. Kendi yaşadığı çağın belki de gereklerinden ötürü erdem kavramına önem atfeden Gazali, dini, akıl sahibi insanları, kendi arzu ve iradeleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren, peygamberin tebliğine dayanan, kemal gayesine ermek için en doğru ve nurlu yolu gösteren ilâhî kanun olarak ifade eder (Gazali, 1967: 150).

M. Hamdi Yazır, dini, akıl sahiplerini kendi güzel arzuları ile bizzat iyilikleri yapmaya sevk eden ilâhî bir nizam olarak ifade eder (Yazır, 2000: 92-93).

Turan ise dini genel anlamda bir toplumun sahip olduğu inançlar, tapınmalar (ibadet) ve ahlaki kuralların tümü olarak ifade eder (Turan, 2017: 108).

İkbal, dini ulvi gayeler sistemi olarak görür. Ona göre din, daha ulvi ve daha geniş kapsamlı bir hayatı aramaktır. Bununla birlikte din, insan şuurunu aydınlatan ulvi bir gayedir (İkbal, 1995: 242).

Görüldüğü üzere bir düşüncenin din olabilmesi için taşınması gereken ilk şart inanç sistemleridir denilebilir. Turan'ın tanımından yola çıkarak, her dinin inanç sistemiyle birlikte insanların sosyal yönüne hitap eden ve toplumsal ilişkilerinin sınırlarını belirleyen bir ahlak yönünün olması gerektiğini de ifade edebiliriz.

Sonuç olarak bir olgunun din olabilmesi için inanç sistemine, bu inançların ifadesini bulduğu ibadet sistemine ve mutlu bir toplumu elde etmeye yönelik olarak ahlak sistemine sahip olması gerekir (Turan, 2017: 108).

1.2. DİNDARLIK

1.2.1. DİNDARLIĞA GENEL BAKIŞ

İnsan yaşamının bir gerçekliği olarak din, hiçbir zaman gizemi çözülmüş, indirgemeci hiçbir unsura yer vermiş ve aynı zamanda tek bir yönüyle ele alınıp çözümlenebilmiş bir olgu değildir. Böylesi karmaşık bir yapıya sahip dinin, insan yaşamında yaşanan ve uygulanan yönü olarak ifade edilebilen dindarlık; insan hayatının her yönüne etki ettiği gibi derinlemesine de nüfuz eder. Şüphe yoktur ki tarihin her çağında dini inanç ve ibadetin etkisi görülmektedir. Hiçbir dini geleneği bulunmayan bir kültür bu zamana kadar keşfedilmemiştir (Yalom, 2006: 33). Bergson ise konu ile ilgili; *“geçmişte olduğu gibi bugün de ilimsiz, sanatsız, felsefesiz toplumlar olacaktır, fakat dinsiz bir toplum asla”* diyerek dinin insan yaşamının vazgeçilmez bir ögesi olduğunu ifade etmiştir (Bergson, 1949: 137).

Hayat serüvenine gözlerini açan her birey, kendisini bir geleneğin ve kültürün içerisinde bulur. Bu gelenek ve kültür, bazen dinî bazen din dışı farklı bir şey olsa da kişi, dinî nesnelere, sözlerle, mekânlarla ve hatta insanlar ve insanların yaptıkları ibadetlerle karşılaşır. Bu durum insanı, olup bitenler hakkında sorular sorar ve araştırmalar yapar. Böylece dindarlık denilen yaşantı ortaya çıkmaya ve yapılanmaya başlar. O halde bir eylemsellik olarak dindarlık, *belli bir dinin inanç ve öğretilerinin belli bir zaman ve şartlarda belli bir kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanmasını* ifade etmektedir (Hökelekli, 2010: 31).

Dindarlık, Türkçede din kelimesinden türeyen bir sözcüktür. Günlük dilde din ile dindarlık kelimeleri benzer hatta aynı anlamlarda görülse de din, inananın uyması gereken kurallar bütünü ise dindarlık, bu kuralların kişiler üzerinde somutlaşması, bir yaşam tarzına dönüşmesidir. Çünkü bir olgu olarak dindarlık salt yaşantı boyutu olan sosyal yönü değil; aynı zamanda kişinin bireysel yönünü de etkileyen psikolojik boyutunu da kapsar mahiyettedir. Dindarlık, insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dinî tutum, deneyim ve davranış biçimini, yani

dinî yaşantıyı veya dindarca hayatı; inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe/duygu, ibadet, etki, organizasyon gibi boyutları olan bir olgu olarak anlaşılabilir (Okumuş, 2006).

Kelimenin önüne herhangi olumsuz ya da değer düşürücü bir sıfat eklenmeksizin, genel olarak bir kimsenin dindar olduğunun vurgulanması, onun dini içselleştirdiği; dinî emir, tavsiye ve yasaklara bireysel düzlemde uyduğu; dini, gündelik hayatında toplumsal denetleyici olarak kabul ettiği ve kendi yaşayışının bir göstergesi haline getirdiği anlamına gelir (Subaşı, 2004: 43). Dindar kişi, her türlü davranışında dinî saiklerin etkisi altında bulunduğu için Tanrı ya da kutsalla kurulan ilişkiler, onun bütün dünyevi ilişkilerinin merkezini oluşturur (Kınter, 2008).

Dindarlık, bireyin şahsi davranışlarında ve dinin ritüellerinde gerçekleşen öznel bir yaşantı boyutudur. Söz konusu bireyin sergilediği öznel bir kulluk olunca, bu özneliğin kulluk derecesini empirik ölçütlerle tespitinde pek çok açmazın da ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Subaşı, 2004: 61).

Her ne kadar empirik ölçütler, din ve dinin yaşantı boyutu olan dindarlığı ölçmenin önünde çıkmaz oluştursa da dindarlık, bireylerin inanç, duygu, bilgi ve davranışlarını kapsadığından dolayı çok boyutludur ve çok boyutlu olduğu için de incelenebilir ve ölçülebilir bir olgudur. Burada dindarlığı ölçmekle yapılmak istenen şey, dindarlıkla farklı kişilik türleri arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığını görmektir (Gürses, 2010: 24).

Dindarlık kavramı bireyden bireye, kültürden kültüre ve bağlı olunan dinin esaslarına göre farklı anlamlar kazanır. Bir Hristiyan'ın dindarlık anlayışı, bir Müslüman'ın dindarlık anlayışı ile aynı olamaz. Hatta ve hatta aynı dine inanan insanların dindarlık anlayışları ve yaşama tarzları arasında da belli hususlarda benzerlik ve farklılıklar görülür (Uysal, 2006: 74).

Bu hususların dışında dindarlığın insanın bireysel hayatındaki yansımaları onun kendi bütünlüğü ve tutarlılığı açısından da önem arz eder. Esasen insan, doğal olarak inandıkları doğrultusunda yaşamak ister ve edindiği bilgiler

davranışa dönüşmek eğilimindedir (Yılmaz, 2014: 42). Bilindiği üzere fitrat, inanç ve davranış arasında uyumsuzluğu reddeder. Yani davranışla dini inanç ve bilginin birbirine uymaması ya da aykırı olması insanın çelişkiler yaşamasına, huzursuz olmasına neden olmaktadır (Kayıklık, 2006: 498).

1.3. DİNDARLIK TÜRLERİ

1.3.1. Kurumsal/Geleneksel Dindarlık

Kurumsal/Geleneksel dindarlık, dinin tüm kurallarıyla birlikte ele alınıp yaşanıldığı boyutunu ifade eder. Bir başka deyişle kurumsal dindarlık ile ifade edilen şey; dinin emirlerine bağlı kalınarak dinin pratik hayata geçirilmesidir. Kurumsal/geleneksel dindarlık, kişinin özel hayatında veya kamusal alanda dinî kural ve ritüelleri uygulaması ile ortaya çıkar. Aynı zamanda kurumsal/geleneksel dindarlık, özellikle 19. yüzyıl sonrasında dinin modern kültür ortamlarında yorumlanmasıyla ortaya çıkan anlayışın karşısına dikilen bir din olgusudur. Buna göre her şeyin bir geleneksel ve modern olduğu gibi dinin de bir geleneksel ve modern olanı vardır ve kabaca geleneksel dindarlık, din adına oluşmuş bir tarihî birikimi de içine alır (Armağan, 1992: 78).

1.3.2. Bireysel Dindarlık

Modern denilen toplum yapılarında teknolojiyle birlikte hızlı bir değişim süreci yaşanmaktadır. Değişimin özellikle 19.yy. Avrupa'sında etkisini gösterdiği süreçte geleneksel yaşantılar, şimdiye kadar hiç olmadığı ölçüde tartışmalara konu oldu (Kılıç & Ağçoban, 2013). Bütün bu tartışmalarla birlikte yaşanan değişim sürecinin dini alanda olmadığını düşünmek, herhalde abesle iştigal olur. Yaşanan sosyal, siyasal, kültürel ve bilimsel değişimler, insan zihninde olduğu gibi ruhsal yaşantısında da etkili olmaktadır. Değişim süreci, bir yandan geleneksel/kurumsal kültürün temelini zayıflatırken; öbür yandan da geleneksel dindarlığın günlük yaşamdaki rolünü azaltmıştır. Zaman içerisinde modernleşmenin ve sekülerleşmenin etkilediği kurumsal din algısı, yerini bireysel bir dindarlığa bırakmıştır. Bu durum elbette ki bireylerin inanma ihtiyacını ortadan kaldırmamıştır. Ancak yapı ve şekil itibarıyla ne tamamen kurumsal dinlerden

uzak ne de tamamen kurumsal dinlerle aynı bir dindarlık doğurmuştur. Çünkü din, hayatın ayrılmaz bir parçasıdır (Uysal, 2006: 64).

Bu durumda dindarlık genel olarak “bireysellik” ile çerçevelenmiş olur. Bu bağlamda dindarlık, ‘dinin insan hayatına nüfuz derecesi’ şeklinde de tanımlanabilir (Tekin, 2004: 53). Bireysel dindarlık ise, kişinin kendi öznel dünyasında mensubu olduğu dinin inanç esaslarına bağlı olarak ibadet ve ahlaki ilkelerine uyumlu yaşaması şeklinde tanımlamak uygun olacaktır (Yılmaz, 2014: 40). Nitekim kurumsal dinin ibadetlerinden hiçbirini yapmadığı halde, sadece Tanrı’ya olan inancı ya da Tanrıyla arasındaki özel olduğunu düşündüğü bir bağ sebebiyle kendisini dindar addedebilen insanlar vardır (Horozcu, 2010). Geleneksel din algısından uzaklaşan bireylerin kendi içinde yeni bir dinsel yaşam arayışına girmesi pek tabii ki doğaldır. Çünkü toplumsal alanda yaşanan değişimler elbette ki bireyin öznel nitelikteki ruh dünyasını da etkilemektedir. Örneğin Kayıklık, bireyin yaradılışında bulunan din duygusunun, acizlik ve çaresizlik duyguları, entelektüel etkenler, bireysel gereksinimler, korkular ve toplumsal etkilerle ilişki içerisinde olduğunu ve bunlardan etkilendiğini ifade eder (Kayıklık, 2002).

1.4. DİNDARLIĞIN BOYUTLARI

Bir toplum içinde yaşayan insanın dindarlığının nasıl tespit edilebileceği veya dinin insan hayatının hangi yönlerini ne derece etkilediği tartışmaları, dindarlığın boyutları meselesini ortaya çıkarmıştır (Köktaş, 1993: 50).

Dini yorum ve anlayışların çeşitliliğinin dinin yaşantı boyutu olan dindarlığa da etki ettiğini söyleyebiliriz. Buradan hareketle dindarlık kavramı da din kavramı gibi çeşitli biçimlerde tanımlanmış, tipleştirilmiş ve bu noktada farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur (Kızılgeçit, 2015: 87).

1.4.1. Allport’un Derinlemesine Dindarlık Tipolojisi

Psikologlar, dindarlığın boyutlarını derinlemesine ve genişlemesine şeklinde iki farklı boyutta ele almıştır. Dindarlığın derinlemesine boyutunda Allport’un tipolojisi öne çıkar. Allport, bireylerin dini yaşamlarında dini bazen bir

amaç bazen de bir araç olarak görebileceklerini tespit etmiş ve bu tespitten hareketle içsel ve dışsal şeklinde iki temel kategoriye ayırmıştır.

1.4.1.1. İçsel GÜdümlü Dindarlık Yönelimi

Dinin en temel ve hâkim güdü olduğu içsel güdümlü dindarlıkta; bireyin dini inançlarına gerçek ve temelden adanmışlığı temsil eder ve zaman, durum karşısında değişmez. İçsel dindarlık, dünyayı anlama ve yaşam tarzı için temel sağlayan bir anlayıştır ve içsel dindarlıkta din, başlı başına bir amaç olarak ele alınmaktadır (Cirhinlioğlu, 2010: 62). Bununla birlikte iç güdümlü dindarlar, Allport'un deyiimiyle gerçek müminlerdir ve inançlarını ciddiye alırlar (Argyle, 2000: 31). İç güdümlü eğilim, çıkarıcı bir eğilim olmadığı gibi ne bir dayanak, ne bir sakinleştirici ne de mevki kazanmak için çaba sarf etme eylemidir (Gürses, 2010: 25). Dini yaşamının ne anlama geldiği konusunda farklılaşmış ve kemikleşmiş bir inanca sahip olan bu dindarlık biçimi, yaratıcıya kulluk ve din bilgisini artırmaya yönelik bir çaba içerisindedir (Gürses, 2001: 85).

İç güdümlü dindarlar için din, benliğin hizmetinde olması sebebiyle dıştan gelen bir değer olmayıp; daha çok kişiyi bütünüyle aşan, İlâhî Varlığın iradesine uygun olarak insanı değişime zorlayan, benlikte daha geniş bir alana yayılan, içten doğma bir değerdir (Gürses, 2010: 26). Müsamaha, saygı, başkalarına karşı iyi niyet, dini emir ve yasaklara riayet, ibadetlerde devamlılık... gibi pratik ve müşahede edilebilir etki ve özellikleriyle karakterize olunan bu dindarlık, “içten doğma”, “derunîleşmiş” veya “şahsileşmiş” dindarlık gibi vasıflarla da nitelendirilir (Hökelekli, 2013: 77).

İç güdümlü dindar bir birey, din ile hayatına va'z edilen ne varsa onları bütün samimiyetiyle yaşamaktadır. Bunun yanında, inancı, onun kişiliğinin bir parçası haline gelmiştir. Onun her zaman dini emirlere sadık kalacağı ve çok daha mistik bir eğilime sahip olacağı muhakkaktır (Allport, 1959: 8-9).

Bununla birlikte iç güdümlü dindarlık, dış güdümlü dindarlığa kıyasla daha fazla stres azaltıcı, bir tampon görevini ifa etmektedir. Batson ve arkadaşlarının meta-analize dayalı yaptıkları bir araştırmada iç güdümlü

dindarlığın, ruh sağlığı ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Zira iç güdümlü dindarlarda yüksek bir kendine güven ve öz saygı mevcuttur. Kendilerini her zaman güvende, korunmuş, lütfâ mazhar olmuş hissederler ve Allah'ın gözünde değerli olduklarına inanırlar (Argyle, 2000: 159).

1.4.1.2. Dış Güdümlü Dindarlık Yönelimi

Dinin bir araç halini aldığı dış güdümlü dindarlıkta birey, toplumsal destek, statü vb. hedeflere ulaşmak için dini kullanır. Burada asıl olan, dinî olmayan amaçlara dinin alet edilmesi, kullanılması ve o amaçlara ulaşılmasında bir basamak olarak görülmesidir. Allport ve Ross'un deyimiyile, kendi içinden gelmeksizin ve benliğinden vazgeçmeksizin Tanrı'ya yönelen bu dindarlar; dini, statü kazanmada, kendilerini haklı çıkarma durumunda, toplumsallaşmada ve daha birçok durumda kullanır (Allport vd.; 1977: 121-133). Çünkü dış güdümlü dindarlık özelliği gösteren bireylerde din, diğer ihtiyaçlara hizmet eder ve tamamen yararçı bir kurumdur (Allport vd.; 1977: 133).

Bu tip insanlar dini, bir argüman olarak kullanırlar. Ancak bu kullanım esnasında din bir işe yaramalı, benlik savunmasına katkıda bulunmalı ve özellikle dini argümanların prim yaptığı ortamlarda, yapıp ettikleri ona toplumsal bir statü kazandırmalıdır (Gürses, 2010: 27).

Gerek dua, gerek ibadet ve diğer fiillerde her zaman çıkarıcı bir niyet içerisinde olan bu dindarlara özellikle Kur'an-ı Kerim'de de bahsedilir. Örneğin bir ayette: "Başları dara düştüğünde Allah'a yalvarıp dururlar. Fakat darlık yok olunca sanki az önce yalvarıp duran onlar değilmiş gibi davranırlar." (Bkz. Rum 30/33) esasen dış güdümlü tutuma yol açan şey, dinin, onların kendi insani arzu ve ihtiyaçlarına hizmet etme görevi yapmış olmasındandır (Gürses, 2010: 28).

Yapılan araştırmalara bakıldığında dış güdümlü dindarlığın ruh sağlığına olumsuz etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Batson ve arkadaşlarının yaptığı bir araştırmada ruh sağlığı ile dış güdümlü dindarlık arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir (Argyle, 2000: 159).

1.4.2. Glock ve Stark'ın Genişlemesine Dindarlık Tipolojisi

Dini hayatın incelenmesi olarak da ifade edebileceğimiz dindarlığın genişlemesine tipolojisi genellikle dinin “inanç (iman), ibadet, duygu (yaşantı), bilgi ve etki” olmak üzere beş boyuta ayrılarak ele alınması bir gelenek haline gelmiştir (Yaparel, 1987: 37). Dindarlığı, çok boyutlu bir tarzda tanımlama ve araştırma düşüncesi birçok bilim adamı tarafından az çok farklı şekillerde dile getirilmiştir. Bunlar içerisinde Glock ve Stark'ın ortaklaşa ve Stark'ın kendisinin yalnız olarak yaptığı araştırmalar sonucunda ortaya koydukları dindarlığın beş boyutlu tanımlaması yaygın bir kabul görmüştür (Hökelekli, 2010: 33).

Geliştirilmiş olan bu dindarlık yaklaşımına dayalı ölçekler pek çok ülkede gerçekleştirilen araştırmalarda ve bu arada Endonezya, Pakistan, Kazakistan ve Mısır gibi Müslüman ülkelerde de dindarlık ölçümünde kullanılmıştır (Akşit vd., 2012: 90-91).

Farklı sosyo-kültürel yapıya sahip olsa da Müslüman toplumlar için de geçerli olduğuna dair çalışmaların olduğu bu tipolojinin boyutları şu şekildedir: İnanç, bilgi (entelektüel), ibadet, tecrübe ve etki boyutlarıdır (Nottingham, 2004).

1.4.2.1. İdeolojik (İnanç) Boyutu

Dinin, inanca yönelik kısmını araştırmak, onun “doktrin” olabilecek kısmını araştırmak demektir (Mehmedoğlu, 2004: 28). Dinin doktrin kısmı ise, inanç sistemleri dediğimiz temellerini esas alan kısmını kapsar. Bir başka deyişle bir kimsenin din ile bağ kurması, öncelikle o dinin temel inanç esaslarını kabul etmesi ile başlar (Hökelekli, 2010: 33). Burada öncelikli olan, dinin inananının bu boyutu benimsemesi, kabul etmesidir. Her din, mensuplarının onaylamasını beklediği bir inanç bütünü bünyesinde taşır (Kayıklık, 2006).

İnancı ölçmek için yapılan çalışmalarda, örnekleme oluşturan bireylerin, bir dine inanıp inanmadıklarını, neye inandıklarını ya da onlar için inancın önemine dair sorular sorulmakta; ayrıca dinin inananlarının psikolojik ve sosyal uyumundaki rolü de inceleme konusu yapılabilmektedir (Kızılgöçer, 2015: 92).

1.4.2.2. Zihinsel(Bilgi) Boyutu

Dinler, insanlığa hizmet adı altında müntesiplerine inanç, ahlak ve ibadet konularında çeşitli mesajlar ve uygulamalar önerir. Dinin bilgi boyutu, gerek inanılacak şey (inanç) ve gerekse de inanılan dinin ibadet boyutunda çok önem arz eder. Nitekim her din, inananından inandığı din hakkında bilgi sahibi olmasını bekler. Dinin bilgi boyutuyla, insanların inançları hakkında ne kadar bilgi sahibi oldukları, bu konudaki tutumları, dini bilgiye ve buna bağlı olarak benimsenen bilgi tarzlarına verilen önem ve kutsal kitaplar ve diğer dini literatürün kendisiyle okunduğu eleştirel zihniyet araştırılabilir (Mehmedoğlu, 2004: 29).

Dindarlık yaşantısında bilgi boyutunun diğer boyutlarla ilişki ve etkileşimi olması kaçınılmazdır (Hökelekli, 2010: 34). Dinî bilginin özellikle inançla yakın ilişkisi vardır. Çünkü inancın ilk koşulu bilgidir denilebilir. Ancak burada şu hataya düşülmemelidir. O da inancın olmazsa olmazı bilgi değildir. Bazen çok az bilgi üzerine de inanç olabilir. Her halükarda inanç ile bilgi birbiriyle ilişki içerisindedir denilebilir.

1.4.2.3. Törensel (İbadet ve Uygulama) Boyut

Bütün dinlerde Tanrı'ya doğrudan yönelme, kurban ve kutsal yerleri ziyaret gibi ibadetlere, kutsal törenlere rastlanmaktadır. Her dini gelenekte muhatap aldığı insanın tavır ve davranışlarını düzenleyen ve kişinin yaşamını bir düzene sokmayı hedefleyen bazı davranış kuralları bulunmaktadır (Yılmaz, 2014: 35). Dinin ibadet boyut ve uygulama boyutu ise, kutsal zaman ve mekânlara saygı, dünya düzeni ve Tanrı'nın iradesinin geniş bir yorumu sonucunda girilen bazı eylemler ve belli bir amaca ulaşmak için yapılan basit törenler (taharet, dua, kurban... gibi) olmak üzere çok geniş bir davranış ve uygulamalar sistemini dile getirir (Hökelekli, 2013: 233). Bir başka deyişle, bir dine inanan insanların yerine getirdikleri bütün dini pratikleri ifade eder (Mehmedoğlu, 2004: 28).

1.4.2.4. Tecrübe (Duygusal) Boyutu

Dinin tecrübe boyutu, inanç ve uygulamalarla ilişkili ancak onlardan daha hassas ve daha kapalı olan bir yaşantıdır (Kayıklık, 2006: 493). Aynı zamanda

dini tecrübe boyutu, yaşanan dini tecrübenin olumlu veya olumsuz tüm dini duygularıyla ilişkili boyuttur. Bir diğer ifadeyle dini tecrübe, ilâhî varlıkla temas halindedir. Hökelekli, dini tecrübeyi bizzat insanın kendi varlığının ve dünyanın ilâhî kudretin göstergesi olarak kavranması olarak ifade eder (Hökelekli, 2013: 132).

1.4. 2.5. Etki Boyutu

Kişinin davranış, söylem ve hareketlerine dinin etki etmesi, dinin belirlemesi olarak ifade edilen etki boyutu, dinin amel boyutuyla ön plana çıkar. İnsanların geleceğe dair beklentilerinin, kararlarının, tercihlerinin dinin çizdiği çerçeve etrafında belirlenmesidir. Kişinin dine olan ilgisi ve bağlılığı, dinin onun hayatındaki yaygınlığa bağlıdır. Dindarlığın etki boyutu iki şekilde ele alınabilir: Birincisi dinin, dindar olan kişinin hem dini hayatına hem de dinle ilgili olmayan yaşantısına nasıl etki ettiği, ikincisi ise birtakım psiko-sosyal faktörlerin bireyin dindarlığını nasıl etkilediğini incelemeye çalışmak şeklindedir (Köktaş, 1993: 54). Dolayısıyla bu boyut, insanın kendi dini bağlılığının sonucu ve etkisi olarak ne yapması gerektiğine ilişkin beklentileri, belli davranış tarzlarından kaçınmayı ve diğer davranış tarzlarına aktif olarak katılmayı kapsar (Mehmedoğlu, 2004: 29).

1.5. DİNDARLIK VE KİŞİLİK

Modern psikoloji, insan ve davranışlarını konu edinir. Bu şiarla yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar gösteriyor ki, insanlar arasında ferdi farklılıkların olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu farklılık hem kalıtsal özelliklerden dolayı hem de çevresel etmenlerin şekillendirmesinden dolayı ortaya çıkar. Aynı zamanda bu farklar, insanların dine bakışlarına, onu yaşayış biçimlerine, inanç ve adetlerine yansıdığı gibi, ferdin ve toplumun dini hayatını etkileyen temel faktörler de olabilmektedir. Bu durumda din bireyin yaşamının her alanına etki eder. Dini inanç ve değerlerin, bireyin kendisine bile karanlık kalan noktalara kadar yayılma, insanın sahip olduğu bütün güçleri ele geçirme, onun bütün yapıp etmelerini, karar mekanizmalarını biçimlendirme kudretine sahip olduğu söylenebilir (Gürses, 2010: 32). Dinin dolayısıyla dindarlığın bu etkisi bizi dindarlık ile kişilik arasındaki etkileşimi incelemeye itti. Bir taraftan din, kişiliğin kapasitesine göre insan kişiliğinde kendine yer bulmakta iken diğer

tarafıta kişilik, dinin insanın zihin dünyasında alacağı biçimi belirlemekle birlikte ona has davranış şekillerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Bununla birlikte din, insanın ruhsal dünyasındaki bütün iyilikleri, uyandırır ve barış, ahenk, doyunluk hissi, dünya ve benliğe dair derin bir şuur hali, şahsi bütünlük, iyimserlik, dış dünya ile açık bir iletişim ve diğer insanlarla sağlıklı bir ilişki kurmak vs. için gerekli gücü ve desteği verir (Yaparel, 1987: 29). Buradan hareketle dinin sağlıklı bir ruh dünyasına sahip olunmasında ve olumlu bir kişilik yapısının meydana gelmesinde etkisi çok büyüktür denilebilir.

1.6. KİŞİLİK

Kişilik, “persona” kavramı ile ifade edilir. Persona, Latince tiyatrocuların oyunlarında kullandıkları “maske” anlamını taşımaktadır. Yüzlerine maske takmış oyuncuların konuşmaları ve şarkıları maskenin içinden çıkıyordu. Böylece “person” sözcüğünden, “içinden tınama” anlamına gelen “per-sonare” sözcüğü türedi (Turan, 2017: 19). Bu sözcük bir anlam farklılaşması ile “bir başına birlik” anlamına gelen “persona” sözcüğünü ortaya çıkardı (Yanbastı, 1990: 9).

Kişilik kavramı ele alındığında kimileri kişiliği, sosyal başarı ile ilişkilendirmiş, bazıları ise bireylerin belli bir takım baskın özelliklerinden (örneğin; kibar olmak, neşeli olmak, sessiz olmak.) saymıştır (Özsoy & Yıldız, 2013). Nitekim psikologlar tarafından ortak bir tanımlı yapılamayan kişiliğin bu durumu, tanım konusunda büyük sorunlar oluştursa da kişiliğin tanınması konusunda bir açılım sağlamakta ve yeni çalışmalara ufuk açmaktadır (Apaydın, 2001: 35).

Psikologların ve davranış bilimcilerin çoğuna göre kişilik, bireylerin karaktere dayalı özelliklerinin ve bu özellikler arasındaki ilişkilerinin, kişinin diğer insanlar ve durumlara uyum gösterme yollarının incelenmesini kapsayan bir kavramdır (Erdoğan, 1994: 234-235). Genel anlamda, bireyin tüm davranış ve niteliklerini kapsayan kişilik (Mehmedoğlu, 2004: 42), bireyi diğerlerinden farklı kılan, bireyin kendisine özgü özellikleridir. Bu özellikler, kişinin iç ve dış dünya

ile etkileşim içerisinde geliştirdiği duygu, düşünce ve davranış örüntüleridir. Bir başka deyişle kişilik, bireyi diğerlerinden farklı kılan, belirli durumlar karşısında duygusal ve davranışsal tepki gösterebilme yetileri, düşünme tarzları, baş etme biçimleri ve savunma düzenekleridir (Sayar & Dinç, 2013: 95).

Belirli bir zaman dilimi ve belirli bir davranış düzlemi içerisinde, bireyin dış dünyasını oluşturan etkenlerin tamamı benzer özellikler taşır. Buna rağmen, belirli bir çevrede yer alan bireyler aynı çevreden farklı şekilde etkilenmekte ve aynı çevreden gelen uyarıcılara farklı tepkiler vermektedir. Bu durumun bir sonucu olarak da bireylerin davranışlarının çözümlenmesi, düzenlenmesi ve önceden tahmini güçleşmektedir (Yıldızoğlu, 2013: 40). Bu farklılıkların nedeni araştırılmak istendiğinde veya bu farklılıkların sonuçları belirlenmeye çalışıldığında kişilik denilen kavram karşımıza çıkmaktadır (Hogan, 1996: 469).

Kişilik, insanın varlığından bu yana bir problem olarak görülmüş mü bilinmese de düşünme serüveninin başladığı ve anlam arayışının olduğu her dönemde önem arz eden bir konudur, denilebilir. Hatta kişilik kavramı ile ilgili görüşlerin ilkçağ filozoflarıyla başladığını (Özbaydar, 1964: 39)düşündüğümüzde ortaya birçok tanım ve yaklaşım çıkar. Nitekim Morsünbül bu konuda kişiliğin, insan davranışlarını inceleyen alanlar içerisinde en fazla incelenen konulardan biri olduğunu ifade eder (Morsünbül, 2014). Kişilik, bireyi karakterize eden oluş tarzları topluluğunu gösterdiğinden onun niteliği hakkında psikologlar arasında ortak bir görüş olmamasına karşın kişiliğe ilişkin pek çok bilgi üretilmektedir (Apaydın, 2016: 138). Bunun temel nedeni, kişiliğin kişilerarası ilişkilerin niteliğini, zorlu yaşam koşullarına karşı uyumu, mesleki başarıları, sosyal katılımı, mutluluğu ve sağlığı yordayan en önemli değişkenlerden biri olmasıdır (McAdams & Olson, 2010).

Bireyin iç ve dış çevresi ile kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir. Bu tanım genel olarak psikologlar arasında, kabul edilen ve yaygın olarak kullanılan bir tanımdır. Fakat psikologların üzerinde aynı fikirde olduğu tek bir kişilik tanımı yoktur (Cüceloğlu, 2004: 404).

Kişilik, bireyin ötekini gözündeki varlığı gibi kavramsallaştırılsa da bu kavram aslında insanın biricikliğini ifade eder. İnsanın biricikliğı, onun kişisel amaçlarının, ilgilerinin, planlarının, hayat görevlerinin ve kişisel gayretlerinin farklılığını ifade eder. Nitekim Köknel, kişiliğı ele alırken bir bireyi diğere bireylerden ayıran, onu eşsiz kılan, duygu, düşünce, davranış ve tutumlarının bütünü olarak ifade eder (Köknel, 2005: 19).

Özabacı, biricikliğı ifade eden kişilik kavramını, insanın ilgilerini, tutumlarını, yeteneklerini, konuşma tarzını, dış görünüşünü ve çevreye uyum biçimini içerdiği bir terim olarak görür (Özabacı, 2014: 405).

Bu durumda kişiliğın aslında kompleks bir yapı ifade ettiğini söyleyebiliriz. Hatta kişiliğı oluşturan etmenler konusunda Yörükân, süreklilik gösteren ihtiyaçların, sâiklerin, tavır takımların, değerlerin, inanç türlerinin ve benlik anlayışlarının bütününe kişiliğı oluşturduğunu ifade eder (Yörükân, 2013: 99).

Pekala kabul edilebilir ki kişiliğı oluşturan birçok etmen vardır. Ve bu etmenler insan hayatının her bir boyutunu etkiler. Aynı zamanda bu etmenler, kendine özgü ve ahenklidir de. Dolayısıyla insan hayatını etkileyen bu etmenler, her bir boyutu yapılandırıcı bir merkez etrafında bütünleştiğı zaman kişilik ortaya çıkar. Gürses, kişiliğı, bireyin davranışlarını yönlendirici bir etmen olarak tanımlar. Bu durumda kişilik, bireysel davranış ve tecrübe sahibi bir kişinin davranışlarını yönlendirecek bir etkiye sahiptir (Gürses, 2010: 19).

Bir insanın kişiliğini anlayabilmek için öncelikli olarak kişilik kavramının özelliklerini iyi bilmek gerekir. Çünkü kişilik kendi içerisinde çeşitlilik arz eden bir yapıyı ifade ederken; aynı zamanda bu yapıyı etkileyen çeşitli özellikleri de haizdir. Kişiliğın önemli özelliklerinden biri ötekine kıyasla ayırt edici olmasıdır. Daha açık bir ifade ile öznel bir yapı ifade etmesidir. Örneğın bir insan futbol seyretmeyi, futbol oynamayı vazgeçilmez görürken; bir başkası farklı bir spor dalını tercih edebilmektedir. Veya kimileri kalabalık sohbetlerden hoşlanırken bazıları ise içe dönük olup kalabalıklardan kaçabilmektedir. Bu durum o insanların kişiliklerini oluşturan farklılığı ve ayırt ediciliğı ifade eder. İnsanın bu

ayırt edici özellikleri kimi zaman yaşadığı tecrübe ile de açığa çıkar. Nitekim Hökeleklî, yaşamış tecrübeler üzerinden her insanın kendi kültür grubunun diğer fertlerine benzediğini, fakat yaşamış tecrübelerinin biricik karakteri ile onlardan ayırdığını, kişinin bu özgünlüğü, benliğinin en asıl bölümü, onun kişiliğinin esasını teşkil ettiğini ifade eder (Hökeleklî, 2016: 62).

Kişilik konusunda öne çıkan bir diğer özellik, hem içe dönük hem de dışa dönük bir yapısının olmasıdır. Birey dış dünya ile olduğu kadar kendi iç dünyasında da duygu ve düşüncelere sahiptir. Kişiliği nasıl ki davranış, davranış şekilleri, çeşitleri oluşturuyor desek de aynı zamanda bireyin iç dünyasındaki duygu, düşünce ve kavrayış ve algılayış biçimleri de kişiliğin bir parçasıdır denilebilir. İşte insanları birbirlerinden ayıran, her insanın kendine has bedeni ve ruhi özelliklerinin tümünü kişilik kavramı altında toplayabiliriz.

Jerry M. Burger'ın psikologların kişilik üzerine görüşlerini derlediği *Kişilik* adlı kitabında kişiliği: “*bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler*” olarak tanımlar ve bu tanımı iki farklı bölüm altında ele alır. Birinci Bölümde tutarlı davranış kalıplarının kişilikle bağlantısını açıklarken; “bugün dışa dönük olan bir insanın, yarın da dışa dönük olmasını bekleriz... Elbette dışa dönük bir insanın bazı ciddi ortamlarda, hatta partilerde bile her zaman cıvıl cıvıl ve neşeli olması beklenemez; ayrıca insanların zamanla değişebileceğini de hesaba katmalıyız. Ancak eğer kişilikten bahsediyorsak, davranışlar yalnızca içinde bulunulan duruma verilen tepkiden ibaret değildir yani insanların davranışlarında bir tutarlılık beklememiz doğaldır.” der. İkinci Bölümde ise kişilik süreci ile kastettiklerini açıklarken; “Kişilik içi süreçler, nasıl davranacağımızı ve hissedeceğimizi etkileyen ve içimizde gelişen bütün duygusal, güdüsel ve bilişsel süreçleri kapsar.” (Burger, 2006: 23) şeklinde açıklayarak yukarıda ifade ettiğimiz gibi kişiliğin bireysel boyutundan nelerin anlaşılması gerektiği noktasında bizlere ışık tutacak açıklamalar yapmıştır.

Jung, kişiliği; birbiriyle etkileşimde bulunan çok sayıda sistemden oluştuğundan bahsederken; Allport ise farklı bir yaklaşım sergileyerek kişiliği kendi içinde kapalı ve kendine özgü bir sistem olarak değerlendirir (Yanbastı, 1990: 9).

1.7. KİŞİLİĞİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Her birey, kendine özgü bir kişilik sistemi geliştirir. Bunu yaparken de ya kalıtsal çeşitli özellikleri kendi içerisinde barındırır ya da çevresel etkenlerle yoğrularak meydana gelir. Kişilik alanında yapılan araştırmalarında, kişiliğin temelleri noktasında farklı görüşlerin öne sürüldüğünü görebilmekteyiz. Öyle ki kişiliğin bireyin doğumundan önce edinilen bir şey mi yoksa çevresel faktörlerle şekillenen bir durum mu sorusu, psikolojideki kalıtım ve çevre tartışmasının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Yıldızoğlu, 2013: 43). Kimi psikologlar, kişiliğin kalıtsal yönü üzerinde dururken kimileri ise kişiliğin öğrenme sürecinde şekillendiğini, bir başka ifadeyle çevresel etmenlerden etkilendiğini ifade etmiştir. Kişilik, her ne kadar çevresel etmenler ve kalıtsal özelliklerden örülü bir ilişki bütünü olarak görülse de nispeten kalıcı ve aynı zamanda da eşsiz hususiyetleri de haizdir. Kişilik ile ilgili yapılan araştırmalar, bazı vasıfların eğitim ve sosyal baskıya rağmen sabit kaldığını göstermektedir. Bu durumu, kalıtsal ve biyolojik faktörlerle açıklayabiliriz (Çamdibi, 1994: 25-26).

İnsancıl, davranışsal/sosyal öğrenme ve bilişsel kuramcılar kişilik üzerinde kalıtımın etkisini pek de dikkate almazken; biyolojik ve ayırıcı özellik kuramcıları ile psikanalitik kuramcılar ise kalıtımın göz ardı edildiğini ifade eder (Burger, 2006: 36). Değişen sosyal ve bireysel özelliklerine rağmen insanın değişmeyen kalıtsal özellikleri genelde saç, göz rengi, miyopluk, akıl zayıflığı vb. gibi özellikler kalıtsal olarak kabul edilmektedir (Carrel, 2015:206). İnsanın kişilik yapılarının kalıtsal olduğunu iddia eden psikanalizmin temellerini atan Freud, kişiliğin kalıtsal yönü üzerinde dururken Sullivan ise çevresel etkenlerin kişilik üzerindeki etkilerini araştırmıştır (Turan, 2009: 13). Gordon Allport ise Psikanalizme adeta karşı çıkar ve bireyin kişiliğinin geçmişte yaşadığı tecrübelerin bir özeti olmadığını, kişiliğin sürekli bir oluş içerisinde gelişen psikolojik süreçlerden meydana geldiği tezini ileri sürmüştür (Karaca, 2001: 11).

Kısacası kişilik, bir bireyin tutarlı, belirgin ve zamanla değişmeyen özelliklerinin tümü olarak tanımlanmaktadır (Aytaç, 2001). Kişilik özelliklerinin

tutarlılık sergilemesi, değişmeyeceği anlamına gelmemektedir. Zira kişilik, çevresel faktörlerin etkisi ile değişiklik gösterebilmektedir (Başaran, 2000: 57). Bir insanın kişiliğinden bütüncül bir şekilde bahsetmenin yolu, onun iç yaşantısının ve bakış açısının ortaya çıkarılması ile mümkündür. Bu nedenle kişilik psikolojisi, bu pozisyona sahip olan tek alan olmasından dolayı, kavramsal yapı ve klinik uygulamalarla ilgili araştırmalar arasında köprü vazifesi görebilir (Emmons, 2014: 168).

1.8. DİNİ KİŞİLİK

Dini inanç ve değerlerin, bireyin kendisine bile karanlık kalan noktalara kadar yayılma, insanın sahip olduğu bütün güçleri ele geçirme, onun bütün yapıp etmelerini, karar mekanizmalarını biçimlendirme kudretine sahip olduğu söylenebilir. Din böylesine bir güce ve etkinliğe sahip olunca insan kişiliği ile ilişki içerisinde olmaması düşünülemez (Gürses, 2010: 32).

Bunun yanında insanın, doğuştan potansiyel bir ihtiyaç olarak ruhunun derinliklerinde barındırdığı ve sürekli geliştirdiğı bir dini yapılandırmasından da söz edilebilir (Cufta & Apaydın, 2006: 320). Dini ise bir değerler sistemine benzetirsek insana yönelik mesajları beraberinde barındırması pekala mümkündür (Bahadır, 2002). Çünkü dini ve manevî meselelerin, kişilik özelliklerini, kişiliğın süreçlerini ve sağlığını etkileme gibi bir özelliği vardır (Emmons & Paloutzian, 2003: 390).

Asıl hedefi insan kişiliğinde sağlam bir yapı ve işlevsel bir fonksiyon oluşturmak olan din, kişide benlik güçlerinin bir merkezde toplanmasını sağlar. Kişiliği etkileyen önemli bir güç olan din, insanın ruhsal dünyasındaki bütün iyilikleri uyandırır ve barış, ahenk, doygunluk hissi, dünya ve benliğe dair derin bir şuur hali, şahsi bütünlük, iyimserlik, dış dünya ile açık bir iletişim ve diğer insanlarla sağlıklı bir ilişki kurmak vs. için gerekli gücü ve desteği verir (Yaparel, 1987: 29).

Dolayısıyla tutarlı bir kişiliğın oluşturulmasında ve güçlü bir ben paylaşımında etkin motivasyon faktörleri, ancak dinî bir muhteva kazandıkları zaman en güçlü konumlarına ulaşabilmektedirler (Bahadır, 2002: 113). Böylece gelişim alanı içerisinde hem fiziksel hem de duygusal olarak gelişen kişiliğın

zirve noktası dini muhteva kazanmasıyla gerçekleşir. İnsanın gelişiminde elbette ki çeşitli basamaklar vardır. Ve bu basamaklar birbirleriyle etkileşim içerisinde olduğu gibi birbirlerini de etkiler. Nitekim Erkan bu durumu, beden gelişimi zihin gelişimini, zihin gelişimi dil gelişimini, dil gelişimi ise sosyal gelişimi etkiler şeklinde açıklamaktadır (Erkan, 2009: 27-49).

İnsan, çocukluktan itibaren bir arayış içerisinde. Bu arayış çoğu zaman onu sonsuzluk arayışına da götürür. Bu sonsuzluk arayışı, dini inancın temel dayanağı ve aynı zamanda dini kişiliğin oluşmasında ilk basamak görevi görür. Esasen bireylerde oluşan bu tecrübeler, gelişmeye hazır olan dini duygu ve inancın uyanmasında ve dini şuurun oluşmasında büyük etkileri vardır (Hökelekli, 2013: 254). Dolayısıyla dini kişilik, imanın kişiliğe mal edilmesi ve kişiliği, kendi rengine boyayarak bütün davranışlara yansımaları ile tezahür eder (Hökelekli, 1985).

1.9. KİŞİLİĞİN ÜÇ YÖNÜ: MİZAÇ, KARAKTER, BENLİK

1.9.1. KARAKTER

Türkçede kişilik kavramı ile çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılan kelimelerden biridir. Özellikle kullanımda aynı olarak görülse de karakter kelimesini, kişilik kelimesinden ayıran bazı özellikler bulunmaktadır.

Psikolojik bir terim olarak karakter, duygu ve davranış özelliklerinin törebilim açısından ahlak sağlamlığını ve tutarlılığını dile getirir (Hançerlioğlu, 1988: 212). Yani bireyin gündelik yaşamdaki davranışlarının, içinde yaşadığı toplumun değerler sistemine göre değerlendirilmesi anlamını taşır (Özabacı, 2014: 405).

Katipoğlu karakteri, insanın doğuştan sahip olduğu bir diğer deyişle değişmeyen/kalıtsal özellikleri olarak ifade eder. Bu özellikler nicelik ve nitelik bakımından herkese göre farklıdır. Tez canlılık, soğukkanlılık, çabuk sinirlenme, neşeli ve esprili olmak gibi özellikler insan mizacının temel kaynağı bir bakıma beden kimyasıdır. Ve kolay kolay da değişmez özelliklerdir (Katipoğlu, 2012).

Bir de karakteri, kişiliğin ahlâkî boyutu (Kulaksızoğlu, 2004: 106) olarak da ifade eden görüşler de vardır. Karakteri, kişilikten ayrı düşünemeyiz elbette hatta kişiliğin bir parçası olarak da düşünmek gerekir. Kişiliğe nazaran karakter, sosyal ortamla ilgilidir. Nitekim Mehmedoğlu, karakter özelliklerinin insanlar arası ilişkilerde gösterilen tutum davranışlara ve onlar üzerinde bırakılan etki sonuçlara göre tayin edildiğini ifade eder (Mehmedoğlu, 2004: 48).

1.9.2. MİZAÇ (HUY)

Kişilik kavramı ile yakın anlamli olarak bilinen kavramlardan biri de mizaç/huy kavramıdır. Ahlâk, Arapça'da "seciye, tabiat, huy" gibi mânalara gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde çoğunlukla insanın fizik yapısı için halk, mânevî yapısı için hulk kelimelerinin kullanıldığı kaydedilir (Manzur, 2009). Huy kavramı, insanın doğuştan sahip oldukları, kendilerine has psikolojik ve duygusal temayüllerinin şekillendirdiği tabii ahlak olarak nitelendirilebiliyorken; ahlak ise çevrenin ve eğitimin etkisi altında kişinin iradesi ve seçimiyle benimsenen ilkeler ve inançlar bütünü şeklinde nitelendirilebilir (Kızılgeçit, 2017: 173). Mizaç kavramı, bireyin daha çok kalıtımla getirdiği duygusal özellikleri içerir (Yıldızoğlu, 2013: 52). Kulaksızoğlu ise mizaç kelimesini: "*kişiliğin duygusal boyutu*" olarak tanımlar (Kulaksızoğlu, 2004: 106). Bu durumda bireyin duygusal ve devinimsel özellikleri, neşe, kızgınlık, sevinç ve öfke gibi çoğu zaman anlık ya da kısa süreli duygusal davranış tarzlarıdır (Bahadır A. , 2002).

Mizaç denince bireyin ayırt edici özellikleri öne çıkar. Mizaç, bir bireyin kendisine özgü duygusal tepkilerinin günlük yaşam içinde nicelik ve nitelik bakımından değişmesidir (Köknel, 2005: 24).

1.9.3. BENLİK

Benlik, kişinin kendisi hakkındaki görüşleri, algılamaları, hissettikleri ve değerlendirmeleri olarak ifade edilebilir. Benliğin zaman zaman kişilikle aynı anlamda kullanılmıştır (Kulaksızoğlu, 2002: 106).

Felsefe ve din biliminin en temel konularından biri olan benlik kavramının psikoloji alanında ele alınışı William James ile birlikte başlamaktadır (Bacanlı, 2004). James (1950/2008) Psikolojinin Prensipleri adlı yapıtındaki “Benlik Bilinci” adlı bölümde benliği şöyle tanımlamaktadır: “Bir insanın benliği sadece onun bedeni ya da fiziksel gücü değil, aynı zamanda onun elbiseleri ve evi, eşi ve çocukları, ataları ve arkadaşları, başkaları tarafından bilinme düzeyi (ünü) ve işleri, toprakları ve atları, yatı ve banka hesabını içeren tüm sahip olduklarının bir özetidir. Bütün bu sahip oldukları insana aynı duyguları verir. Eğer bunlar artar ve her şey yolunda giderse kişi yaptıklarından iftihar eder, eğer bütün bu sahip oldukları gittikçe azalır ve kaybolmaya yüz tutarsa o kişinin keyfi kaçır, morali bozulur. Fakat sahip olduğu şeylerin o kişide aynı derecede etki bırakması gerekli değildir” (291).

Cufta ve Apaydın’a göre benlik, bireyin kendisine yüklediği psikolojik değeri ifade eder (Apaydın & Cufta, 2017: 320). Diğer bir deyişle bireyin farkında olduğu, algılayabildiği tarafı veya parçası olarak nitelendirilen benlik, aynı zamanda kişinin bilinçli bir şekilde kendi varoluşu olarak adlandırabildiklerinin toplamı denilebilir (Baymur, 1994: 264-265).

Ancak gerek anlam ve gerekse de içerik itibariyle benlik, kişiliğin öznel yanını oluşturur diyebiliriz. Buradan hareketle benliği, kişiliğin daha çok heyecansal, duygusal ve devinimsel boyutu olarak ifade edebiliriz.

1.10. KİŞİLİK KURAMLARI

İnsan, duygu, düşünce ve inanç gibi değişik yönleri olan karmaşık bir varlıktır. Bu varlığın kişilik boyutunu inceleyen psikologlar, farklı kuramlarla konuyu ele almış ve gizemli bir sır olan kişiliği tanımlamaya çalışmışlardır. Kişilik ile ilgili kitaplara bakıldığında genelde kuram tarzında ele alınsa da kimi zaman kuramları oluşturan kuramcılarının isimleri ve konuya bakışı yöntemi de kullanılmıştır. Biz de kuram itibariyle konuyu ele alacağız. Jerry M. Burger, kişilik ile ilgili kuramları sistemli şekilde ele aldığı Kişilik adlı kitabında kişiliği altı temel kuram çerçevesinde ele almaktadır. Bunlar; Psikanalitik Kuram –ki Psikanalitik kuram da kendi içerisinde Klasik Freud Kuramı ile Yeni Freudcular

diye ikiye ayrılır- Ayırıcı Özellik Kuramı, Biyolojik Yaklaşım, İnsancıl Yaklaşım, Davranışsal Yaklaşım ve Sosyal Yaklaşım olarak ifade edebiliriz.

1.10.1. Psikanalitik Kuram

Psikanaliz, hem Freud tarafından geliştirilen kişilik kuramına hem de onun davranış bozuklukları gösteren kişileri tedavi etmek için geliştirdiği “psikoterapi” yöntemine verilen addır (Apaydın & Cufta, 2017: 316).

Psikanalitik düşünce, ortaya çıktığı dönemlerden itibaren tepki çeken, yeni ve farklı görüşler ifade edegelmiştir. Psikanalizmi sistemleştiren Freud, daha önce konuşulmayan bilinçaltı süreçlerden bahseder. Freud, kendi dönemine kadar fonksiyonlardan sorumlu beyin bölgelerinin belirlenmesi gibi konularda araştırmalar yapan psikologlardan farklı olarak hastalarının çoğunun rahatsızlığının fizyolojik olmaktan çok psikolojik nedenlere dayandığını düşünerek yapısalcılıktan oldukça farklı bir yaklaşımla bu sorunları incelemeye başlamıştı. Bilinci ruhsal yaşamın merkezi olarak kabul etmek yerine ruhsal yapımızı bir buzdağına benzeten Freud, onun yalnızca çok küçük bir kısmının farkında olduğumuzu ve davranışlarımızın altında yatan bilinçdışı kuvvetli eğilimler olduğunu dile getirmiştir (İnanç & Yerlikaya, 2012: 9). Öyle ki Freud bilinçaltına dönük kuramı ile çağdaş sinemayı, tiyatroyu, romanı, politik kampanyaları, reklamları, yasal tartışmaları hatta dini bile derinden etkilemiştir (Burger, 2006:72). Psikanalitik kişilik teorisi, davranışları, insanın biyolojik kökenli güdeleri ile toplumun kendisine yönelik beklentileri arasındaki çatışmanın yarattığı dinamik güçlerle açıklamıştır (Geçtan, 1990:17).

Bu modelde kişilik; benlik (ego), alt-benlik (id) ve üst-benlik (süperego) olarak üç kısma ayrılırken Freud gibi bu modelin babası, alt benliğin doğuştan gelen tek kişilik yapısı olduğunu ve haz ilkesine göre çalıştığını öne sürmüştür (Burger, 2006: 78). Alt benlik, içgüdülerden oluşan bir enerji yüküdür ve içgüdüsel ihtiyaçları dourmaya çalışır. Eğer doyum sağlanacak ise, dış dünyadaki en elverişli zaman ve koşulları gözetir. Eğer doyum sağlanmayacak ise bastırır (Freud, 1975: 236).

Freud alt benliği iyi, kötü ve ahlaki bakımdan hiçbir değer yargısını bilmeyen “bir kaos, kaynayan duygu karmaşası” olarak tanımlamıştır (Nelson-Jones, 1982: 21). Yaklaşık iki yaşlarında çocuğun çevresiyle etkileşimi sonucu kişiliğin ikinci kısmı olan benlik gelişmeye başlar. Çocuk beş yaşlarına geldiğinde ise üst-benlik oluşmaya başlar. Üst benlik, toplumun, anne-babanın ortaya koyduğu değer yargıları ve kurallar çerçevesinde davranılmasını ister. Sağlıklı bir kişide güçlü bir benlik, alt benliğin talepleri ve üst benliğin baskılarına uygun çözümler bularak bu iki benlik parçasının kişiliğe hâkim olmasına izin vermez (Burger, 2006: 78).Söz konusu Psikanalitik kuram olunca Adler, Jung, Horney, Fromm, Sullivan ve Erikson gibi sonradan kendi kuramlarını geliştirmişlerse de bilinçten çok bilinçdışı vurgulara sahip olmaları, normal insanlardan çok, hasta kişiler üzerine durmaları ve göreceli de olsa az sayıdaki temel güdüler üzerine odaklanmalarından dolayı onlardan bahsetmek gerekir.

1.10.2. Ayırıcı Özellik Kuramı

Kişilik kavramı, ayırıcı özellik kuramcılar tarafından günlük hayatta kullanılan kişilik kavramına yakındır. Özellik kuramcılarına göre kişilik, çeşitli durumlar karşısında nasıl davrandığımızı ya da nasıl tepki verdiğimizizi belirleyen bir takım karakteristik özellikler bütünüdür (Carlson vd.; 2003: 582).

Bu kuram, bir bireyin belirli bir kişilik özelliğini ne derece gösterdiğine göre kişiyi sınıflandırır. Bu yaklaşıma Faktör Teorileri adı veren psikologlar da vardır (Mehmedoğlu, 2004: 65). Bununla birlikte bu teoriye araştırma odaklı kuram diyenler de vardır (İnanç & Yerlikaya, 2012: 241).

Bu yaklaşımda en önemli kuramcı olarak Gordon Allport’u örnek verebiliriz. Allport, bu yaklaşımı ile bir anlamda Freud’un bilinçdışı süreçler üzerindeki aşırı vurgusuna bir tepki olarak geliştirmişti. Allport’un amacı, temel kişilik yapılarını saptamak ve insanların belirli kişilik yapılarına ne derece sahip olduğunu belirlemektir. Böylelikle Allport, bireysel karakteristikleri ifade eden özellik yaklaşımına dikkati çekerek kişilik konusunu modern psikolojiyle bütünleştirmeye çalışmıştır (Allport, 2004: 7).

Allport, bireyin kişiliğinin incelenmesinde onu önceden belirlenmiş sınıflara yerleştirmektense bireyi kendi içinde inceleme yaklaşımını savunmuş ve bireyin kişiliğini oluşturan özelliklerin kendine özgü, benzersiz bileşimini belirlemenin mümkün olduğunu öne sürmüştür (İnanç & Yerlikaya, 2012: 241).

Ayırıcı özellik kuramları kişiliğe yüzeysel bir yaklaşım sergilerler ve kişiliğin bilinçli ve somut yönlerine odaklanırlar. Ayırıcı özellik kuramları için bilinçdışı ve davranışa ilişkin soyut açıklamalar önemli değildir (İnanç ve Yerlikaya, 2011: 241).

Ayırıcı özellik kuramlarının ortak yönü, bu kuramların tamamının bireylerin belirli bir biçimde davranma eğilimini yansıtan kişilik özelliklerine sahip olduklarını vurgulamalarıdır. Bu davranış eğiliminin güçlü olması, bireyin ilgili kişilik özelliği yönünden baskın olduğu anlamına gelir. Özellik kuramcılarına göre, bireyleri diğerlerinden farklılaştıran, kişiliklerini oluşturan özelliklerin düzeylerinin diğer bireylerin düzeylerinden farklı olmasıdır (Isır, 2006: 51).

Bununla birlikte Allport, bilen benliğin felsefenin konusu olduğunu ve onun terk edilmesinin psikolojide olağanüstü bir gelişme olduğunu belirtmektedir. Allport, W. James'in çalışmalarına dayalı olarak benlikle ilgili kendi tanımlamalarını ve 19 sınıflamalarını ortaya koymuştur. O, önemli amaçlara yönelik davranışlardaki benliğin rolünü tanımlamak için benlik katılımı kavramını kullanmıştır. Daha sonra benlik katılımı yerine benliğin gayret/çaba (konatif) yönünü ifade eden ve benlik arayışı anlamına gelen propriatestriving ve benlik duygusu anlamına gelen proprium kavramlarını kullanmıştır. Allport'a göre proprium, tutumlar, niyetler ve değerlendirmelere işaret eden tutarlılığın merkezidir ve insan eylemlerinin yönlendiricisidir (Bacanlı, 2004: 8).

1.10.3. Biyolojik Kuramı

Kalıtım ve çevrenin şekillendirdiği kişilik yapısı üzerinde durur. Bu kuramda Hans J. Eysenck çok önemli bir noktaya sahiptir.

Hans J. Eysenck'e göre kişiliğin üç önemli boyutu vardır. Bunlar, İçedönüklük-Dışadönüklük (E), Duygusal Dengelilik-Duygusal Değişkenlik (N), Psikotizm'dir (P).

İçedönüklük-Dışadönüklük: İçe dönük bireyler sessiz, içine kapanık, okumayı seven iken; dışa dönük bireyler ise sosyal, topluluğu seven, neşeli ve konuşkan kimselerdir (Turan, 2017: 62).

Duygusal Dengelilik-Duygusal Değişkenlik: Eysenck'e göre bu faktör, nörotik semptomlarla birlikte ortaya çıkar ve kişinin genel ruh halini ifade eder (Turan, 2017: 62).

Psikotizm ise psikolojik düzensizlik hali olup; farklı bireylerde farklı şekillerde ortaya çıkar (Turan, 2017: 63).

Eysenck, psikolojinin merkezi olarak gördüğü kişiliğin bu üç faktör çerçevesinde şekillendiğini ve bireyin bu üç faktör arasında kişiliği şekillenirken iki nokta arasında kalacağını ve iki noktadan birisinin mutlaka ağır basacağını ifade eder (Kline, 1983: 94).

Bununla birlikte Eysenck'in geliştirdiği kişilik kuramı, bireyin değişmez/kalıtım özelliklerini içeren mizaç ve evrimsel düşüncenin kişiliğe etkisi üzerindeki araştırma ve görüşler bu yaklaşımın temel problemleridir. Bununla birlikte bu kuram, temel psikolojinin görevinin, insan davranışlarını yordamak olduğunu dile getirir. Bu yaklaşımda özellikle benzer fikirler taşıması açısından Raymond B. Cattel, Robert R. Mc Crea ile Paul T. Costa gibi isimleri zikretmek gerekir.

1.10.4. İnsancıl Kuramı

Diğer adıyla hümanist/varoluşçu yaklaşım, Allport ve Maslow'un davranışlara olan bütüncül ve dinamik terimlerle; insan hayatının farklı ve özgün yanlarına açtıkları pencereleri içerir. Maslow, insanı bütüncü (holistik) bir yaklaşımla ele almış, davranışlarda temel ihtiyaçların hiyerarşik etkileşimine inanmış, çevre ilişkilerinin kendini gerçekleştirme güdüsündeki rolünü kabul

etmiştir (Mehmedoğlu, 2004: 64). Freud sonrası dönemde toplumsal standartların yükselmesi, id ile süperego arasındaki çatışmayı azaltmıştı. Bu durum, insancıl yaklaşımçıları; insanın sağlıklı potansiyelinin patojenik çevre tarafından açığa çıkılmasına engel olunduğu tezini savunmaya yöneltmişti. Bu kuramcılar, Freud'un pesimist ve biyolojik determinist tezlerinin karşısına özgür irade ve insan onuru kavramlarını koydular. Böylelikle bunlar, insan doğasına yönelik daha iyimser bir yaklaşım sergiledikleri ve insanın özgür iradesinden yola çıkılarak kim olduğundan ve nasıl olması gerektiğinden kişiyi sorumlu tutmuşlardır. Bu kuramcıların öncüleri arasında Carl R. Rogers, Abraham H. Maslow ve Rollo R. May'i zikredebiliriz.

1.10.5. Davranışsal Kuram

Bireyi, daha çok dış uyaranlara verilen bir tepkiler toplamı olarak ele alır ve inceler (Mehmedoğlu, 2004: 70). 1913 yılında "Davranışçılığın Gözüyle Psikoloji" başlıklı makalesiyle psikologların zihinsel durumları incelemeyi bırakıp; gözlemlenebilir şeyleri incelemelerini soğukkanlılıkla ifade eden ve Ivan Pavlov'un koşullanma ile ilgili çalışmalarından oldukça etkilenen B. Watson'un sistemleştirdiği bir kuramdır. Kişinin içinde bulunduğu biyolojik ya da bilişsel süreçlerle ilgilenmek yerine gözlenebilir ve ölçülebilir davranışların incelenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Davranışçılar, davranışların gelişimini ve sürdürülmesini klasik ve edimsel koşullanmalarla açıklar (Burger, 2006: 556). Bununla birlikte kişiliği de öğrenme perspektifi ile ele alır. Kişiliği, bireyin öğrenme ile ilgili tarihçesi olarak kabul ederler. Bu kuramın öncüleri arasında Burrhus F. Skinner ve Neal E. Miller'ı zikredebiliriz.

1.10.6. Sosyal Kuramı

Sosyal öğrenme ilk defa Julian Rotter tarafından kullanılan bir kavramdır. Rotter insanı, bilinçli bir varlık olarak görür ve insanın hayatına etki eden yaşamsal deneyimler üzerinde etkiye sahip bir birey olarak tanımlar. Buradan hareketle kişilik, bireyin kendisi ile çevresi arasındaki ilişkinin ifadesidir. İnsan davranışını anlayabilmek için hem bireyi (geçmiş öğrenme ve tecrübelerini), hem de çevresini (bireyin farkında olduğu ve tepki verdiği uyarıcıları) göz önünde bulundurmak gereklidir (Korkmaz, 2003).

Sosyal öğrenme kuramı Albert Bandura'nın, bireylerin öğrenme süreçlerini merakından ortaya atılmış bir kuramdır. Bandura daha sonra, taklit ve gözlemin, insanın öğrenmesini açıklamada yetersiz kaldığını anladığında, kuramını düşünme, hafıza, dil ve davranışların sonuçlarını tahmin etme ve değerlendirme gibi bilişsel süreçleri de içine alacak biçimde genişletmiştir (Malone, 2002).

Temelinde, davranışçı kuramların insanın öğrenme biçimine ilişkin görüşlerine eleştiriler getiren ve davranışçı kuramların insan davranışlarını yeteri kadar açıklayamadığından hareketle gelişen sosyal kuram, davranışçı kuramların insanları ele alırken bireysel hayvanlar olarak yaklaştığını ve öğrenmenin sosyal boyutlarını göz ardı ettiğini savunmaktadırlar.

Kişiliğin oluşması sürecinde çevrenin etkileşimini önemseyen sosyal kuram, insanların değişen durumlara uyum sağlamak üzere gelecekteki hareketlerini planladıklarını, hareketlerinin işlevsel yönlerini değerlendirdiklerini, stratejik olarak seçilen tercihlerini organize ettiklerini ve yapacakları hareketlerin muhtemel sonuçları üzerinde değerlendirmeler yaptıklarını ifade ederler (Neill & Fleming, 2003).

1.11. KİŞİLİK BOYUTLARI

1.11.1. Gelişime Açıklık Boyutu

Gelişime açıklık, beş faktör kişilik yapılarında bilişsel yönüyle öne çıkan bir özelliktir. Bu açıdan gelişime açık özellikleriyle ön plana çıkan bireyler, hayal kurmada, maceracı olmada, orijinal, yaratıcı ve meraklı duygu ve düşüncelere yönelen bir proto-tip olarak görülürler.

Bununla birlikte Doğan, gelişime açıklık özelliklere sahip bireylerin, ilgili olma, meraklılık, yeniliklere açık olma, bağımsızlık, yaratıcılık, gelişime açık olma gibi kişilik özelliklerine sahip olduklarını ifade eder (Doğan, 2013).

Benet-Martinez ve John ise gelişime açıklık düzeyi yüksek olan bireylerin, yeni fikirler üretmekten hoşlanan, maceracı, sanata karşı ilgili, üretken bireyler olarak değerlendirirken; gelişime açıklık düzeyi düşük olan bireylerin ise tutucu,

geleneksel, sabit fikirli ve yeniliklere kapalı bireyler olduklarını ifade etmektedir (Benet-Martinez & John, 1998).

1.11.2. Uyumluluk Boyutu

Uyumluluk kişilik özellikleri yüksek olan kişiler genelde güvenilir, yumuşak başlılık, açık sözlülük ve fedakârlık özellikleri ile ön plana çıkarlar. Uyumluluk kişilik düzeyi yüksek olan bireyler, empati kurabildiklerinden ötürü etraflarına karşı saygılı ve anlayışlıdır.

Costa ve Mc Crae'ye göre uyumluluk kişilik özelliklerine sahip bireylerde yardımseverlik, bağışlayıcılık, nazik, hoşgörü, saygı ve esneklik gibi özellikler öne çıkar. Buna göre uyumluluk düzeyi yüksek olan bireyler diğer insanları seven, verici ve merhametli bireyler olarak değerlendirilmektedir. Yumuşak başlılık düzeyi düşük olan bireyler ise kindar, kibirli, inatçı, rekabetçi, geçimsiz, uzlaşması zor bireyler olarak değerlendirilmektedir(Costa & McCrae, 1995).

1.11.3. Öz Disiplin Boyutu

Kişiliğin sorumluluk boyutu veya başarıma isteği boyutu olarak da bilinen öz disiplin boyutunda itaatkârlık, disiplin, sorumluluk gibi özelliklerin ön plana çıktığı söylenebilir. Bu kişilik özelliği baskın olan bireyler azimli, hırslı ve başarılı olmaya gayretlidirler. Öz disipline ve başarıma duygusuna sahip bireyler, aynı zamanda yüksek sorumluluk duygusuna da sahiptirler. Bununla birlikte kontrol ve disipline edebilme ve iradeli davranma yeteneklerine sahiptirler. Bu boyutu düşük olan bireyler ise dikkatsiz, dikkati kolay dağılan ve güvenilmez kişilerdir (Somer, 1998: 28-30).

1.11.4. Duygusal Tutarsızlık/Nevrotizm Boyutu

Bireyin duygusal dengesinin ele alındığı kişilik boyutudur denilebilir. Nevrotizm diğer bir deyişle duygusal dengesizlik, kaygı, depresyon ve öfke gibi olumsuz duyguları yaşamaya daha eğilimli olmayı ifade eder (Horzum, Ayas, & Padır, 2017). Kişiliğin nevrozizm boyutunda öne çıkan özellikler, suçlu hissetme, sinirli olma, hüznü ve korku dolu yaşama gibi olumsuz duygulardır. Bu nedenle

duygusal tutarsızlık özellikleri yüksek olan bireyler, kaygılı, güvensiz ve içine kapanıktırlar. Duygusal tutarsızlık, çeşitli ruhsal sağlık problemlerle ilişkili olduğundan, yaygın psikiyatrik problemlerin başında gelen depresyon ile de yakın ilişki içerisinde olduğu söylenebilir.

Nörotik bireyler kaygı yaşamaya daha fazla eğilimli olma ile karakterize edilirler. Bunun tam tersi duygusal dengeli bireyler ise rahat ve sakin kişilerdir (Chamorro-Premuzic, 2007).

1.11.5. Dışa Dönüklük Boyutu

Kişiliğin dışadönüklük boyutuyla öne çıkan bireyler pozitif, sosyal ve neşelidirler. Dışa dönük özelliği gösteren bireyler sosyallik, sempatiklik ve konuşkanlık gibi kişilik özelliklerini yeterince kullanan bireylerdir. Genel anlamda dışa dönük bireylerin özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz: Dışadönükler sosyal ve sempatiklerdir. Partilerden ve diğer grup etkinliklerinden hoşlanırlar, risk almayı severler, değişim ve heyecana bayılırlar. Dışa dönüklüğün tam tersi olan içe dönükler ise sessiz, düşünceli ve içlerine kapanıktırlar. Tek başlarına yapabilecekleri eylemleri tercih ederler. Heyecan ve sosyal birlikteliklerden kaçınırlar (Yıldızoğlu, 2013: 85).

1.12. TÜRKİYE’DE YAPILAN BENZER ÇALIŞMALAR

Türkiye’de bu alanda yapılmış birçok çalışma vardır. Bu çalışmalar, aynı zamanda kişilik ile dindarlık arasındaki ilişkileri birçok yönüyle ele almıştır.

Kişilik özelliklerinin irdelendiği çalışmaların başında Kağıtçıbaşı’nın İzmir’de lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışma gelmektedir. Otoriteriyen kişilik ile dini yönelimlerin irdelendiği bu çalışmada otoriteriyen kişilik yapısının temellerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir (Kağıtçıbaşı, 1972: 89).

Kişilik ve dindarlığı ele alan bir diğer çalışma ise Uysal’ın çeşitli fakültelerden öğrenci ve akademisyenin katıldığı 306 örneklem üzerinde yaptığı çalışmadır. Dindarlık ölçeği ile kişilik ölçeğinin kullanıldığı araştırmada, kendilerini çok dindar olarak ifade edenler ile dindar olmadıklarını ifade edenlerin

kişilik özellikleri itibariyle birbirlerine benzediklerini saptamıştır (Uysal, 1996: 132-138).

Bir başka çalışma ise Allport ve Ross'un geliştirdiği dindarlık ölçeğinin kullanıldığı Gürses'in çalışmasıdır. Gürses, üniversite öğrencilerinin yer aldığı örneklem üzerinde yaptığı araştırmasında iç güdümlü dindarlık ve inançsızlıkla otoriteriyen kişilik arasında ilişki olduğunu, inançsız insanların daha dogmatiklik gösterdiğini bulgulamıştır(Gürses, 2001: 149-151).

Mehmedoğlu, 1000 kişi üzerinde yaptığı bir çalışmada, çok dindar kimselerin saldırganlık özelliklerinin, dindar kesimin şefkat gösterme özelliklerini dine ilgisiz kimselerin ise gösteriş ve yakınlık özelliklerinin öne çıktığını saptamıştır (Mehmedoğlu, 2004: 193-196).

Uysal'ın 647 kişi üzerinde yaptığı bir çalışmada kişiliğin nörotizm boyutu ile dindarlığın ibadet boyutu arasında negatif, inanç boyutu ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir (Uysal, 2006: 148).

Bu alanda göze çarpan bir diğer çalışma da Yüce'nin 15-25 yaş aralığını kapsayan 448 katılımcı üzerinde yaptığı çalışmadır. Yüce, dindarlığın alt boyutlarından bilgi, ibadet ve dini etkinlik boyutları ile kişiliğin sorumluluk, uyum ve düzen, deneyime açıklık boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir farklılık tespit etmiştir (Yüce, 2009: 159-163).

Şentepe ile Güven'in 394 kişilik örneklem grubu üzerinde yaptığı çalışmada kişilik özelliklerinin bazı boyutları ile dindarlık ve dinsel eğilim arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre dindarlık ile kişiliğin uyumluluk ve sorumluluk boyutu arasında pozitif ilişki çıkarken, dindarlık ile açıklık boyutu arasında anlamlı bir ilişki elde edilmemiştir (Şentepe & Güven, 2015).

Kızılgeçit ve Vural'ın 2017'de Rize Güneysu'da 255 kişilik bir örneklem grubu üzerinde yaptığı bir çalışmada, kadınların erkeklerden daha dindar oldukları, örneklem grubunun kişiliğin dışa dönüklük ve uyumluluk boyutlarında daha yüksek ortalamaya sahip oldukları, genel dindarlık ile kişiliğin nevroitiklik

boyutu arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Kızılgöçer & Vural, 2017: 282-283).

Kişilik ve dindarlığı ele alarak yapılan çalışmalardan biri de yine 2017 yılında Turan tarafından 727 katılımcı üzerinde yapılan çalışmadır. Turan'ın araştırmasında katılımcıların inanç ortalamalarının yüksek olduğu, kişiliğin öz disiplin ve uyumluluk özelliklerinin dindarlık üzerinde etkili olduğu sonucu elde edilmiştir (Turan, 2017: 185-191).

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. PROBLEM

Araştırmanın temel problemi, örneklem grubunun kişilik yapıları ile dindarlık düzeylerinin araştırılmasıdır. Nitekim kişilik yapıları, dindarlık düzeyi üzerinde etki yapabileceği gibi dindarlık düzeyi de kişilik yapıları üzerinde etki yapabilir. Bununla birlikte bu çalışmada şu alt problemlere de cevap aranmaktadır.

- Örneklem grubunun genel kişilik özellikleri nelerdir? Örneklem grubu, hangi kişilik özelliklerine sahiptir?
- Örneklem grubunun dindarlık düzeyleri nedir?
- Örneklem grubunun dinsel eğilimleri (içsel güdümlü ve dışsal güdümlü) hangi yöndedir?
- Kişilik özellikleri, dindarlık ile dinsel eğilim düzeyleri arasında ilişki var mıdır?
- Yaş, cinsiyet, medeni durum, aile gelir durumu, meslek, eğitim durumu, eğitim görmekte oldukları kurum, sigara ve alkol kullanımı gibi değişkenlere bağlı olarak kişilik özellikleri, dindarlık ve dinsel eğilim düzeylerinde farklılaşma var mıdır?

2.2. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

2.2.1. Kişilik ile İlgili Hipotezler

(H₁) Araştırmaya katılan örneklem grubu genel olarak dışa dönüklük, gelişime açıklık ve uyumluluk kişilik özelliklerine, öz disiplin ile duygusal tutarsızlık kişilik özelliklerinden daha fazla sahip olacaktır.

(H₂) 16-22 yaş grubu ile 23-40 yaş grubu, dışa dönüklük ile gelişime açıklık boyutlarında; 41-60 ile 61 ve üstü yaş grubu ise uyumluluk ile öz disiplin boyutlarında daha yüksek ortalamalara sahip olacaktır.

(H₃) Erkekler, dışa dönüklük, öz disiplin, gelişime açıklık ve duygusal tutarsızlık boyutlarında; kadınlar ise uyumluluk boyutunda daha yüksek ortalamalara sahip olacaktır.

(H₄) Bekârlar, dışadönüklük ve gelişime açıklık boyutlarında; evliler uyumluluk ve öz disiplin boyutlarında; dullar ise duygusal tutarsızlık boyutunda daha yüksek ortalamalara sahip olacaktır.

(H₅) Aile gelir durumu 4000 TL ve üzeri olanlar, dışa dönüklük ve gelişime açıklık boyutlarında; 2000-4000 TL arası olanlar uyumluluk ve öz disiplin boyutlarında; 1000 TL ve altı olanlar ise duygusal tutarsızlık boyutunda daha yüksek ortalamalara sahip olacaktır.

(H₆) Meslekler, kişilik boyutları ortalamalarında farklılık arz edecektir. Ev hanımları ile emekliler öz disiplin ve uyumluluk boyutlarında; akademisyen, serbest meslek, memur, öğrenci, esnaf ve işçi ise dışa dönüklük ile gelişime açıklık boyutlarında yüksek ortalamalara sahip olacaktır.

(H₇) Eğitim düzeyi yüksekokul-üniversite ile doktora ve üstü olanlar, dışa dönüklük ve gelişime açıklık boyutlarında; okur-yazar ve ilkökul-ortaokul olanlar uyumluluk boyutunda; lise ve dengi olanlar ise öz disiplin boyutunda daha yüksek ortalamalara sahip olacaktır.

(H₈) Eğitim görmekte oldukları kurum sosyal bilimler ve fen liseleri olanlar, gelişime açıklık ve dışa dönüklük boyutlarında, Anadolu imam hatip lisesi olanlar öz disiplin ve uyumluluk boyutlarında; Anadolu liseleri/genel liseler olanlar ise uyumluluk boyutunda daha yüksek ortalamaya sahip olacaktır.

(H₉) Sigarayı hiç kullanmadıklarını ifade edenler, gelişime açıklık ile dışa dönüklük boyutlarında, nadiren kullananlar uyumluluk ile öz disiplin boyutunda

sık sık kullananlar ise duygusal tutarsızlık boyutunda en yüksek ortalamaya sahip olacaktır.

(H₁₀) Alkolü hiç kullanmadıklarını ifade edenler, gelişime açıklık ile dışa dönüklük boyutlarında, nadiren kullananlar uyumluluk ile öz disiplin boyutunda sık sık kullananlar ise duygusal tutarsızlık boyutunda en yüksek ortalamaya sahip olacaktır.

2.2.2. Dindarlık ile İlgili Hipotezler

(H₁) Dindarlık alt boyutları yaşa göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; dindarlık alt boyutlarında yaşlılar, yetişkin ve gençlere göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahip olacaktır.

(H₂) Dindarlık alt boyutları cinsiyete göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; kadınlar tüm dindarlık alt boyutlarında erkeklerden daha yüksek ortalamaya sahip olacaktır.

(H₃) Dindarlık alt boyutları medeni duruma göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; dindarlık alt boyutlarında evliler, bekâr ve dullara göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahip olacaktır.

(H₄) Dindarlık alt boyutları aile gelir durumuna göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; dindarlık alt boyutlarında gelir durumu orta olanlar, düşük ve iyi olanlara göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahip olacaktır.

(H₅) Meslek grupları ile dindarlık alt boyutları ve dinsel eğilim düzeyleri farklı çıkacaktır.

(H₆) Eğitim durumu yükseldikçe dindarlık ve dindarlık alt boyutlarındaki ortalamalarda düşüş yaşanacaktır.

(H₇) Eğitim görmekte oldukları kurum değişkeni ile dindarlık alt boyutları ve dinsel eğilim düzeyleri farklı çıkacaktır.

(H₈) Sigara kullanımı değişkeni, dindarlık ve dinsel eğilim düzeyleri üzerinde anlamlı farklılığa yol açacaktır. Buna göre sigara kullanımı arttıkça dindarlık düzeyinde düşüş yaşanacaktır.

(H₉) Alkol kullanımı değişkeni, dindarlık ve dinsel eğilim düzeyleri üzerinde anlamlı farklılığa yol açacaktır. Buna göre alkol kullanımı yükseldikçe dindarlık düzeyinde düşüş yaşanacaktır.

2.2.3. Kişilik Yapıları ile Dindarlık ve Dinsel Eğilim Düzeyleri ile İlgili Korelasyona Yönelik Hipotezler

(H₁) Kişilik boyutlarından gelişime açıklık, dışa dönüklük, öz disiplin ve uyumluluk boyutları ile dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlı; duygusal tutarsızlık boyutu ile dindarlık arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olacaktır.

(H₂) Dindarlık alt boyutları ile kişilik toplam arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir korelasyon vardır.

2.3. SAYIL TILAR

Araştırmaya katılan 580 kişilik örneklem grubunun, kendilerine yöneltilen anketi samimiyetle ve doğru olarak cevaplandıkları kabul edilmektedir. Örneklem grubunun, evreni temsil ettiği varsayılmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının (Big Five Kişilik Envanteri, Dindarlık Ölçeği ve Dinsel Eğilim Ölçeği) ölçtüğü özellikler ve kapsam bakımından geçerli, hata karışma ihtimalinden de arınmış olduğu kabul edilmektedir. Araştırmada kullanılan kaynaklar, güvenilir ve geçerli kaynaklardır.

2.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

- Araştırma, 2017 yılının Ekim-Aralık ayları içerisinde uygulanmıştır ve uygulandığı zamanla sınırlıdır.
- Araştırma Artvin il merkezinde yaşayan 580 kişi üzerinde uygulanmıştır.

2.5. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Örneklem grubunun kişilik yapılarını ve dindarlık düzeylerini konu alan bu araştırmanın teorik bölümünün modeli dokümantasyon yöntem ve teknikleriyle kurulmuştur.

Uygulamalı araştırmanın modeli ise tarama (survey) yöntemi ve anket tekniği ile oluşturulmuştur. 580 kişilik örneklem grubu üzerinde yapılan anketler tek tek ele alınmış, hata ve yanlış doldurulanları çıkarılarak geriye 500 anket işleme alınmıştır. Araştırmada demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, medeni durum, aile gelir durumu, meslek, eğitim durumu, eğitim görmekte oldukları okul, sigara ve alkol kullanımı) ile kişilik yapıları ve dindarlık düzeyleri incelenmiştir.

2.6. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evreni, 2017 yılında Artvin’de yaşayan 16-65 yaş grubu oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise, çeşitli meslek gruplarında Artvin’de yaşayan 16-65 yaş grubu arasından basit tesadüfi yöntemle seçilmiş olan 580 kişiden oluşmaktadır.

2.7. ÖLÇME ARAÇLARI

2.7.1. Ölçme Araçlarına İlişkin Bulgular

2.7.1.1. Beş Faktör Kişilik Envanteri Kısa Formu (BigFivePersonality Inventory-Short Form)

Beş Faktör Kişilik Envanteri (BFKÖ) 1998 yılında Benet, Martinez ve John tarafından geliştirilmiştir (Benet & John, 1998). Envanter, kişiliğin beş özelliğini ölçmek amacıyla oluşturulmuş olup toplamda 44 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, beşli Likert türünde puanlanmaktadır ve uluslararası bir çalışma kapsamında Sümer, Lajunen ve Özkan tarafından Türkçeye uyarlanmıştır.

Ölçeğin Türkçeye uyarlanması 56 ülke kapsamında kişilerin kendilerini tanımlama profilleri ve örüntüleri konusunda yapılan bir çalışmanın (Schmitt ve ark., 2007) Türkiye ayağı kapsamında, Sümer ve Özkan (2005) tarafından yapılmıştır. Beş faktör kişilik ölçeğinin bu çalışmada seçilmesinin nedeni, ölçeğin

kültürlerarası bağlamda yapılan bu çalışmada geçerlik ve güvenilirliğinin gösterilmiş olmasıdır (Basım vd., 2009). Türk örneklemini için yapılan çalışmada alt ölçekler için Cronbach alfa değerleri ,64 ile ,77 arasında değişmektedir (Çoklar, 2014: 75).

Aşağıda ölçeğin beş farklı kişilik yapıları ile bunları içeren sorular verilmiştir. Envanterde her bir alt ölçekten alınan yüksek puanlar, bireyin o kişilik özelliğini yüksek düzeyde taşıdığını göstermektedir.

Gelişime Açıklık (Openness) Boyutu: 5, 10, 12, 17, 20, 23, 31, 36, 39, 44

Uyumluluk (Agreeableness) Boyutu: 2, 7, 13, 22, 24, 28, 33, 37, 41

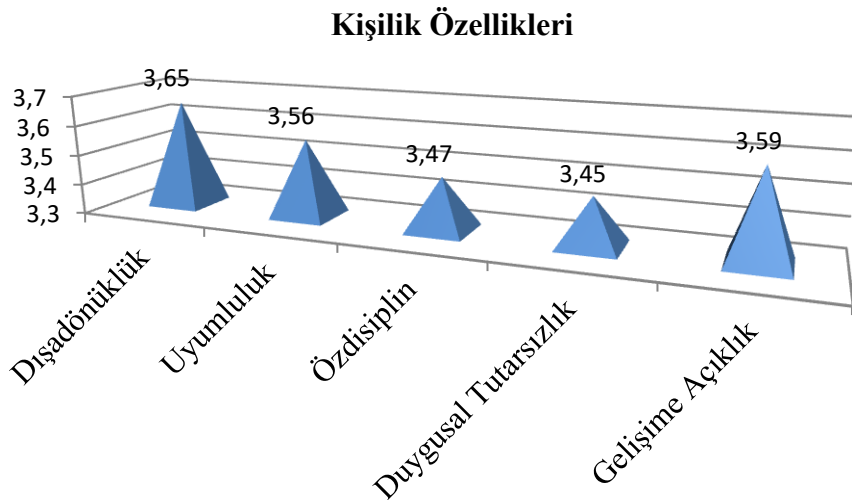
Özdisiplin (Self Conscientiousness) Boyutu: 3, 8, 14, 18, 21, 25, 29, 34, 42

Dışadönüklük (Extraversion) Boyutu: 1, 6, 11, 16, 27, 32, 40, 43

Duygusal Tutarsızlık (Neuroticism) Boyutu: 4, 9, 15, 19, 26, 30, 35, 38

2.7.1.2. Beş Faktör Kişilik Envanteri ve İç Tutarlılık Analizleri

Beş Faktör Kişilik Envanterinin iç tutarlılık analiz sonuçlarına göre, ölçeğin genel ortalaması 3,54, iç tutarlılık katsayısı ,82 olarak tespit edilmiştir.

Grafik 1. Katılımcıların Kişilik Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar ($\bar{x}$)

Araştırma grubunun kişilik yapılarına baktığımızda çalışma grubundaki bireylerin kişilik boyutlarını benimseme sırasının ilk basamağını dışa dönüklük boyutu ($\bar{X}=3,65$) oluşturmaktadır. Dışa dönüklük boyutunu sırasıyla gelişime açıklık boyutu ($\bar{X}=3,59$), uyumluluk boyutu ($\bar{X}=3,56$), öz disiplin boyutu ($\bar{X}=3,47$) ve son olarak duygusal tutarsızlık/nevrotizm boyutu ($\bar{X}=3,45$) oluşturmaktadır. Bu sonuç, “Araştırmaya katılan örneklem grubu genel olarak dışa dönüklük, gelişime açıklık ve uyumluluk kişilik özelliklerine, öz disiplin ile duygusal tutarsızlık kişilik özelliklerinden daha fazla sahip olacaktır.” şeklindeki hipotezimizi doğrulamıştır.

Bu noktada bu çalışmanın sonuçları, literatürle örtüşmektedir. Çünkü kişilik özelliklerine ilişkin literatürde beş faktör kişilik yaklaşımındaki en yüksek ortalamaların dışa dönüklük ile gelişime açıklık boyutlarında alındığı genelde çalışmalarca ortaya konulmuştur. Turan’ın 2009 yılında 1000 öğretmen üzerinde yaptığı bir araştırmada, araştırma grubunun kişilik yapılarında en yüksek puanın dışa dönüklük ile öz disiplin boyutlarında alındığı tespit edilmiştir (Turan, 2009).

Dışa dönüklüğü, toplumların hem gelişim ve değişime açık olması noktasında hem de teknoloji çağında ilerlemenin en önemli basamağı olması nedeniyle üzerinde durulması gereken bir özellik olarak ele almak gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü içinde bulunduğumuz iletişim çağında dışa dönük bir kişilik yapısının beraberinde gelişime açık, çevresiyle daha aktif bir birey prototipi doğuracağını düşünmekteyiz.

Çalışmada ortaya çıkan sonuç, çoğunluğu genç nüfusun oluşturduğu ülkemizin ve özelde örneklemin; dışa dönük, gelişime açık ve aynı zamanda uyumlu bireylerden oluştuğu ifade edilebilir. Esasen örnekleminizin eğitim durumları göz önünde bulundurulduğunda bu durum beklenen bir sonuçtur.

Araştırmaya cevap veren bireylerin dışa dönüklükle beraber gelişime açıklık kişilik boyutuna önem atfettikleri görülmektedir. Gelişime açıklık, gerek bireyler arasında ve gerekse de toplumlararası ilişkilerde aranan bir özelliktir. Çünkü birey önce kendi içerisinde sonra toplumunda ve sonrasında ise diğer toplumlarla olan iletişim ve değişimi, gelişime açık kişilik yapısıyla kavrayabilir.

Bununla birlikte dışadönük bireylerin, gelişime açık bir kişiliği ön planda tuttuğu görülmektedir.

Mehmedoğlu'nun İstanbul'un yedi ilçesinde ikamet eden 1000 kişilik bir örneklem grubu üzerinde uyguladığı araştırmasında kişilikle ilgili başatlık, sebat ve düzen gibi özelliklerin yüksek ortalamalara sahip olduğu; bununla birlikte değişiklik, karşı cinsle ilişki ve bağımsızlık gibi özelliklerde ise düşük ortalamalara sahip olduğu tespit edilmiştir (Mehmedoğlu, 2004: 170). Esasen başatlık özelliği hükmetme anlamında kullanılır ve toplumda tercih edilen bir davranıştır (Tezcan, 1997: 211). Başatlığı, dışa dönüklük ve gelişime açıklık ile ilişkilendirirsek araştırmamızda elde edilen kişilik özelliklerinin Mehmedoğlu'nun elde ettiği kişilik özelliklerine benzediğini ifade edebiliriz.

Şentepe ve Güven'in 416 kişilik örneklem grubu üzerinde yaptığı bir araştırmada kişilik özelliklerinden uyumluluk ve öz disiplin boyutlarının yüksek ortalamaya sahip olduğu bununla birlikte nevrozizm/duygusal tutarsızlık boyutunun ise düşük bir ortalamaya sahip olduğu bulgulanmıştır (Şentepe & Güven, 2015). Bizim araştırmamızda elde ettiğimiz sonuçlarda kişiliğin dışa dönüklük, gelişime açıklık ve uyumluluk boyutlarının yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutunda elde edilen sonuçlarımız, Şentepe ve Güven'in elde ettiği sonuçla örtüşmektedir.

Horzum, Ayas ve Padır'ın beş faktör kişilik ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması ile ilgili 218 lise öğrencisi üzerinde yaptıkları bir araştırmada kişiliğin dışa dönüklük, uyumluluk ve öz disiplin boyutlarında en yüksek ortalamalar elde edilmiştir (Horzum vd., 2017). Özellikle kişiliğin dışa dönüklük ile uyumluluk boyutlarında araştırmamızın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Kızılgöçer ve Vural'ın 2017 yılında 255 kişi üzerinde yaptığı bir araştırmada örneklem grubunun en yüksek puanlar aldığı kişilik boyutları dışa dönüklük ve uyumluluk olurken en az ortalamaya ise gelişime açıklık ve öz disiplin boyutlarında sahip olunmuştur (Kızılgöçer & Vural, 2017: 274). Bu sonuç özellikle dışa dönüklük ve uyumluluk boyutlarında bizim elde ettiğimiz sonuçlarla da örtüşmektedir.

Turan'ın 727 katılımcı üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında kişiliğin dışa dönüklük ile öz disiplin boyutlarında en yüksek ortalamanın alındığı bununla birlikte duygusal tutarsızlık/nörotizm boyutunda en düşük ortalamanın alındığı tespit edilmiştir (Turan, 2017: 140). Turan'ın kişiliğin dışa dönüklük boyutunda yüksek puanlar alındığı çalışmasının bu sonucu bizim sonuçlarımızla da örtüşmektedir.

Çalışmamızda kişilik yapılarının yer aldığı kişilik ölçeğimizde, cevaplayanların en az sahip oldukları boyut duygusal tutarsızlık boyutu olduğu görülmektedir. 2015 yılında Şentepe ile Güven'in yaptığı bir çalışmada kişiliğin en yüksek ortalamaya sahip boyutunun uyumluluk ile öz disiplin olduğu ve en düşük ortalamaya sahip kişilik boyutunun ise duygusal tutarsızlık olduğu tespit edilmiştir (Şentepe & Güven, 2015).

Gülgöz'ün NEO-PI-R kişilik ölçeğinin Türkçeye adaptasyonu kapsamında yürüttüğü çalışmasında kişiliğin nörotizm/duygusal tutarsızlık boyutu ile uyumluluk boyutunda düşük ortalamaların elde edildiği, dışa dönüklük, gelişime açıklık ve öz disiplin boyutlarında ise yüksek ortalamaların alındığı sonucu elde edilmiştir (Turan, 2017: 141).

Bu doğrultuda örneklem grubunun tercihlerinde son sıralarda duygusal tutarsızlığın yer alması diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Buna göre, dışa dönüklük ve öz disiplin özelliklerinin ön plana çıktığı, nevroitiklik (duygusal tutarsızlık) boyutunun ise en az önem atfedilen boyut olması, genelde Türkiye toplumunun özelde ise örneklem grubunun dışadönük özelliklerinin ön plana çıktığı bununla birlikte duygusal tutarsızlık özelliklerinin baskın olmadığı söylenebilir.

2.7.1.3. Dindarlık Ölçeği ve İç Tutarlılık Analizleri

27 sorudan oluşan ve daha önce de birçok çalışmada kullanılmış (Mehmedoğlu, 2006), (Uysal, 1995: 263-271)ve güvenilirliği test edilmiş dindarlık ölçeği, örneklem din ve dindarlıkla ilgili görüş ve kanaatlerini yansıtan

ifadeleri içerir. Bu ölçek, örneklem grubunun dindarlık düzeylerini ve dindarlık-kişilik ilişkisini belirlemek üzere kullanılmıştır.

Bu ölçeği oluşturan ifadeler, dinin ya da dini hayatın farklı boyutlarını içerdiği kabul edilen tutum ve davranışları sorgulayan cümlelerden oluşmaktadır. Araştırma grubunun her bir cümleye katılıp katılmama derecesini belirtmek üzere;

1=Hiç katılmıyorum

2=Pek katılmıyorum

3=Kararsızım

4=Oldukça katılıyorum

5=Tamamen katılıyorum

Şeklinde sıralanan seçenekler üzerinden kendi değerlendirmelerini yapmışlardır. Ölçeğin değerlendirilmesi yapılırken katılımcıların alt boyutlardan aldıkları puanların aritmetik ortalaması göz önünde bulundurulmaktadır. Aritmetik ortalamanın yüksek oluşu o davranışın sık ya da yoğun olarak görüldüğü anlamına gelmektedir. Dindarlık ölçeğinin alt boyutları ve bu boyutların içerdiği ifadeler şu şekildedir:

İnanç Boyutu: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

İbadet Boyutu: 10, 13, 14, 15, 27

Sosyal Boyut: 15, 18, 19

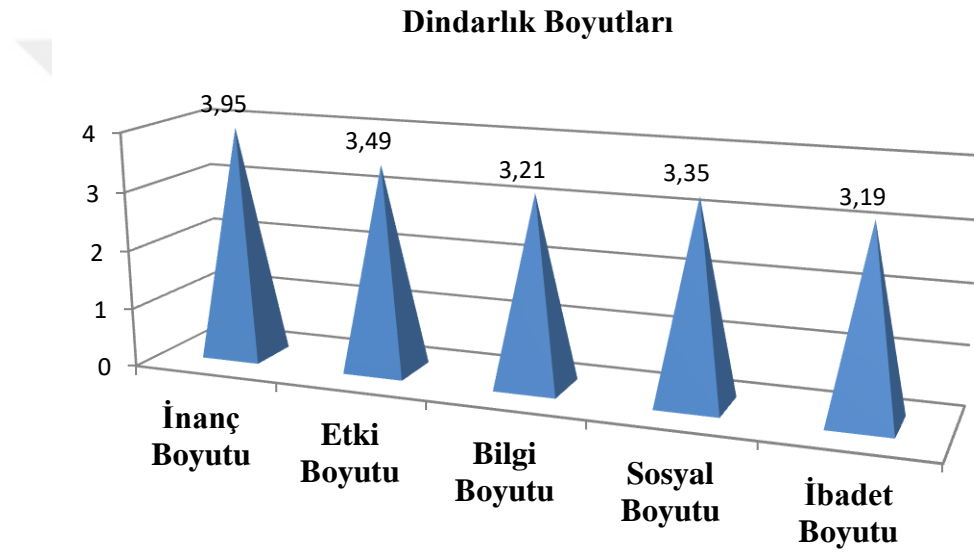
Etki Boyutu: 11, 12, 16, 17, 20, 21, 22, 25, 23

Bilgi Boyutu: 23, 24, 26

Dindarlık ölçeğinin yapılan iç tutarlılık analiz sonuçlarına göre ölçeğin genel ortalaması 3,28 olup; iç tutarlılık katsayısı ,79 olarak tespit edilmiştir. Çalışmada dindarlık düzeyleri hakkında genel bir fikir elde etmek için dindarlık alt boyutlarının genel ortalaması alınmıştır. Sonuçlar aşağıdaki grafikte görsel

hale getirilmiştir (Grafik 2). Buna göre katılımcıların en yüksek ortalamaya sahip olduğu dindarlık boyutu, inanç boyutu ($\bar{x}=3,95$) olmuştur. Bunu sırasıyla etki boyutu ($\bar{x}=3,49$), sosyal boyut ($\bar{x}=3,35$), bilgi boyutu ($\bar{x}=3,21$)ve son olarak ibadet boyutu ($\bar{x}=3,19$) takip etmektedir.

Şentepe ve Güven'in 394 öğrenci üzerinde uyguladığı araştırmada, dindarlık ölçeğinde örneklem grubunun dindarlığın inanç boyutunda en yüksek ortalamaya sahip olduğu buna karşılık; ibadet boyutunda ise en düşük ortalamaya sahip oldukları saptanmıştır (Şentepe & Güven, 2015).

Grafik 2.Dindarlık Ölçeğine Ait Ortalama Puanlar ($\bar{x}$)

2.7.1.4. Dinsel Eğilim Ölçeği ve İç Tutarlılık Analizleri

Dinsel Eğilim Ölçeğinin yapılan iç tutarlılık analizlerinde ölçeğin genel ortalaması 3,66 olup; iç tutarlılık katsayısı ,92 olarak tespit edilmiştir. Gordon W. Allport ve Ross tarafından geliştirilen Dinsel Eğilim Ölçeği (Religious Orientation Scale) 20 maddeden oluşan iki faktörlü bir ölçek iken, yapılan uyarılama çalışmaları sonunda ölçeğin Türk kültürüne uyarlanmış şekli 10 maddeli, tek faktörlü bir ölçek haline getirilmiştir. Ancak bu ölçek İngilizce olduğundan ve Hristiyan olan ve farklı bir kültür ortamında yaşayan insanlar için

geliştirildiğinden ölçek orijinal haliyle kullanılamamıştır. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlanması yapılmıştır.

Dinsel Eğilim ölçeğinde yer alan maddelerin katılımcıları ne derece ayırt ettiği, yapılan madde analizi ile elde edilen madde toplam korelasyon katsayıları kullanılarak yorumlanmıştır. Madde analizine bağlı olarak da ölçeğin güvenilirliğinin bir ölçüsü olarak alfa güvenilirlik katsayısı (iç tutarlık) bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonların ,26 ile ,59 arasında değiştiği ve alfa katsayısının ,78 olduğu görülmüştür. Bu değerler ölçekte yer alan maddelerin güvenilir olduğunun yani katılımcıların dinsel eğilimleri bakımından ayırt ettiğinin ve ölçeğin güvenilir olduğunun göstergesi olarak kabul edilmiştir. Örneğin her maddesi 1 ile 4 arasında bir puan alabildiğinden ölçekten en az 10 ve en fazla 40 puan alınabilmektedir. Allport ve Ross (1968) ölçeğin maddelerini içe dönük ve dışa dönük ölçekleri olarak iki alt ölçeğe ayırmışlarsa da yine aynı yazarlar bütün maddelerin tek bir ölçek olarak kullanılabilceğini belirtmişlerdir (Kayıklık, 2000: 247). 10 maddeden oluşan ölçeğimizde 4, 5, 7 ve 10. maddeler dışa dönük dindarlığa, diğer maddeler ise içe dönük dindarlığa ilişkindir. Sonuç olarak elde edilen toplam puanların düşüklüğü dışa dönük dindarlığa işaret ederken, puanların yüksek olması ise içe dönük dindarlığa işaret etmektedir.

Tablo 1 *Dinsel Eğilim Ölçeğine İlişkin Ortalama Puan*

	N	$\bar{x}$
Dinsel Eğilim Ort.	500	3,28

Grafiğe bakıldığında araştırma grubunun dinsel eğilim ortalamalarının 3,28 olması, örneklemin iç güdümlü dindarlık eğiliminde olduğunu göstermektedir. Derecelendirmede 1 ile 4 arasında değişen bir parametre dikkate alındığında katılımcıların dinsel eğilim düzeylerinin oldukça yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

2.8. UYGULAMA

Anket formlarımız, 2017 yılının Ekim-Aralık aylarında Artvin halkına uygulanmış olup, anketlerin büyük bir kısmını bizzat araştırmacı uygulamış, bir kısmını da Artvin'de görev yapan birkaç öğretmen tarafından uygulanmıştır.

Anket uygulanırken, anketi dolduran bireylerden kimlik bilgileri istenmemiştir ve kendilerine, verecekleri cevapların gizli tutulacağı ve değerlendirmelerin toplu olarak yapılacağı konusunda gerekli bilgilendirmeler titizlikle yapılmıştır. Anketin uygulaması ortalama on dakika sürmüştür.

2.9. İŞLEM VE ANALİZ

Anketlerin uygulanması Artvin şehir merkezi ile sınırlandırılıp uygulanmıştır. Toplanan veriler incelendikten sonra araştırmayı olumsuz etkileyecek şekilde cevaplanmış ya da büyük kısmı boş bırakılmış anketler ayıklanarak değerlendirmeye tabii tutulmamıştır. Daha sonra veriler bilgisayar ortamına aktarılarak analiz işlemleri için SPSS paket programı kullanılmıştır.

Verilerin analizlerinde öncelikli olarak anket verilerinin normal dağılımları normallik testlerinden Shapiro-Wilk W testinin sonuçlarına bakılmış, bu doğrultuda normal dağılım göstermeyen veriler işleme alınmamıştır. Daha sonra güvenilirlik analizleri (Cronbach Alpha) yapılmış ve ortalamalar hesaplanmıştır. Beş faktör kişilik envanterindeki kişilik boyutlarının toplam skorları elde edilmiş ve bu uygulama hem dinsel eğilim ölçeği hem de dindarlık ölçeği için de yapılmıştır. Bireylerin dindarlık düzeylerinin demografik özelliklere bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere farklı iki grup arasındaki ilişkinin anlamlılık derecesini t-test (Independent Samples T-Test), daha fazla grubun karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) kullanılmıştır. Bununla birlikte sürekli değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini belirlemede Pearson Korelasyon Katsayıları (Pearson Correlation Coefficients) analizi de kullanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. ARAŞTIRMAYA KATILANLAR VE NİTELİKLERİ

Araştırmaya katılan öğrencilere sunulan ankette, önce demografik değişkenlere ilişkin 10 soru sorulmuştur. Örneklem grubunu oluşturan katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, aile gelir durumu, meslekleri, eğitim durumları, eğitim görmekte oldukları okul, sigara kullanımı ve alkol kullanımı gibi demografik değişkenlere göre dağılımları sayı ve yüzdeleriyle birlikte tablolarda verilmiştir.

3.1.1. Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Tablo 2 Örneklem Grubunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	f	%
Erkek	249	49,8
Kadın	251	50,2
Toplam	500	100,0

Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları Tablo 2’de verilmiştir. Sonuçlara bakıldığında kadın katılımcıların 251 (%50,2) kişi, erkek katılımcıların da 249 kişi (%49,8) olduğu görülmektedir.

3.1.2. Örneklem Grubunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 3 Örneklem Grubunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş	f	%
16-22	113	22,6
23-40	131	26,2
41-60	135	27,0
61 ve üstü	121	24,2
Toplam	500	100,0

Tablo 3’ebakıldığında ankete katılanlardan 16-22 yaş grubu 113 (%22,6) kişiden, 23-40 grubu 131 (%26,2) kişiden, 41-60 yaş grubu 135 (%27,0) kişiden

ve son olarak 61 ve üstü yaş grubu ise 121 (%24,2) kişiden oluştuğu görülmektedir.

3.1.3. Örneklem Grubunun Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 4 Örneklem Grubunun Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	f	%
Bekâr	217	43,4
Evli	142	28,4
Dul	141	28,2
Toplam	500	100,0

Ankete katılanların medeni durumları hakkındaki bilgiler Tablo 4’te verilmiştir. Buna göre katılımcılardan 217 kişi (%43,4) bekâr iken, 142 (%28,4) kişi evli ve 141kişi (%28,2) ise duldur.

3.1.4. Örneklem Grubunun Aile Gelir Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 5 Örneklem Grubunun Aile Gelir Durumlarına Göre Dağılımı

Aile Gelir Durumu	f	%
1000 TL altı	108	21,8
1000-2000 TL arası	127	25,4
2000-4000 TL arası	136	27,2
4000 TL ve üzeri	129	25,8
Toplam	500	100,0

Tablo 5’te katılımcıların ailelerinin aylık gelir durumlarına göre dağılımı verilmiştir. Buna göre ailelerin sosyo-ekonomik durumları bakımından birinci sırada 136 kişi ile (%27,2) 2.000-4.000 TL arası olan grup gelmektedir. Daha sonra 129 (%25) kişi ile aile gelir durumu 4.000 TL ve üstü” grubu gelmekte ve daha sonra 127 kişi (%25,4) ile aile gelir durumu 1.000-2.000 TL arası olan grup gelmektedir. Aile gelir durumu en az olan grup ise 108 kişi (%21,8) ile1.000 TL ve altı grubu olduğu görülmektedir. Bu durum örneklemin maddi durumlarının

genelde yüksek olduğu ve yüksek bir yaşam standardına sahip bireylerden oluştuğu söylenebilir.

3.1.5. Örneklem Grubunun Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 6 Örneklem Grubunun Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Meslek Grupları	f	%
İşçi	60	12,0
Memur	68	13,6
Esnaf	59	11,8
Ev Hanımı	62	12,4
Öğrenci	62	12,4
Serbest Meslek	60	12,0
Akademisyen	49	9,8
Emekli	80	16,0
Toplam	500	100,0

Tablo 6’da gösterildiği gibi anketlere cevap verenlerin farklı meslek gruplarında çalıştıkları ortaya çıkmıştır. Ankete cevap verenlerin 80’i (%16,0) emekli, 68’i (%13,6) memur, 62’si (%12,4) ev hanımı, 62’si (%12,4) öğrenci, 60’ı (%12,0) serbest meslek, 60’ı (%12,0) işçi, 59 kişi (%11,8) esnaf ve 49 kişi (%9,8) kişi ise akademisyenlerden oluştuğu görülmektedir.

3.1.6. Örneklem Grubunun Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo 7 Örneklem Grubunun Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumları	f	%
Okur-yazar	79	15,8
İlkokul-Ortaokul	86	17,2
Lise ve Dengi	106	21,2
Yüksekokul-Üniversite	109	21,8
Doktora ve Üstü	120	24,0
Toplam	500	100,0

Ankete katılanların eğitim durumları Tablo 7’de verilmiştir. Buna göre en yüksek pay, 120 kişiden (%24,0) oluşan doktora ve üstü grubuna aittir. Bununla birlikte 109 kişi (%21,8) yüksekokul-üniversite, 106 kişi (%21,2) lise ve dengi

okullara, 86 kişi (%17,2) ilkokul-ortaokul ve 79 kişi (%15,8) ise okur-yazar eğitim grubuna ait olduğu görülmektedir.

3.1.7. Örneklem Grubunun Eğitim Görmekte Oldukları Okullara Göre Dağılımı

Tablo 8 Örneklem Grubunun Eğitim Görmekte Oldukları Okullara Göre Dağılımı

Okullar	f	%
And. İmam Hatip	106	21,2
Meslek Lisesi	89	17,8
Fen ve Sosyal Bil. Lisesi	126	25,2
Anadolu liseleri	85	17,0
Diğer	94	18,8
Toplam	500	100,0

Ankete katılanların eğitim görmekte oldukları okullar, Tablo 8’de verilmiştir. Buna göre en yüksek pay, 126(%25,2) kişiden oluşan Fen ve Sosyal Bilimler liselerine aittir. Bununla birlikte, 106 (%21,2) kişinin And. İmam Hatip Lisesine, 94 kişinin (%18,8) Diğer grubuna, 89 kişinin (%17,8) Meslek lisesine ve 85 kişinin (%17,0) ise Anadolu liselerine ait oldukları görülmektedir.

3.1.8. Örneklem Grubunun Sigara Kullanımına Göre Dağılımı

Tablo 9 Örneklem Grubunun Sigara Kullanımına Göre Dağılımı

Kullanım Durumu	f	%
Sık Sık	145	29,0
Ara Sıra	104	20,8
Nadiren	92	18,4
Hiç	159	31,8
Toplam	500	100,0

Ankete katılanların sigara kullanım oranları Tablo 9’da verilmiştir. Buna göre en yüksek pay 159 (%31,8) kişiden oluşan hiç kullanmayanlar grubudur. Sık sık kullandığını ifade edenler 145 (%29,0) kişiden oluşmaktadır. Ara sıra kullananlar, 104 (%20,8) kişi ve nadiren kullananlar ise 92 (%18,4) kişiden oluşmaktadır.

3.1.9. Örneklem Grubunun Alkol Tüketim Oranına Göre Dağılımı

Tablo 10 *Örneklem Grubunun Alkol Tüketim Oranına Göre Dağılımı*

Tüketim Durumu	f	%
Sık Sık	91	18,2
Ara Sıra	116	23,2
Nadiren	102	20,4
Hiç	191	38,2
Toplam	500	100,0

Ankete katılanların alkol tüketim oranları Tablo 10'da verilmiştir. Buna göre en yüksek pay 191(%38,2) kişiden oluşan hiç tüketmeyenler grubudur. Ara sıra tükettiğini ifade edenler 116(%23,2) kişiden oluşmaktadır. Nadiren tüketenler 102(%20,4) kişi ve sık sık tüketenler ise 91(%18,2) kişiden oluşmaktadır.

3.2. KİŞİLİK İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde, verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilecektir. Demografik değişkenlerle kişilik yapıları arasındaki bulgular ve yorumlar aktarılacaktır. Bunu yaparken iki değişken arasındaki anlamlılığa bakmak için t-test, üç ve daha fazla değişken için ise One-way Anova testi yapılırken varyansların homojenliği dikkate alınarak Scheffe testine de bakılmıştır.

3.2.1. Yaş Grupları ve Kişilik Boyutları

Yaş, hem dini hem de kişilik özellikleri itibariyle önem arz eden bir değişkendir. Bu nedenle araştırmada her yaş grubunu örnekleme dâhil etmeye çalıştık. Araştırmaya katılan kişilerin yaşları, daha önce de belirttiğimiz gibi dört grup halinde ele alınmıştır. Birinci yaş grubu 16-22, ikinci yaş grubu 23-40, üçüncü yaş grubu 41-60 ve dördüncü yaş grubu 61 ve üstü aralıklarını içermektedir. Bu yaş grupları ile kişilik boyutları arasındaki ilişkiler ve puan ortalamaları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 11 Yaş Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	16-22 f=113		23-40 f=131		41-60 f=135		61 ve üstü f=121		F	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.		
Dışadönük.	3,67	,64	3,69	,68	3,62	,74	3,46	,79	1,167	,322
Uyumluluk	3,57	,70	3,56	,62	3,62	,67	3,29	,72	2,044	,107
Öz disiplin	3,51	,60	3,42	,51	3,41	,62	3,42	,54	1,072	,360
Duygusal T.	3,48	,53	3,42	,57	3,49	,68	3,20	,76	2,605	,051
Gelişime A.	3,63	,52	3,59	,62	3,53	,66	3,37	,72	2,340	,073

Tablo 11’de görüldüğü üzere yaş faktörü ile kişilik boyutları arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgulara göre 16-22 yaş grubunda en yüksek ortalamaya dışa dönüklük ($\bar{X}=3,67$) boyutunun sahip olduğu bunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,63$) boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,57$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,51$) boyutu ve son olarak duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,48$) boyutu takip etmektedir. 23-40 yaş grubuna baktığımızda en yüksek ortalamaya sahip kişilik boyutunun dışa dönüklük ($\bar{X}=3,69$) boyutunun olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,59$) boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,56$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,42$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,42$) boyutu takip etmektedir.

41-60 yaş grubuna baktığımızda en yüksek ortalamaya sahip kişilik boyutunun uyumluluk ($\bar{x}=3,62$) boyutu olduğu görülmektedir. Uyumluluk kişilik boyutunu sırasıyla dışa dönüklük ($\bar{x}=3,62$) boyutu, gelişime açıklık ($\bar{x}=3,53$) boyutu, duygusal tutarsızlık ($\bar{x}=3,49$) boyutu ve öz disiplin ($\bar{x}=3,41$) boyutu takip etmektedir. 61 ve üstü yaş grubuna baktığımızda ise kişiliğin dışa dönüklük ($\bar{x}=3,46$) boyutunun en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla öz disiplin ($\bar{x}=3,42$) boyutu, gelişime açıklık ($\bar{x}=3,37$) boyutu, uyumluluk ($\bar{x}=3,29$) boyutu ve son olarak duygusal tutarsızlık ($\bar{x}=3,20$) boyutu izlemektedir.

Hipotezimizde 16-22 yaş grubu ile 23-40 yaş grubunun kişiliğin dışa dönüklük ile gelişime açıklık boyutlarında en yüksek puanlar alacağını ifade etmiştik. Tablo 11'e bakıldığında hipotezimizin doğrulandığı görülmektedir. 41-60 ile 61 ve üstü yaş grubu ise uyumluluk ile öz disiplin boyutlarında daha yüksek ortalamalara sahip olacağını ifade etmiştik. Tablo 11'e bakıldığında hipotezimizin doğrulanmadığı görülmektedir. Buna karşın 61 ve üstü yaş grubunda öz disiplin grubunun yüksek puan aldığı görülmektedir.

Varyansların homojen dağılımı göz önüne alınarak yapılan One-way Anova testinde yaş grupları ile kişilik boyutları arasında anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır. Buna göre yaş değişkeni ile dışadönüklük ($F=1,167$; $p>,05$), uyumluluk ($F=2,044$; $p>,05$), öz disiplin ($F=1,072$; $p>,05$), duygusal tutarsızlık ($F=2,605$; $p>,05$) ve gelişime açıklık ($F=2,340$; $p>,05$) kişilik boyutları arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Mehmedoğlu'nun araştırmasında kişiliğin karşı cinsle ilişki ve ilgi görme kişilik özellikleri ile çeşitli yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (Mehmedoğlu, 2004: 149). Karşı cinsle ilişki ve ilgi görme kişilik özelliklerini dışa dönüklük ve gelişime açıklık kişilik boyutlarıyla ilişkilendirirsek dışa dönüklük ve gelişime açıklık kişilik boyutlarının yaş değişkeniyle anlamlı ilişki içerisinde olabileceğini ifade edebiliriz. Bizim elde ettiğimiz sonuçlarda yaş değişkeni, kişilik ile anlamlı bir ilişki göstermemektedir.

Gürses'in yaş değişkeni ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin de konu olduğu araştırmasında yaşın kişisel uyum değişkenleriyle anlamlı bir ilişki içerisinde olmadığı tespit edilmiştir (Gürses, 2010). Bizim elde ettiğimiz sonuçlar da yaşın kişilik özellikleri ile arasında anlamlı bir ilişkisinin olmadığı yönündedir. Bu durumda sonuçlarımız Gürses'in sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Turan'ın yaş değişkeni ile kişilik boyutlarını irdelediği çalışmasında 18-25 yaş grubunun kişiliğin dışa dönüklük boyutunda 46 ve üzeri yaş grubundan daha yüksek puanlar aldığını tespit etmiştir (Turan, 2017: 158). Bu sonuç, bizim sonuçlarla da örtüşmektedir.

Kızılgeçit ve Vural'ın yaptığı bir çalışmada kişiliğin öz disiplin boyutu dışındaki tüm boyutlar ile yaş değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Kişiliğin gelişime açıklık ve dışa dönüklük boyutlarında genç yaş grubunun daha yüksek ortalamaya sahip olması bizim çalışmamızla da örtüşmektedir. Ancak kişiliğin özellikle duygusal tutarsızlık/netrotizm boyutunda Kızılgeçit ve Vural, yaşlıların daha yüksek ortalamaya sahip olduklarını tespit etmiştir (Kızılgeçit & Vural, 2017: 276). Bizim çalışmamızda ise duygusal tutarsızlık boyutunda en yüksek ortalamanın 41-60 ve 16-22 yaş grubunda alındığı tablo11'de görülmektedir.

Çelebi ve Uğurlu'nun öğretmenler üzerinde yaptıkları bir çalışmada öz disiplin ve duygusal tutarsızlık (nevrotiklik) alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre 41-50 yaş grubu öğretmenler; 25 ve altı yaş, 26-30 yaş ve 31-40 yaş grubu öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde öz disiplin özelliği göstermiştir (Çelebi & Uğurlu, 2014: 559).

Özellikle ergenlik döneminde yaşanan duygusal hareketliliği bazı araştırmacılar duygusal aktiflik olarak ifade etmişlerdir (Rusting, 1998). Bu durumda özellikle 16-22 yaş grubunun kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutunda yüksek ortalamalara sahip olması Eryılmaz ve Öğülmüş'ün ergenler ile ilgili yaptıkları araştırma sonuçlarıyla da örtüşür denilebilir (Öğülmüş & Eryılmaz, 2010).

Eryılmaz ve Ercan'ın 699 kişi üzerinde yaptıkları bir araştırmada yaşla birlikte öznel iyi oluşun yükseldiği başka bir deyişle uyumluluk, dışa dönüklük, gelişime açıklık kişilik boyutlarında ortalamaların yükseldiği sonucu tespit edilmiştir (Eryılmaz & Ercan, 2011).

Erik Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemleri incelendiğinde 20–40 yaş arasının, bireyin mesleki anlamda kendini göstermek, karşı cinse kendini kabul ettirmek ve geleceğe dönük sorumluluk alabileceğini ispatlamak istediği bir dönem olduğu söylenebilir. 40–65 yaş arası ise üretken geçen bir yaşamın sağladığı doyumun söz konusu olduğu, bireyin ardından iz bırakacak çalışmalara imza atmak istediği ya da toplum tarafından onay görme duygusunun ağır bastığı bir dönemdir (Tuzcuoğlu, 2005: 123-156).

Gelişimsel olarak insan yaşamı, üç dönemde ele alınacak olursa, insan yaşamının ilk dönemi, genellikle yetişkinliğe kadar devam eden, bebeklik, çocukluk ve ergenlik dönemini kapsayan, gençlik dönemidir. Gençlik dönemi sürekli gelişme ile karakterize edilir, fiziksel büyüme ve olgunlaşma devam eder. Genç, toplumsal çevresi içinde sosyalleşir ve yetişkinliğe hazırlanır. Bireyin orta yaş ya da yetişkinlik dönemi olarak ifade edilen ikinci döneminde, biyolojik olarak birey, en üretken olduğu bu dönemde yaşamla ve toplumla ilgili görevler yerine getirir ve sosyalleşme sürecinden elde ettiği kazanımları uygulamaya geçirir. Üçüncü dönem olan yaşlılık döneminde fiziksel olarak gerileme, biyolojik kapasitelerde azalma, toplumsal rollerde ve yaşamda esneklik, bireysel ve toplumsal beklenti düzeyinde giderek hızlanan bir düşüş görülür (Canatan, 2008: 13-14). Bu durum, yaş değişkeninin kişilik tutumlarında önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Ergenlikten itibaren farklı boyutlara evrilen insanın anlam arayışı, yaşlılıkla birlikte karşılaşılan çeşitli fiziksel ve ruhsal anlamdaki sağlık sorunlarıyla çok daha farklı boyutlar kazanabilmektedir. Özellikle yaşın ilerlemesiyle birlikte ölüm korkusunun yaşanması ve bunun doğurduğu psikolojik bunalımlar yaş değişkeninin kişilik boyutları üzerinde önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

Eysenck ve Wilson, insanların yaşlandıkça daha az dışadönük, daha az dik başlı ve daha dengeli olduklarını belirtmektedir. Benzer şekilde yapılan birçok

çalışma, ergenler ve genç yetişkinlerin nevroitiklik ve dışadönüklük puanlarının yaşlılara göre anlamlı şekilde yüksek, öz disiplin ve uyumluluk puanlarının da yaşlılara göre düşük çıktığını göstermiştir (Mc Crae & Costa, 1989). Çalışmamızda özellikle kişiliğin dışa dönüklük ve nevroitiklik (duygusal tutarsızlık) boyutlarında elde edilen sonuçlar, Eysenck ve Wilson'u doğrular mahiyettedir.

3.2.2. Cinsiyet ve Kişilik Boyutları

Çalışmamızda cinsiyete göre kişilik boyutlarının puan ortalamaları ve t-testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 12

Cinsiyet Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin t-test Sonuçları

	Kadın f=251		Erkek f=249		F	t	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.			
Dışadönük.	3,68	,63	3,62	,71	5,145	-,961	,337
Uyumluluk	3,55	,56	3,56	,79	1,514	,202	,840
Özdisiplin	3,50	,63	3,44	,54	1,408	-1,020	,308
Duygusal T.	3,50	,56	3,40	,61	2,437	-1,993	,047
Gelişime A.	3,62	,59	3,56	,58	,042	-1,098	,273

Tablo 12'ye ait t-test sonuçlarına göre kadınların en yüksek ortalamaya sahip oldukları kişilik yapısının dışa dönüklük($\bar{X}=3,68$) olduğu görülmektedir. Bunu gelişime açıklık($\bar{X}=3,62$), uyumluluk($\bar{X}=3,55$), öz disiplin($\bar{X}=3,50$) ve duygusal tutarsızlık($\bar{X}=3,50$) kişilik yapıları izlemektedir. Erkeklerin kişilik boyutlarında aldıkları ortalama puanlara bakıldığında en yüksek ortalamanın dışa dönüklük ($\bar{X}=3,62$) boyutu olduğu görülmektedir. Bunu uyumluluk ($\bar{X}=3,56$), gelişime açıklık ($\bar{X}=3,56$), öz disiplin ($\bar{X}=3,44$) ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,40$) kişilik yapıları izlemektedir. Kişiliğin dışa dönüklük, gelişime açıklık, öz disiplin ve duygusal tutarsızlık boyutlarında kadınların erkeklerden daha yüksek ortalamalara sahip olduğu; erkeklerin ise uyumluluk boyutunda kadınlardan daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu tablo 12'de görülmektedir. Hipotezimizde erkeklerin, dışa dönüklük, öz disiplin, gelişime açıklık ve duygusal tutarsızlık boyutlarında; kadınların ise uyumluluk boyutunda daha yüksek ortalamalara sahip olacağını ifade etmiştik. Hipotezimizin tam aksine erkeklerin kişiliğin uyumluluk

boyutunda yüksek puan aldığı, kadınların ise kişiliğin dışı dönüklük, gelişime açıklık, öz disiplin ve duygusal tutarsızlık boyutlarında daha yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir.

Mehmedoğlu'nun yaptığı araştırmasında cinsiyet değişkeni ile başarma, başatlık, düzen, şefkat gösterme, karşı cinsle ilişki, bağımsızlık, ilgi görme, kendini suçlama ve uyarlık kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (Mehmedoğlu, 2004: 146). Bizim elde ettiğimiz sonuçlara bakıldığında kadınların özellikle erkeklere oranla daha az duygusal tutarsızlık süreci yaşadığı, buna mukabil erkeklerin nevrozizm ortalamalarının kadınlara oranla daha yüksek çıktığı görülmektedir. Mehmedoğlu'nun araştırmasında erkeklerin kendini suçlama ve bağımsızlık kişilik özelliklerinde yüksek ortalamaya sahip olduğu ve aralarında anlamlı farklılıklar olduğu sonucunu göz önünde bulundurduğumuzda bizim elde ettiğimiz verilerin kısmen de olsa bu sonuçlarla örtüştüğü söylenebilir.

Gürses'in yaptığı bir çalışmada cinsiyet değişkeni ile kendini gerçekleştirme kişilik özelliği arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir (Gürses, 2010: 151). Buna göre erkeklerin kendini gerçekleştirme özellikleri, kadınlara oranla daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Bizim elde ettiğimiz sonuçlara bakıldığında kadınların kişiliğin dışı dönüklük, gelişime açıklık boyutlarında yüksek ortalamalara sahip oldukları görülmektedir. Ancak kişiliğin sadece duygusal tutarsızlık boyutlarında cinsiyet ile anlamlı bir farklılık tespit edilmektedir. Bu durumda sonuçlarımız, Gürses'in sonuçlarıyla uyuşmamaktadır.

Şentepe ve Güven'in yaptığı bir çalışmada kişiliğin uyumluluk boyutu ile cinsiyet değişkeni arasında kadınlar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (Şentepe & Güven, 2015). Bizim elde ettiğimiz sonuçlara bakıldığında kişiliğin uyumluluk boyutunda erkekler yüksek ortalamaya sahip ise de anlamlı bir farklılık tespit edilmemektedir. Buna karşılık kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutu ile cinsiyet değişkeni arasında erkekler lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuç, Şentepe ve Güven'in sonuçlarıyla uyuşmamaktadır.

Elde ettiğimiz bu sonuçlar, Kızılgeçit ve Vural'ın elde ettiği sonuçlarla kısmen örtüşmektedir. Kızılgeçit ve Vural, kişiliğin dışı dönüklük ve öz disiplin

boyutlarında kadınların erkeklerden daha yüksek ortalamaya sahip olduğunu tespit etmiştir (Kızılgöçer & Vural, 2017: 275).

Turan, cinsiyet değişkeninin kişilik boyutları ile ilgili elde ettiği sonuçlar da çalışmamızda elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Nitekim kadınların dışa dönüklük ve öz disiplin kişilik boyutlarında erkeklerden daha yüksek puanlar alırken; erkekler ise nörotizm/duygusal tutarsızlık boyutlarında kadınlardan daha yüksek ortalamalar almıştır (Turan, 2017: 148).

Bununla birlikte duygusal tutarsızlık kişilik boyutunda her iki cinsiyetin de en düşük puanlar almaları beklenen bir durum olsa da kadınların aldıkları ortalama puanlar ($\bar{X}=3,50$) ile erkeklerin aldıkları ortalama puanlar ($\bar{X}=3,40$) arasında erkekler lehine istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edildiği görülmektedir ($F=1,993$, $p<,05$). Diğer bir deyişle kadınlar, duygusal tutarsızlık kişilik boyutunda daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Bu durumda örneklem grubundaki kadınların erkeklerden daha fazla duygusal tutarsızlık durumu yaşadığı ifade edilebilir.

Yapıcı, kişilik yapıları itibariyle kadınların erkeklere nispetle daha az saldırgan, daha fazla çekingen, daha çok itaatkâr, daha bağımlı ve pasif, daha çok kaygılı, endişeli ve sıkıntılı olduklarını, bu sebeple onların gündelik hayatta maruz kaldıkları stresle başa çıkmada ciddi biçimde zorlandıklarını ifade eder (Yapıcı, 2012: 11). Bu durum kadınların erkeklere nazaran daha fazla duygusal tutarsızlık kişilik yapısına sahip olabilecekleri söylenebilir.

Turan'ın öğretmenler üzerinde yaptığı bir araştırmada erkeklerin kadınlardan daha nevrozizm/duygusal tutarsızlık durumu yaşadıkları tespit edilmiştir (Turan, 2009: 279-295).

Tatlılıoğlu'nun yaptığı bir araştırmada da cinsiyetin duygusal tutarsızlık/nevrozizm ile anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu, kız öğrencilerin duygusal dengesizlik/nevrozizm puan ortalamaları erkek öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek bulunduğu tespit edilmiştir (Tatlılıoğlu, 2014: 954).

3.2.3. Medeni Durum ve Kişilik Boyutları

Bilindiği gibi çalışmamızda medeni durumu evli, bekâr ve dul olarak üç grupta incelemiştik. Medeni duruma göre kişilerin kişilik boyutlarına verdikleri önem düzeyleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13 *Medeni Durum Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları*

	Bekâr f=217		Evli f=142		Dul f=141		F	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.		
Dışadönük.	3,67	,64	3,67	,75	3,18	,68	5,869	,003
Uyumluluk	3,55	,68	3,60	,65	3,41	,83	,740	,477
Özdisiplin	3,49	,59	3,42	,56	3,37	,62	,981	,376
Duygusal T.	3,48	,54	3,45	,62	2,98	,85	8,136	,000
Gelişime A.	3,63	,54	3,56	,65	3,18	,75	6,620	,001

Tablo 13'e bakıldığında bekârların en yüksek ortalamaya sahip olduğu kişilik boyutunun dışa dönüklük ($\bar{X}=3,67$) boyutu olduğu; ardından gelişime açıklık ($\bar{X}=3,63$), uyumluluk ($\bar{X}=3,55$), öz disiplin ($\bar{X}=3,49$) ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,48$) boyutunun geldiği görülmektedir. Evlilerin en yüksek ortalamaya sahip olduğu kişilik boyutu dışa dönüklük ($\bar{X}=3,67$) boyutunun olduğu görülmektedir. Bunu uyumluluk ($\bar{X}=3,60$), gelişime açıklık ($\bar{X}=3,56$), duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,45$) ve öz disiplin ($\bar{X}=3,42$) boyutlarının takip ettiği söylenebilir. Medeni durumları dul olanların ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalamayı kişiliğin uyumluluk ($\bar{X}=3,41$) boyutundan aldıkları görülmektedir. Bunu öz disiplin ($\bar{X}=3,37$), dışa dönüklük ($\bar{X}=3,18$), gelişime açıklık ($\bar{X}=3,18$) ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=2,98$) boyutları takip etmektedir. Hipotezimizde bekârların, dışadönüklük ve gelişime açıklık boyutlarında; evlilerin uyumluluk ve öz disiplin boyutlarında; dulların ise duygusal tutarsızlık boyutunda daha yüksek ortalamalara sahip olacağını ifade etmiştir. Elde ettiğimiz sonuçlarda kişiliğin dışa dönüklük, gelişime açıklık boyutlarında bekârların, evli ve dullardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tablo 13'te görülmektedir. Uyumluluk boyutunda ise evlilerin, bekâr ve dullardan daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, hipotezimizin kısmen doğrulandığını göstermektedir.

Kızılgöçit ve Vural'ın yaptığı araştırmada da bekârların özellikle kişiliğin dışa dönük ve gelişime açıklık boyutunda yüksek ortalamaya sahip oldukları tespit edilmiştir (Kızılgöçit & Vural, 2017: 277).

Turan'ın araştırmasında da bekârların gelişime açıklık ve dışa dönüklük boyutlarında yüksek puanlar aldığı tespit edilmiştir (Turan, 2017: 164-165). Bu sonuçlarla araştırmamızın sonuçları örtüşmektedir.

Çelebi ve Uğurlu'nun 407 öğretmen üzerinde yaptığı bir araştırmada medeni durum değişkeni ile gelişime açıklık, öz disiplin, uyumluluk arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Söz konusu farklılık gelişime açıklık alt boyutunda bekâr öğretmenlerin, öz disiplin ve uyumluluk alt boyutlarında da evli olan öğretmenler lehine gerçekteşişmiştir (Çelebi & Uğurlu, 2014). Özellikle kişiliğin gelişime açıklık boyutunda elde ettiğimiz sonuçlar, Çelebi ve Uğurlu'nun sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Özellikle kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutuna bakıldığında bekârların en yüksek ortalamaya sahip olduğu görüldü. Yaşlılıkla birlikte dindarlık düzeylerinde yükselmenin olacağı ihtimali göz önünde bulundurulduğunda duygusal tutarsızlık boyutunda evlilerin ve dulların daha düşük, bekârların ise ergenlikle birlikte içine düştükleri çıkmazlardan ötürü daha yüksek ortalamaya sahip olması beklenen bir durumdur. Varyansların homojenliği göz önünde bulundurularak yapılan One-way Anova testi sonuçlarına göre medeni durum değişkeni ile kişiliğin bazı boyutları arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Buna göre medeni durum ile dışadönüklük ($F=5,869$; $p<,01$), duygusal tutarsızlık ($F=8,136$; $p<,01$)ve gelişime açıklık ($F=6,620$; $p<,01$) boyutları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere Scheffe testi sonuçlarına bakılmıştır.

Tablo 14 *Medeni Durum Değişkeni ile Kişiliğin Bazı Boyutları Arasındaki Anlamlı Farklılıklar*

	Grup	N	$\bar{x}$	ss.	Sd	F	P	Anlamlı Fark (Scheffe)
Dışa dönüklük	Bekâr (1)	217	3,67	,64	,71	5,869	,003	1-2
	Evli (2)	142	3,67	,75	,60			
	Dul (3)	142	3,18	,68	,70			
Gelişime A.	Bekâr (1)	217	3,63	,54	,52	6,620	,001	1-3
	Evli (2)	142	3,56	,65	,59			
	Dul (3)	142	3,18	,75	,65			
Duygusal T.	Bekâr (1)	217	3,48	,54	,57	8,136	,000	1-3
	Evli (2)	142	3,45	,62	,54			
	Dul (3)	142	2,98	,85	,63			

Test sonuçlarına tablo 14’te verilmiştir. Buna göre;

- Dışa dönüklük boyutunda bekârlar ile evliler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.
- Duygusal tutarsızlık boyutunda da bekârlar ile dullar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.
- Gelişime açıklık boyutunda da bekârlar ile dullar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Uysal’ın yaptığı benzer bir çalışmada medeni durum ile kişiliğin alt boyutlarından dışa dönüklük ile nörotizm/duygusal tutarsızlık boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir (Uysal, 2006:163). Uysal’ın çalışmasına göre kişiliğin dışa dönüklük boyutunda bekârlar ile evliler arasında anlamlı bir ilişki; nörotizm boyutunda ise evlilerin ortalamaları, bekârların ortalamalarından daha yüksek bulunmuştur. Bizim elde ettiğimiz sonuçlar özellikle dışa dönüklük kişilik boyutunda Uysal’ın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Buradan hareketle bekârların, evli ve dul bireylere göre öz disiplin, dışadönüklük ve duygusal tutarsızlık boyutlarında daha yüksek puanlara sahip olduğu ve çevreye daha açık bir potansiyele sahip oldukları söylenebilir.

3.2.4. Aile Gelir Durumu ve Kişilik Boyutları

Dört grupta ele aldığımız aile gelir durumunun kişilik boyutları önem düzeyleri üzerinde etkili olup olmamasını aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 15 *Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları*

	1000 TL Altı N=108		1000-2000 TL N=127		2000-4000 TL N=136		4000 TL Üstü N=129		F	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.		
Dışadönük.	3,70	,63	3,56	,74	3,69	,61	3,76	,64	2,025	,109
Uyumluluk	3,54	,57	3,47	,65	3,60	,78	3,71	,55	2,535	,056
Özdisiplin	3,51	,54	3,38	,59	3,54	,60	3,54	,54	3,026	,029
Duygusal T.	3,45	,62	3,34	,57	3,53	,60	3,60	,51	5,142	,002
Gelişime A.	3,69	,60	3,46	,56	3,66	,58	3,73	,57	6,207	,000

Tablo 15'e bakıldığında gelir durumları 1000 TL altı olan bireylerin en yüksek ortalamaya sahip olduğu kişilik boyutu dışadönüklük ($\bar{X}=3,70$) boyutudur. Bunu gelişime açıklık ($\bar{X}=3,69$), uyumluluk ($\bar{X}=3,54$), öz disiplin ($\bar{X}=3,51$) ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,45$) boyutu takip etmektedir. Aile gelir durumları 1000-2000 TL arası olanların en yüksek ortalamaya sahip kişilik boyutu, dışa dönüklük ($\bar{X}=3,56$) boyutudur. Bunu uyumluluk ($\bar{X}=3,47$), gelişime açıklık ($\bar{X}=3,46$), öz disiplin ($\bar{X}=3,38$) ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,34$) boyutu takip etmektedir. Aile gelir durumları 2000-4000 TL arası olanların en yüksek ortalamaya sahip oldukları kişilik boyutu, dışadönüklük ($\bar{X}=3,69$) boyutudur. Bunu sırasıyla ile gelişime açıklık ($\bar{X}=3,66$) boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,69$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,69$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,69$) boyutu takip etmektedir. Aile gelir durumları 4000 TL ve üstü olanların en yüksek ortalamaya sahip oldukları kişilik boyutu dışadönüklük ($\bar{X}=3,76$) boyutudur. Dışa dönüklük boyutunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,73$) boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,71$) boyutu, duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,60$) boyutu ve son olarak öz disiplin ($\bar{X}=3,54$) boyutu takip etmektedir.

Yapılan meta-analiz çalışmaları sonucu yaşam şartlarının öznel iyi oluş üzerinde yaklaşık olarak % 10 oranında etkili olduğu ortaya konmuştur (Doğan, 2013: 57). Bu sonucu göz önünde bulundurduğumuzda yaşam şartlarının dolayısıyla aile gelir durumunun iyi olması beraberinde sağlam bir kişilik profili

de doğurabilir. Tablo 15'e bakıldığında ekonomik durumun yükselmesiyle birlikte kişilik boyutlarının tümünde de ortalamaların yükseldiği görülmektedir. Kişiliğin tüm boyutlarında aile gelir durumunun 4000 TL ve üzeri olan bireylerin en yüksek ortalamayı aldıkları görülmektedir. Bu sonuç, hipotezimizin sadece kişiliğin gelişime açıklık ve dışa dönüklük boyutunda doğrulanmıştır. Özellikle duygusal tutarsızlık boyutunda da bu durumun gerçekleşmesi beklenen bir durum değildir. Bu sonuç, örneklem grubunun özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir.

Gürses'in sosyo-ekonomik düzey ile kişilik arasındaki ilişkiye baktığı araştırmasında kişiliğin kendini gerçekleştirme özelliği ile sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı farklılık tespit edilse de bu farklılığın sosyo-ekonomik düzeyden kaynaklanmadığı sonucu elde edilmiştir (Gürses, 2010: 155). Bu durumda elde ettiğimiz sonuç, Gürses'in araştırmasıyla kısmen örtüşmektedir.

Kızılgeçit ve Vural'ın aile gelir durumu değişkeni ile kişilik özelliklerini inceledikleri çalışmada kişiliğin dışa dönüklük ve gelişime açıklık boyutlarında benzer sonuçlar elde edilmiştir (Kızılgeçit & Vural, 2017: 278).

Kuzgun'un yapmış olduğu bir çalışmada, alt sosyo-ekonomik düzey gruplarında yetişen bireylerin, itaat, uyarılık, üst-sosyoekonomik düzey gruplarının ise bağımsızlık, kendine güven, başkasına egemen olma, otoriteye ve geleneklere karşı çıkma ile karakterize edilen kişilik örüntülerinin görüldüğü ortaya çıkmıştır (Kuzgun, 1972). Özellikle gelişime açıklık ve dışa dönüklük kişilik boyutlarında 4000 TL ve üstü ekonomik gelire sahip bireylerin yüksek ortalamalara sahip olması, elde ettiğimiz sonuçların Kuzgun'un sonuçlarıyla örtüştüğü söylenebilir.

Varyansların homojenliği göz önünde bulundurularak yapılan One-way Anova testi sonuçlarına göre aile gelir durumu değişkeni ile kişiliğin, öz disiplin ($F=3,026$; $p<,05$), duygusal tutarsızlık ($F=5,142$; $p<,01$) ve gelişime açıklık ($F=6,207$; $p<,01$) boyutları arasında anlamlı bir farklılık elde edilmiştir. Kişiliğin öz disiplin boyutunda tespit edilen anlamlı farklılık Kızılgeçit ve Vural'ın çalışmasının sonuçlarıyla da örtüşmektedir (Kızılgeçit & Vural, 2017: 278).

Tatlılıoğlu'nun 717 öğrenci üzerinde yaptığı bir çalışmada aile gelir durumu değişkeni ile kişiliğin öz disiplin alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (Tatlılıoğlu, 2014). Bizim elde ettiğimiz özellikle öz disiplin alt boyutuna ait sonuçlar, Tatlılıoğlu'nun sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Aile gelir durumu değişkeni ile kişilik boyutları arasındaki anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Scheffe testinin sonuçlarına bakılmıştır. Scheffe testi sonuçları, tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16 *Aile Gelir Durumu Değişkeni ile Kişiliğin Bazı Boyutları Arasındaki Anlamlı Farklılıklar*

Grup	N	$\bar{x}$	ss.	Sd	F	P	Anlamlı Fark (Scheffe)
1000 TL altı (1)	108	3,51	,54	,69			
1000-2000 TL (2)	127	3,38	,59	,41			
2000-4000 TL (3)	136	3,54	,60	,62	3,026	,029	2-3
4000 TL ve üstü (4)	129	3,54	,54	,52			
Öz disiplin							
1000 TL altı (1)	108	3,51	,62	,62			
1000-2000 TL (2)	127	3,38	,57	,53			
2000-4000 TL (3)	136	3,54	,60	,57	5,142	,002	2-3
4000 TL ve üstü (4)	129	3,54	,51	,51			
Duygusal Tutarsızlık							
1000 TL altı (1)	108	3,51	,60	,60			
1000-2000 TL (2)	127	3,38	,56	,55			
2000-4000 TL (3)	136	3,54	,58	,57	6,207	,000	2-3
4000 TL ve üstü (4)	129	3,54	,57	,54			
Gelişime Açıklık							
1000 TL altı (1)	108	3,51	,60	,60			
1000-2000 TL (2)	127	3,38	,56	,55			
2000-4000 TL (3)	136	3,54	,58	,57	6,207	,000	2-3
4000 TL ve üstü (4)	129	3,54	,57	,54			

Tablo 16’da görüldüğü üzere;

- Öz disiplin boyutunda aile gelir durumu 1000-2000 TL arası olanlar ile gelir durumları 2000-4000 TL arası olanlar,
- Duygusal tutarsızlık boyutunda aile gelir durumu 1000-2000 TL arası olan grup ile 2000-4000 TL arası olanlar arasında
- Gelişime açıklık boyutunda aile gelir durumu 1000-2000 TL arası olanlar ile 2000-4000 TL arası olan ve 4000 TL ve üstü olanlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar,“gelir durumu 4000 tl ve üstü olanların dışadönüklük ve gelişime açıklık boyutlarında,aile gelir durumu 2000-4000 TL arası

olanların uyumluluk boyutunda ve özdisiplin boyutlarında; 1000 TL altı olan bireylerin duygusal tutarsızlık boyutunda daha yüksek ortalamalara sahip olacaktır.” hipotezimizi kısmen doğrulamaktadır.

3.2.5. Meslek ve Kişilik Boyutları

Tablo 17 Meslek Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	İşçi N=60	Memur N=68	Esnaf N=59	Ev Hanımı N=62	Öğrenci N=62	Serbest M. N=60	Akademisyen N=49	Emekli N=80	F	P
Dışadönük.	Ort. 3,48	Ort. 3,63	Ort. 4,00	Ort. 3,49	Ort. 3,66	Ort. 3,77	Ort. 3,72	Ort. 3,35	2,276	,057
Uyumluluk	3,55	3,64	3,83	3,37	3,54	3,69	3,74	3,28	1,854	,075
Özdisiplin	3,20	3,45	3,64	3,30	3,49	3,46	3,63	3,34	1,580	,139
Duygusal T.	3,23	3,47	3,68	3,35	3,48	3,51	3,53	3,10	2,904	,106
Gelişime A.	3,30	3,52	3,82	3,46	3,62	3,64	3,82	3,27	3,493	,081

Tablo 17’ye bakıldığında İşçi meslek grubunun en yüksek ortalamaya sahip olduğu kişilik boyutu uyumluluk ($\bar{X}=3,55$) boyutudur. Bunu dışadönüklük ($\bar{X}=3,48$), gelişime açıklık ($\bar{X}=3,30$), duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,23$) ve öz disiplin ($\bar{X}=3,20$) boyutları takip etmektedir. Memur meslek grubunda en yüksek ortalamaya sahip kişilik boyutunun uyumluluk ($\bar{X}=3,64$) boyutu olduğu bunu sırasıyla dışadönüklük ($\bar{X}=3,63$) boyutu, gelişime açıklık ($\bar{X}=3,52$) boyutu, duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,47$) boyutu ve öz disiplin ($\bar{X}=3,45$) boyutunun takip ettiği görülmektedir. Esnaf meslek grubuna baktığımızda en yüksek ortalamaya sahip boyutun dışa dönüklük ($\bar{X}=4,00$) boyutu olduğu bunu sırasıyla uyumluluk ($\bar{X}=3,83$) boyutunun, gelişime açıklık ($\bar{X}=3,82$) boyutunun, duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,68$) boyutunun ve öz disiplin ($\bar{X}=3,64$) boyutunun takip ettiği görülmektedir. Ev hanımı meslek grubunda en yüksek ortalamaya sahip kişilik boyutunun dışa dönüklük ($\bar{X}=3,49$) boyutu olduğu bunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,46$) boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,37$) boyutu, duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,35$) boyutu ve öz disiplin ($\bar{X}=3,30$) boyutunun takip ettiği görülmektedir. Öğrenci meslek grubuna baktığımızda en yüksek ortalama kişiliğin dışa dönüklük ($\bar{X}=3,66$) boyutunda olduğu bunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,62$) boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,54$)

boyutu, öz disiplin ($\bar{x}=3,49$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{x}=3,48$) boyutu takip etmektedir. Serbest meslek grubuna baktığımızda en yüksek ortalamanın dışa dönüklük ($\bar{x}=3,77$) boyutunda olduğu bunu sırasıyla uyumluluk ($\bar{x}=3,69$) boyutu, gelişime açıklık ($\bar{x}=3,64$) boyutu, duygusal tutarsızlık ($\bar{x}=3,51$) boyutu ve öz disiplin ($\bar{x}=3,46$) boyutu takip etmektedir. Akademisyen meslek grubunda en yüksek ortalamaya sahip kişilik boyutu gelişime açıklık ($\bar{x}=3,82$) boyutudur. Bunu sırasıyla uyumluluk ($\bar{x}=3,74$) boyutu, dışa dönüklük ($\bar{x}=3,72$) boyutu, öz disiplin ($\bar{x}=3,63$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{x}=3,53$) boyutu takip etmektedir. Meslekler değişkeninde son olarak emekli meslek grubuna bakıldığında en yüksek ortalamanın dışa dönüklük ($\bar{x}=3,35$) boyutunda alındığı görülmektedir. Bunu sırasıyla öz disiplin ($\bar{x}=3,34$) boyutu, uyumluluk ($\bar{x}=3,28$) boyutu, gelişime açıklık ($\bar{x}=3,27$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{x}=3,10$) boyutu takip etmektedir.

Varyansların homojenliği göz önünde bulundurularak yapılan One-way Anova testi sonuçlarına göre meslekler değişkeni ile kişilik arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

Meslek, bir kimsenin hayatını kazanmak için yaptığı, kuralları toplumca belirlenmiş ve belli bir eğitimle kazanılan bilgi ve becerilere dayalı etkinlikler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Köroğlu, 2014). Meslek, kazanç elde etmek amacı ile yürütülen faaliyetler bütünü olarak tanımlanmışsa da sadece para kazanma amacı değildir (Kuzgun, 1994: 51). Çünkü hayatı kazanmak derdinde olmayan insanların da bir meslek edindikleri ya da bazı insanların az gelir getiren meslekleri çok gelir getirenlere tercih ettikleri gözlenmektedir (Köroğlu, 2014: 139).

Kişi mesleki etkinlikler vasıtasıyla psikolojik gereksinimlerini karşılamaya çalışmaktadır. Herhangi bir nedenle ortaya çıkan psikolojik bir uyumsuzluk iş hayatında etkinliği azalttığı gibi, çalışma hayatındaki uyumsuzluk ve huzursuzluk da kişinin genel psikolojik sağlığını da tehdit etmektedir (Tuzcuoğlu, 1994).

Bu nedenlerle kişiler, meslek seçiminde bulunurken çeşitli etmenleri göz önünde bulundurmak durumundadır. Bu etmenler arasında en önemli olanlarının

mesleğin bireye açık ve bireyin gereksinimlerini dikkate alan meslekler olması da önemlidir. Seçilen meslek, bireyin ömründe oldukça uzun bir zaman alacağından kişinin en önemli kararlarından biri olmak durumundadır (Tuzcuoğlu, 1994: 265).

Her insan çok küçük yaşlardan itibaren basit düzeyde de olsa geleceği hakkında, seçeceği mesleği hakkında bazı kararlar almakta ve planlar yapmaktadır. Alınan bu kararlar, yapılan planlar ilgi, yetenek ya da kişisel özellikler gibi bir takım özellikler dikkate alınmadığından kişiler çoğunlukla tercih ettiği mesleğe sahip olamamakta ve tesadüfi yollarla mesleklerini seçme durumunda kalmaktadırlar (Tuzcuoğlu, 1994).

Meslek seçimi ile kişilik özellikleri arasında yapılan bazı araştırmalara bakıldığında ikisi arasında önemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Erdem & Kayran, 2013). Kuzgun da yapılan çalışmalara benzer bir şekilde insanın, gününün üçte birini mesleki faaliyetlerin doldurduğunu, bu faaliyetlerin bireyin kişisel özelliklerine, yetenek ve ilgilerine uygun olması halinde mutluluk ve doyum yaşanabileceğini ifade etmektedir (Kuzgun, 1994: 51).

Bizim elde ettiğimiz sonuçlarda her ne kadar kişilik özellikleri ile meslek değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmese de kişilik özelliklerinin, meslek değişkeni üzerinde etkili olabildiği gibi çeşitli mesleklerin de kişilik özelliklerine etki edebildiği söylenebilir. Örneğin esnaf meslek grubunun özellikle dışa dönüklük ve gelişime açıklık kişilik alanlarında yüksek ortalamalara sahip olmasındaki temel etkenin mesleği gereği sürekli insanlarla içli dışlı olması etkili olmaktadır denilebilir.

Bu sonuçlar, “meslekler, kişilik boyutları ortalamalarında farklılık arz edecektir. Ev hanımları ile emekliler, öz disiplin ve uyumluluk boyutlarında; akademisyen, serbest meslek, memur, öğrenci, esnaf ve işçi ise dışa dönüklük ile gelişime açıklık boyutlarında yüksek ortalamalara sahip olacaktır.” Hipotezimizi kısmen de olsa doğrulamaktadır.

3.2.6. Eğitim Durumu ve Kişilik Boyutları

Çalışmamızda daha önce de ifade ettiğimiz gibi Eğitim Durumunu beş grup altında ele almıştık. Okur-yazar grubu, ilkokul-ortaokul grubu, lise ve dengi grubu, yüksekokul-üniversite grubu ve son olarak doktora ve üstü grubu olarak kategorize ettik. Eğitim durumu ile kişilik boyutlarının önem düzeylerini aşağıdaki tabloda belirttik.

Tablo 18 *Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları*

	Okur- Yazar N=79	İlkokul- Ortaokul N=86	Lise ve Dengi N=106	Yüksekokul Üniversite N=109	Doktora ve üstü N=120	F	P
			Ort.				
Dışadönüklük	3,39	3,58	3,66	3,69	3,61	,963	,427
Uyumluluk	3,26	3,67	3,55	3,58	3,64	1,269	,281
Özdisiplin	3,19	3,58	3,47	3,49	3,51	1,457	,214
Duygusal T. Gelişime Açık	3,10	3,37	3,46	3,50	3,44	2,305	,057
	3,26	3,47	3,59	3,65	3,73	2,532	,060

Tablo18 incelendiğinde, kişiliğin okur-yazar kesimin en yüksek ortalamayı kişiliğin dışa dönüklük ($\bar{X}=3,39$) boyutunda aldığı görülmektedir. Kişiliğin dışa dönüklük boyutunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,26$) boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,26$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,19$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,10$) boyutu takip etmektedir. İlkokul-ortaokul kesimine baktığımızda en yüksek ortalamanın kişiliğin uyumluluk ($\bar{X}=3,69$) boyutunda alındığı görülmektedir. Bunu sırasıyla dışa dönüklük ($\bar{X}=3,58$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,58$) boyutu, gelişime açıklık ($\bar{X}=3,47$) boyutu ve son olarak duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,37$) boyutu takip etmektedir. Lise ve dengi öğrenim grubuna baktığımızda kişiliğin dışa dönüklük ($\bar{X}=3,66$) boyutunun en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,59$) boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,55$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,47$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,46$) boyutu takip etmektedir. Yüksekokul ve üniversite grubuna baktığımızda en yüksek ortalamanın kişiliğin dışa dönüklük ($\bar{X}=3,69$) boyutuna sahip olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,65$) boyutu, uyumluluk

($\bar{X}=3,58$) boyutu, dışa dönüklük ($\bar{X}=3,69$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,69$) boyutu ve son olarak duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,69$) boyutu takip etmektedir. Doktora ve üstü grubuna baktığımızda en yüksek ortalamaya sahip kişilik boyutunun gelişime açıklık ($\bar{X}=3,73$) boyutu olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla uyumluluk ($\bar{X}=3,64$) boyutu, dışa dönüklük ($\bar{X}=3,61$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,51$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,44$) boyutu takip etmektedir.

Kişilik boyutları ile eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını tespit etmek için One-way Anova testine bakılmıştır. Varyansların homojenliği göz önünde bulundurularak yapılan Anova sonuçlarında kişilik ile eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Öğrenim düzeyi ile kişilik özellikleri birbirleri üzerinde etkili olan iki faktördür. Araştırmamızda elde ettiğimiz sonuçlara baktığımızda öğrenim düzeyi ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir farklılığa rastlamamış olsak da aslında öğrenim düzeyi, kişilik özelliklerini etkileyen bir faktördür.

Mehmedoğlu'nun yaptığı araştırmada üniversite mezunlarının düzen, başatlık ve sebat; yüksekokul mezunlarının şefkat gösterme, kendini suçlama ve uyarlık; lise ve dengi okul mezunlarının başatlık ve son olarak ortaokul mezunlarının başatlık, sebat ve düzen kişilik boyutlarında yüksek ortalamalara sahip olsa da öğrenim durumu değişkeni ile kişilik arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (Mehmedoğlu, 2004: 153). Bizim elde ettiğimiz sonuçlar, Mehmedoğlu'nun sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Gürses'in kişilik ve dindarlık konulu araştırmasında eğitim durumunun yükselmesiyle birlikte duygusal kararlılık göstergesi olan; kendine güvenme, az üzülmeye, alıngan olmama, sakin ve huzurlu bir görünüm verme, yabancı durumlardan çekinmeme, acil durumlarda etkili durumlarda etkili davranışlar sergileme gibi davranışlarda da bir artışın gözleneceği sonucu elde edilmiştir (Gürses, 2010: 158). Bizim elde ettiğimiz sonuçlarda, eğitim düzeyi ile kişilik arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmese de özellikle kişiliğin duygusal

tutarsızlık boyutunda eğitim düzeyi yükseldikçe nevrozizm ortalamalarının yükseldiği ifade edilebilir.

Örneğin Demiriz ve Öğretir'in 300 çocuk üzerinde yaptığı bir araştırmada annelerin öğrenim durumuna göre aşırı koruyucu, rollünü reddetmesi, geçimsizlik ve sıkı disiplin boyutlarında anlamlı farkın olduğu bulunmuştur. İlköğrenime sahip olan annelerin orta ve yükseköğrenime sahip olanlara göre daha fazla aşırı koruyucu, rollünü reddetmesi, geçimsizlik ve sıkı disiplin tutum boyutuna sahip oldukları belirlenmiştir (Demiriz & Öğretir, 2007). Bu sonuç, öğrenim düzeyi yükseldikçe uyumluluk, dışa dönüklük ve gelişime açıklık kişilik özelliklerinin önem kazandığını göstermektedir.

Merdan'ın 200 kişilik örneklem grubu üzerinde yaptığı bir araştırmada bireylerin öğrenim düzeyleri yükseldikçe özerklik ve yeteneklerin kullanımının farklılık arz ettiği ve lisans eğitimi alanların her iki boyutta ortalamalarının yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Merdan, 2013).

Bu sonuçlar, "eğitim düzeyi yüksekokul-üniversite ile doktora ve üstü olanlar, dışa dönüklük ve gelişime açıklık boyutlarında; okur-yazar ve ilkokul-ortaokul olanlar uyumluluk boyutunda; lise ve dengi olanlar ise öz disiplin boyutunda daha yüksek ortalamalara sahip olacaktır." hipotezimizi kısmen doğrulamaktadır.

3.2.7. Öğrenim Görme Durumu ve Kişilik Boyutları

Çalışmaya katılanların öğrenim durumuna bağlı olarak kişilik boyutlarına önem puanları ve varyansların homojenliği göz önünde bulundurularak yapılan ANOVA sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 19 Öğrenim Görme Durumu Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	And. İmam H. N=106	Meslek L. N=89	Fen ve Sosyal Bil. N=126	Anadolu Lise N=85	Diğer N=94	F	P
Dışa Dönük.	Ort. 3,75	Ort. 3,49	Ort. 3,75	Ort. 3,68	Ort. 3,64	2,163	,072
Uyumluluk	3,39	3,42	3,71	3,57	3,55	2,932	,020
Özdisiplin	3,47	3,38	3,61	3,44	3,43	2,556	,038
Duygusal T.	3,33	3,35	3,60	3,52	3,42	3,157	,014
Gelişime A.	3,60	3,49	3,71	3,61	3,56	2,204	,068

Çalışmada özellikle 16-22 yaş grubunu lise öğrencileri oluşturduğu için öğrenim görme durumu değişkeni ile kişilik boyutları arasındaki ilişkiye de bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablo 19’da görülmektedir. Buna göre Anadolu İmam Hatip Lisesi grubunun en yüksek ortalamayı ($\bar{X}=3,75$) kişiliğin dışa dönüklük boyutunda elde ettikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,75$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,75$) boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,75$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,75$) boyutu izlemektedir. Meslek lisesi grubuna bakıldığında en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=3,49$) dışa dönüklük ile gelişime açıklık boyutunda alındığı görülmektedir. Bunları sırasıyla uyumluluk ($\bar{X}=3,42$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,38$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,35$) boyutu takip etmektedir. Fen ve Sosyal Bilimler Lisesi grubuna bakıldığında en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=3,75$) kişiliğin dışa dönüklük boyutunda alındığı görülmektedir. Kişiliğin dışa dönüklük boyutunu sırasıyla uyumluluk ve gelişime açıklık ($\bar{X}=3,71$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,61$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,60$) boyutu takip etmektedir. Anadolu Lisesi grubuna bakıldığında en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=3,68$) kişiliğin dışa dönüklük boyutunda alındığı görülmektedir. Kişiliğin dışa dönüklük boyutunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,61$) boyutu,

uyumluluk ($\bar{X}=3,57$) boyutu, duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,52$) boyutu ve öz disiplin ($\bar{X}=3,44$) boyutu izlemektedir. Diğer grubuna bakıldığında en yüksek ortalamanın

($\bar{X}=3,64$) kişiliğin dışa dönüklük boyutunda alındığı görülmektedir. Diğer grubunda kişiliğin dışa dönüklük boyutunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,56$) boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,55$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,43$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,42$) boyutu izlemektedir.

Bununla birlikte kişilik boyutları ile öğrenim görmekte oldukları okul değişkeni arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını anlamak için Scheffe testinin sonuçlarına da bakılmıştır. Yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre, kişiliğin uyumluluk ($F=2,932$; $p<,05$), öz disiplin ($F=2,556$; $p<,05$) ve duygusal tutarsızlık ($F=3,157$; $p<,05$) boyutları ile öğrenim görme durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 20 Öğrenim Görme Durumu Değişkeni ile Kişiliğin Bazı Boyutları Arasındaki Anlamlı Farklılıklar

	Grup	N	$\bar{x}$	Sd	F	P	Anlamlı Fark (Scheffe)
Uyumluluk	And. İmam H.(1)	106	3,44	,71			
	Meslek L.(2)						
	Fen ve Sosyal Bil. (3)	89	3,40	,56			
	Anadolu Liseleri (4)	126	3,72	,83	5,869	,003	2-3
	Diğer(5)	85	3,66	,62			
		94	3,52	,53			
Öz disiplin	And. İmam H.(1)	106	3,44	,71			
	Meslek L.(2)						
	Fen ve Sosyal Bil. (3)	89	3,38	,56			
	Anadolu Liseleri (4)	126	3,60	,83	6,620	,001	3-2
	Diğer(5)	85	3,43	,62			
		94	3,45	,53			
Duygusal T.	And. İmam H.(1)	106	3,34	,71			
	Meslek L.(2)						
	Fen ve Sosyal Bil. (3)	89	3,35	,56			
	Anadolu Liseleri (4)	126	3,59	,83	8,136	,000	2-3
	Diğer(5)	85	3,47	,62			
		94	3,47	,53			

Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğu tablo 20’de gösterilmiştir. Buna göre,

- Uyumluluk boyutunda meslek lisesi grubu ile Fen ve Sosyal Bilimler liseleri grubu arasında,
- Öz disiplin boyutunda Fen ve Sosyal Bilimler liseleri grubu ile meslek lisesi ve diğer grupları arasında,
- Duygusal tutarsızlık boyutunda ise sadece meslek lisesi ile Fen ve Sosyal Bilimler liseleri grubu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Tatlılıoğlu’nun 717 kişilik örneklem gurubu üzerinde yaptığı bir araştırmada 1.ve 4. sınıf üniversite öğrencileri arasında kişilik özelliklerinden dışa dönüklük ve gelişime açıklık boyutları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu durumda 4. sınıf öğrencilerinin almış oldukları üniversite eğitiminin kişilik

özelliklerine etki ettiği ve onlarda güven, sosyal girişkenlik ve özerklik gibi duyguları kazandırdığı tespit edilmiştir (Tatlıoğlu, 2014).

Deniz'in yaptığı bir araştırmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Buna göre, farklı öğrenim düzeyine sahip bireylerin kişilik özelliklerinin de farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Deniz, 1997).

Kesici'nin üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı bir araştırmada da yine öğrenim görmekte oldukları durumuna göre kişilik özelliklerinde farklılık olduğu tespit edilmiştir (Kesici, 2002).

Şentepe ve Güven'in yaptığı bir araştırmada örneklem grubunun öğrenim görmekte oldukları bölüm değişkeni ile kişilik boyutları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (Şentepe & Güven, 2015). Bizim elde ettiğimiz sonuçlar, kişiliğin sadece dışa dönüklük ile gelişime açıklık boyutunda Şentepe ve Güven'in sonuçlarıyla uyumaktadır.

Bu sonuçlar, "eğitim görmekte oldukları kurum sosyal bilimler ve fen liseleri olanlar, gelişime açıklık ve dışa dönüklük boyutlarında, Anadolu imam hatip lisesi olanlar öz disiplin ve uyumluluk boyutlarında; Anadolu liseleri/genel liseler olanlar ise uyumluluk boyutunda daha yüksek ortalamaya sahip olacaktır." hipotezimizi dışa dönüklük ve gelişime açıklık boyutlarında doğrulamaktadır.

3.2.8. Sigara Kullanma ve Kişilik Boyutları

Sigara, insan davranışları üzerinde etkili olan bir faktördür. Sigara kullanımı ile ilgili yapılan araştırmalarda sigaranın kişilik üzerinde etkili olduğunu hatta sigara kullanan bireylerde çeşitli sağlık problemlerinin meydana geldiği saptanmıştır (Akpınar, 2010: 72). Biz de araştırmamızda sigara kullanımını bir değişken olarak ele alarak sigaranın örneklem grubunun kişilik özellikleri üzerindeki etkisini araştırdık. Elde edilen veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 21 *Sigara Kullanma Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları*

	Sık Sık N=145		Ara Sıra N=104		Nadiren N=92		Hiç N=159		F	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.		
Dışa Dönük.	3,81	,80	3,52	,56	3,61	,54	3,58	,62	4,397	,055
Uyumluluk	3,76	,90	3,52	,56	3,45	,50	3,46	,55	6,503	,060
Öz disiplin	3,59	,59	3,42	,53	3,34	,45	3,43	,60	6,503	,078
Duygusal T.	3,53	,65	3,54	,57	3,39	,43	3,40	,56	1,864	,135
Gelişime A.	3,71	,64	3,51	,51	3,45	,52	3,56	,56	3,294	,060

Tablo 21 incelendiğinde sık sık sigara kullandıklarını ifade edenlerin en yüksek ortalamayı ($\bar{X}=3,81$), kişiliğin dışa dönüklük boyutunda aldıkları görülmektedir. Kişiliğin dışa dönüklük boyutunu sırasıyla uyumluluk ($\bar{X}=3,76$) boyutu, gelişime açıklık ($\bar{X}=3,71$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,59$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,53$) boyutu izlemektedir. Ara sıra sigara kullandıklarını ifade edenlere bakıldığında en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=3,54$) duygusal tutarsızlık boyutunda alındığı görülmektedir. Bunu sırasıyla dışa dönüklük ve uyumluluk boyutları ($\bar{X}=3,52$), gelişime açıklık boyutu ve öz disiplin boyutu takip etmektedir. Nadiren sigara kullandıklarını ifade edenlere bakıldığında en yüksek ortalamaya ($\bar{X}=3,61$) sahip kişilik boyutunun dışa dönüklük boyutunun olduğu görülmektedir. Dışa dönüklük boyutunu sırasıyla uyumluluk ($\bar{X}=3,45$) boyutu, gelişime açıklık ($\bar{X}=3,45$) boyutu, duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,39$) boyutu ve öz disiplin ($\bar{X}=3,34$) boyutu takip etmektedir. Hiç sigara kullanmadıklarını ifade edenlere bakıldığında en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=3,58$) kişiliğin dışa dönüklük boyutunda alındığı görülmektedir. Dışa dönüklük boyutunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,56$)

boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,46$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,43$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,40$) boyutu takip etmektedir.

Sigara kullanımı ile kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılık elde edilmese de tablo 21 incelendiğinde sık sık sigara kullandıklarını ifade edenler ile ara sıra sigarayı kullandıklarını ifade edenlerin özellikle kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutundaki ortalamaları, kullanmadıklarını ifade edenlere oranla daha yüksektir. Her ne kadar sigara kullanımı değişkeni, kişilik özelliklerini anlamlı şekilde etkiliyor sonucu elde edilmese de sigaranın kullanım oranına bağlı olarak daha fazla nevrozizm yaşanabildiğini ifade edebiliriz.

Günümüzün en önemli sağlık sorunlarından olan sigara alışkanlığının elde edilmesindeki en önemli unsurlardan biri de kişilik özellikleridir. Sigara (tütün) kullanımı dışa dönüklük, dürtüsellik, risk alma, heyecan arama, tekdüzelikten kaçınma ve yenilik arayışı gibi birçok kişilik özellikleriyle ilişkilendirilebilir (Zincir vd., 2012).

Sigara kullanımının Türkiye ortalamasına baktığımızda 14,8 milyon kişinin (%27,1) tütün ürünü kullandığını söyleyebiliriz.. Tütün kullanım sıklığı erkeklerde (%41,5) kadınlara göre (%13,1) daha yüksektir. Tütün ürünü kullananlar içinde %23,8'lik bölüm hergün tütün kullanmaktadır (erkeklerin %37,3'ü, kadınların %10,7'si). Tütün ürünü kullananların en büyük bölümü (%94,8) mamul sigara içmekte olup sadece %0,8 kadarı nargile kullanmaktadır(Küresel Yetişkin Tütün Araştırması Türkiye 2012, 2014).

Araştırmamızın sonuçlarına bakıldığında sigara kullanım oranının sık sık olduğu bireylerde gelişime açıklık ve dışa dönüklük gibi sosyal ilişkilerle ilgili kişilik özelliklerinin yüksek olması önceki çalışmalarla örtüşmektedir. Nitekim Herken, Bodur ve Kara'nın birlikte yaptıkları bir araştırmada sigara kullanan öğrencilerin sosyal ilişkilerinin iyi olduğu saptanmıştır (Herken vd., 2000).

Yapılan bazı araştırmalarda sigara kullanımının olumsuz etkilerinin olduğu ve kişilik özelliklerine olumsuz etkisi olduğu saptanmıştır. Bizim araştırmamızda

sigara kullanımının kişilik özellikleri ile anlamlı bir ilişkisi olmasa da bazı araştırmalarda sigaranın kişilik özelliklerini olumsuz etkilediği bulgulanmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmada öfkeli olan öğrencilerin yoğun sigara içtikleri ve ruhsal problem belirtileri gösterdikleri tespit edilmiştir (RD vd., 1990).

Akpınar'ın sigara değişkeninin öfke üzerindeki etkisini de araştırdığı çalışmasında sigara kullanımının öfke gibi kişilik problemleri doğurduğunu saptamıştır (Akpınar, 2010: 72). Elde ettiğimiz bulgularda sigara değişkeni ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmese de özellikle kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutunda sigara kullanımına bağlı olarak nevrotik davranış gösterme eğilimi daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu tablo 21'de görülmektedir.

Karlı'nın yaptığı bir araştırmada da sigara kullanımının kişilik üzerinde etkisinin olduğu sonucu saptanmıştır. Buna göre sık sık sigara içenlerin daha çok öfke problemi yaşadıkları bulgulanmıştır (Karlı, 2011: 149).

Sigara özellikle kullanıcıları üzerinde stres azalttığı ve stres üzerinde olumlu bir etki yarattığı düşünülen bir alışkanlık gibi görülse de araştırmamızda sigara kullanımı ile kişiliğin herhangi bir boyutu arasında anlamlı bir farklılık tespit etmedik. Elde edilen bu sonuç, Yurtsever'in yaptığı araştırmanın sonuçlarıyla da örtüşmektedir. Yurtsever de sigara kullanma ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir farkın olmadığını tespit etmiştir (Yurtsever, 2009: 194).

Bu sonuçlar, "Sigarayı hiç kullanmadıklarını ifade edenler, gelişime açıklık ile dışa dönüklük boyutlarında, nadiren kullananlar uyumluluk ile öz disiplin boyutunda sık sık kullananlar ise duygusal tutarsızlık boyutunda en yüksek ortalamaya sahip olacaktır." hipotezimiz sadece sigarayı hiç kullanmadıklarını ifade edenlerde doğrulanmaktadır.

3.2.9. Alkol Kullanma ve Kişilik Boyutları

Alkol, XVIII. Yüzyıldan itibaren kullanımı giderek artan bir alışkanlık haline gelmiştir. Öyle ki alkol kullanımı, birçok kişilik problemi doğurduğu gibi aynı zamanda birçok sağlık sorununa da yol açmaktadır (Özfiliz, 2001). Alkolün kişilik ile ilişkisine dair araştırmamızın bulguları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 22 *Alkol Kullanma Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları*

	Sık Sık N=91		Ara Sıra N=116		Nadiren N=102		Hiç N=191		F	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.		
Dışa Dönük.	3,71	,81	3,72	,62	3,65	,77	3,63	,64	,471	,703
Uyumluluk	3,71	,99	3,62	,45	3,63	,96	3,50	,58	2,143	,094
Özdisiplin	3,53	,59	3,56	,50	3,47	,57	3,44	,60	,943	,420
Duygusal T.	3,50	,68	3,53	,58	3,50	,59	3,42	,56	1,134	,335
Gelişime A.	3,64	,67	3,74	,57	3,57	,66	3,55	,55	2,144	,094

Tablo 22 incelendiğinde sık sık alkol tükettiklerini ifade edenlerin en yüksek ortalamayı ($\bar{X}=3,71$), kişiliğin dışa dönüklük boyutunda aldıkları görülmektedir. Kişiliğin dışa dönüklük boyutunu sırasıyla uyumluluk ($\bar{X}=3,71$) boyutu, gelişime açıklık ($\bar{X}=3,64$) boyutu, öz disiplin ($\bar{X}=3,53$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,50$) boyutu izlemektedir. Ara sıra alkol tükettiklerini ifade edenlere bakıldığında en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=3,74$) gelişime açıklık boyutunda alındığı görülmektedir. Bunu sırasıyla dışa dönüklük ($\bar{X}=3,72$) boyutu, uyumluluk boyutu ($\bar{X}=3,62$), öz disiplin ($\bar{X}=3,56$) ve son olarak duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,53$) boyutu takip etmektedir. Nadiren alkol tükettiklerini ifade edenlere bakıldığında en yüksek ortalamaya ($\bar{X}=3,65$) sahip kişilik boyutunun dışa dönüklük boyutunun olduğu görülmektedir. Dışa dönüklük boyutunu sırasıyla uyumluluk ($\bar{X}=3,63$) boyutu, gelişime açıklık ($\bar{X}=3,57$) boyutu, duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,50$) boyutu ve öz disiplin ($\bar{X}=3,47$) boyutu takip etmektedir. Hiç alkol tüketmediklerini ifade edenlere bakıldığında en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=3,58$) kişiliğin dışa dönüklük boyutunda alındığı görülmektedir. Dışa dönüklük boyutunu sırasıyla gelişime açıklık ($\bar{X}=3,55$) boyutu, uyumluluk ($\bar{X}=3,50$) boyutu,

öz disiplin ($\bar{X}=3,44$) boyutu ve duygusal tutarsızlık ($\bar{X}=3,42$) boyutu takip etmektedir.

Bununla birlikte kişilik boyutları ile sigara kullanma değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit için Scheffe testi sonuçlarına bakılmıştır. Yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre kişilik boyutları ile alkol tüketim değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($p>,05$).

Sayın'ın 50 alkol bağımlısı hasta üzerinde yaptığı çalışmasında özellikle alkol bağımlısı bireylerin depresyon düzeylerinin genel olarak yüksek olduğunu saptamıştır (Sayın, 2004). Depresyon gibi psikolojik süreçleri duygusal tutarsızlık/nörotizm boyutuyla ilişkilendirdiğimizde araştırmamızda alkolü sık sık ve ara sıra kullandıklarını ifade eden bireylerde duygusal tutarsızlık ortalamalarının yüksek olduğu tablo 22'de görülmektedir. Her ne kadar elde ettiğimiz sonuçlarda alkol kullanımı ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmese de alkolün depresyon, hüznün, korku ve ümitsizlik gibi duygusal tutarsızlık kişilik özelliklerini tetiklediğini ifade edebiliriz.

Yurtsever'in yaptığı bir araştırmada alkol kullanımı ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre her zaman alkol kullanan üniversite öğrencilerinde duygusal problemler daha fazla yaşanmaktadır. Ve bu problemlerin yaşanmasında alkol önemli bir unsurdur (Yurtsever, 2009: 195).

Karlı'nın yaptığı bir araştırmada alkol kullanım sıklığı arttıkça sürekli öfke düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir (Karlı, 2011: 150).

Netice itibariyle alkol kullananlar bireylerin farklı kişilik problemleri yaşadıkları araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar kullanım oranı da etkili olsa da çok az bir içki içmek bile çoğu zaman böyle bir sonuç yaratabilir (Adler, 1995: 424).

Bizim elde ettiğimiz sonuçlarda her ne kadar alkol kullanımı ile kişilik boyutları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmese de özellikle kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutunda alkol kullanan bireylerin ortalamalarının, kullanmayanlara oranla daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar, “Alkolü hiç kullanmadıklarını ifade edenler, gelişime açıklık ile dışa dönüklük boyutlarında, nadiren kullananlar uyumluluk ile öz disiplin boyutunda sık sık kullananlar ise duygusal tutarsızlık boyutunda en yüksek ortalamaya sahip olacaktır.” hipotezimizi doğrulamamaktadır.

3.3. DİNDARLIK BOYUTLARI, DİNSEL EĞİLİM İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR

3.3.1. Yaş Grupları ve Dindarlık Boyutları

Tablo 23 Yaş Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	16-22 N=113		23-40 N=131		41-60 N=135		61 ve üstü N=121		F	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.		
İnanç	3,51	,97	3,30	,98	3,01	1,13	3,07	1,04	5,851	,001
Etki	3,92	1,08	3,50	,97	3,28	1,05	3,32	1,22	8,495	,000
Bilgi	3,51	,97	3,30	,98	3,01	1,13	3,07	1,04	5,851	,001
Sosyal	4,06	,92	4,00	1,16	3,60	1,04	3,67	,99	6,269	,000
İbadet	3,41	1,24	2,97	1,08	2,73	1,15	2,76	1,11	8,818	,000
Dindarlık T	3,94	,66	3,59	1,02	3,25	1,00	2,56	,88	38,277	,000
Dinsel E.	3,13	,40	3,43	,40	3,51	,50	3,68	,36	35,270	,000

Tablo 23'e bakıldığında 16-22 yaş grubunda en yüksek ortalamaya sahip dindarlık alt boyutunun sosyal ($\bar{X}=4,06$) boyut olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla etki ($\bar{X}=3,92$) boyutu, inanç ve bilgi ($\bar{X}=3,92$) boyutu ve ibadet ($\bar{X}=3,92$) boyutu takip etmektedir. 23-40 yaş grubuna bakıldığında en yüksek ortalamanın dindarlığın yine sosyal ($\bar{X}=4,00$) boyutunda alındığı görülmektedir. Bunu sırasıyla etki ($\bar{X}=3,50$) boyutu, inanç ve bilgi ($\bar{X}=3,30$) boyutu ve son olarak ibadet ($\bar{X}=2,97$) boyutu izlemektedir. 41-60 yaş grubuna bakıldığında en yüksek ortalamanın dindarlığın sosyal ($\bar{X}=3,60$) boyutunda alındığı görülmektedir. Bunu sırasıyla etki ($\bar{X}=3,28$) boyutu, inanç ve bilgi ($\bar{X}=3,01$) boyutu ve ibadet ($\bar{X}=2,73$) boyutu takip etmektedir. Son olarak 61 ve üstü yaş aralığının dindarlık alt boyutları ortalamalarına bakıldığında en yüksek ortalamanın da sosyal ($\bar{X}=3,67$) boyutunda alındığı görülmektedir. Sosyal boyutu sırasıyla etki ($\bar{X}=3,32$) boyutu, inanç ve bilgi ($\bar{X}=3,07$) boyutu ve ibadet ($\bar{X}=2,76$) boyutu izlemektedir.

Turan'ın yaptığı araştırmada dindarlığın inanç alt boyutunda 18-25 yaş grubunun daha yüksek ortalamaya sahip olduğu, bilgi/ibadet boyutunda da yetişkinlere oranla 18-25 yaş grubunun yüksek ortalamalara sahip olduğu tespit edilmiştir (Turan, 2017: 152-153). Yine aynı araştırmasında Turan, dindarlığın özellikle sosyal alt boyutunda 18-25 yaş grubunun ortalamalarını yetişkinlere

oranla daha düşük elde etmiştir. Bizim elde ettiğimiz sonuçlar Turan'ın sosyal alt boyutunda elde ettiği sonuçlar dışındaki sonuçlarla örtüşmektedir.

Araştırmamızın sonuçlarını genel anlamda ele aldığımızda gençlerin yoğun dini inanç, duygu ve davranışa sahip olduğu ve yaşadıkları bu duygu yoğunluğunu özellikle sosyal boyutta gördüğü üzere yine cami ve cami etrafında gerçekleşen etkinliklerle yaşamaya çalıştıklarını ifade edebiliriz. Çünkü özellikle dindarlığın sosyal alt boyutunda da genç nüfusun yüksek ortalamaya sahip olması, bu düşüncemizi destekleyecek niteliktedir.

Ergenlikle birlikte farklı bir değişim sürecine giren birey, toplumun benimsediği dini inançlardan da beslenerek dini inançları kişilik yapısında bir bütünleşme meydana getirir. Şuurlu bir faaliyet sonucu kazanılan dini kişilik, bireyin hayatında gelişimini sürdürerek ileriki yaşlarda olgunluk seviyesine ulaşır (Hökelekli, 1986).

Dindarlık alt grupları ile yaş değişkeni arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu anlamlı ilişkinin hangi gruplar arasında olduğunu öğrenmek için öncelikli olarak Scheffe testine, homojen dağılım saptanmadığı durumlarda ise Tamhane testi sonuçlarına bakılmıştır. Buna göre;

- a) İnanç boyutunda 16-22 yaş grubu ile 41-60 ile 61 ve üstü yaş grupları arasında,
- b) Etki boyutunda 16-22 yaş grubu ile 23-40, 41-60 ve 61 ve üstü yaş grupları arasında,
- c) Bilgi boyutunda 16-22 yaş grubu ile 41-60 ile 61 ve üstü yaş grupları arasında,
- d) Sosyal boyutunda 16-22 yaş grubu ile 41-60 ile 61 ve üstü yaş grupları arasında,
- e) İbadet boyutunda 16-22 yaş grubu ile 23-40, 41-60 ve 61 ve üstü yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Bununla birlikte 61 ve üstü yaş grubunda inanç boyutunda bir azalmanın olduğu görülmektedir. Bu sonuç Köktaş'ın yaptığı bir araştırmanın sonuçlarıyla da

örtüşmektedir. Buna göre Köktaş, 61+ yaş grubunda inanç boyutunda bir azalmanın olduğunu tespit etmiştir (Köktaş, 1993: 81).

Tablo 24 Yaş Değişkeni ile Dindarlık ve Alt Boyutları Arasındaki Anlamlı Farklılıklar

	Grup	N	$\bar{x}$	ss.	F	P	Anlamlı Fark (Scheffe)
İnanç	16-22 (1)	113	3,51	,97	5,851	,001	1-3 1-4
	23-40 (2)	131	3,30	,98			
	41-60 (3)	135	3,01	1,13			
	61 ve üstü (4)	121	3,07	1,04			
Etki	16-22 (1)	113	3,92	1,08	8,495	,000	1-2 1-3 1-4
	23-40 (2)	131	3,50	,97			
	41-60 (3)	135	3,28	1,05			
	61 ve üstü (4)	121	3,32	1,22			
Bilgi	16-22 (1)	113	3,51	,97	5,851	,001	1-3 1-4
	23-40 (2)	131	3,30	,98			
	41-60 (3)	135	3,01	1,13			
	61 ve üstü (4)	121	3,07	1,04			
Sosyal	16-22 (1)	113	4,06	,92	6,269	,000	1-3 1-4
	23-40 (2)	131	4,00	1,16			
	41-60 (3)	135	3,60	1,04			
	61 ve üstü (4)	121	3,67	,99			
İbadet	16-22 (1)	113	3,41	1,24	8,818	,000	1-2 1-3 1-4
	23-40 (2)	131	2,97	1,08			
	41-60 (3)	135	2,73	1,15			
	61 ve üstü (4)	121	2,76	1,11			
Dindarlık T.	16-22 (1)	113	3,94	,66	38,277	,000	1-2 3-4
	23-40 (2)	131	3,59	1,02			
	41-60 (3)	135	3,25	1,00			
	61 ve üstü (4)	121	2,56	,88			
Dinsel Eğilim	16-22 (1)	113	3,13	,40	35,270	,000	1-2 3-4
	23-40 (2)	131	3,43	,40			
	41-60 (3)	135	3,51	,50			
	61 ve üstü (4)	121	3,68	,36			

Uysal'ın yaptığı bir araştırmada dindarlık ile yaş grupları arasında farklı bulguların elde edildiği tespit edilmiştir. Buna göre dindarlığın ibadet, duygu ve etki boyutlarında yaş değişkeni ile anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Yaş ilerledikçe dine karşı tutum ve davranışlarda olumlu yönde bir artışın olduğu tespit edilmiştir (Uysal, 1996: 173).

Kula'nın ortaöğretim öğrencileri üzerinde yaptığı bir araştırmada 16-18 ile 19-21 yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre yaşın

ilerlemesiyle birlikte dindarlık ortalamalarının arttığı sonucu elde edilmiştir (Kula, 2001: 115).

Mehmedoğlu, yaptığı araştırmasında kendini dindar kategorisinde gören bireylerin ortalamalarının 31-40 yaş grubunda düşüş yaşadıkları sonucunu elde etmiştir. Ancak bununla birlikte ilerleyen yaşla paralel olarak dindarlık skorlarının da yükseldiği bulgulanmıştır (Mehmedoğlu, 2004: 163). Bizim elde ettiğimiz sonuçlara bakıldığında dindarlığın ibadet boyutunda yaşın ilerlemesiyle birlikte bir düşüşün yaşandığı gözlenmektedir.

Onay'ın yaş ile dindarlık arasındaki ilişkiyi üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı bir araştırmasında 18 ile 26 yaş aralığında dindarlık düzeylerinde düşüş yaşandığı tespit edilmiştir (Onay, 2004: 108). Bizim elde ettiğimiz sonuçlar da Onay'ın sonuçlarıyla örtüşmektedir. Nitekim 16 ile 40 yaş grubunda bu düşüş tablo 23'te görülmektedir.

Taplamacıoğlu'nun yaptığı bir araştırmada yaşlılıkla birlikte dini ibadetlerde bir artışın gözlemlendiği ifade edilmektedir (Taplamacıoğlu, 1962). Ancak bizim elde ettiğimiz sonuçlar tam tersine dini ibadetlerde düşüşün yaşandığını göstermektedir.

Tablo 24'e bakıldığında yaş değişkeni ile dindarlık toplam ortalamaları ($F=38,277$; $p<,01$) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu anlamlı farklılığın hangi yaş grupları arasında olduğunu tespit etmek için Scheffe testine bakılmıştır. Buna göre 16-22 yaş grubu ile 23-40, 41-60 ve 61 ve üstü yaş grupları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yaş ve dindarlık söz konusu olduğunda insanların hangi yaşlardan itibaren dini yaşantı ve uygulamalara ağırlık verdiği dolayısıyla kendilerini ölüme hangi yaş aralığında yakın hissettikleri bilim çevrelerince hep araştırma konusu olmuştur. Nitekim yapılan bazı çalışmalarda 18 ile 30'lu yaşlarda dinsel etkinliğin kesin bir düşüş yaşadığı bununla birlikte 30 ile 60'lı yaşlarda dinsel etkinliğin arttığı tespit edilmiştir (Yapıcı, 2007: 259).

Kızılgöçer ve Vural'ın çeşitli demografik özelliklere göre yaptığı bir araştırmada yetişkin (25-59) yaş grubunun dindarlık ortalamalarının genç (14-24)

ve yaşlı (60+) yaş grubundan daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir (Kızılgöçer & Vural, 2017: 270).

Ayten'in Türkiye örneğinde yaptığı araştırmasında ilk yetişkinlik, orta ve son yetişkinlikte dindarlığın arttığını, yaşlılık döneminde ise dindarlığın ergenlik dönemine nazaran yüksek olmasına rağmen yetişkinlik döneminden daha düşük olduğunu tespit etmiştir (Ayten, 2009: 125-126).

Yine Tablo 24'te yaş değişkeni ile dinsel eğilim ortalamalarına bakıldığında yaş ilerledikçe iç güdümlü dindarlıkta bir artmanın olduğu söylenebilir. Buna göre en yüksek ortalamanın 61 ve üstü yaş grubuna ait olduğu ($\bar{x}=3,68$) görülmektedir. Bunu 41-60 yaş grubu ($\bar{x}=3,51$), 23-40 yaş grubu ($\bar{x}=3,43$) ve 16-22 yaş grubu ($\bar{x}=3,13$) takip etmektedir. Dinsel eğilim ortalamaları ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki ($F=35,270$; $p<,01$) tespit edilmiştir. Bu anlamlı farklılığın hangi yaş grupları arasında olduğunu tespit etmek için Scheffe testine bakılmıştır. Buna göre 16-22 yaş grubu ile 23-40, 41-60 ve 61 ve üstü yaş grupları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Dindarlık ile yaş değişkeni arasındaki etkileşim, psikologların merak ettiği konular arasında gelir. Hangi yaş dönemlerinde dindarlığın daha baskın veya daha zayıf kendisini hissettirdiği ise cevap bulunması gereken bir başka önemli konu olmuştur. Bu meraktan yola çıkılarak yapılan çeşitli araştırmalarda 18 ile 30 yaş dilimleri arasında dinsel etkinliğin bir düşüş yaşandığı bununla birlikte 30 ile 60 yaş aralığında ise dinsel faaliyetlerde bir artışın olduğu tespit edilmiştir (Ayten, 2010: 144).

Sezen'in araştırmasında dine bakışın kendisini olumsuz hissettirdiği 18-39 yaşlarında skorların yüksek, bununla birlikte yaşın ilerlemesiyle dine olumsuz bakışın skorlarında ciddi anlamda düşüşün yaşandığı tespit edilmiştir (Sezen, 1993: 99).

60 yaş ve daha sonrasıyla ilgili Batı'da yapılan birçok araştırma insanların yaşlandıkça kiliseye daha az gittiklerini belirtir. Bu durum, bazen yaşlanmayla bazen de fiziksel yetersizlikle açıklanmıştır. Yaşlı insanlar kiliseye gitmek yerine

televizyon ayinlerini daha fazla dinlerler. Bu oran altmışlarda % 21,5 olmasına karşılık doksanlarda % 60'dır (Kurt, 2009).

Bizim çalışmamızda iç güdümlü dindarlıkta yaş değişkenine bağlı olarak bir artışın olduğu söylenebilir ($\bar{x}=3,68$). Elde ettiğimiz sonuçlarda aynı durumu dindarlık için ise söyleyemeyiz. Çünkü elde edilen sonuçlarda yaşla dindarlık arasında anlamlı ilişki tespit edilse de genel ortalama itibariyle yaşla birlikte dindarlık ortalamalarında bir düşüş tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, yaşın ilerlemesiyle zirveye ulaşan din, ergenin zirveye ulaşan dininden çok farklıdır. Ergenlerde duygusal telaşla bir arada bulunan büyük bir zihni karışıklık vardır. Zira gençlerin tüm eğilimleri şu veya bu şekilde ani olarak dönüşebilir. Oysa ileri yaşlarda hem duygular hem de zihin sabitlik ve istikrar kazanır (Hallahmi & Argyle, 1975: 331).

Bu sonuçlar, “dindarlık alt boyutları yaşa göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; dindarlık alt boyutlarında yaşlılar, yetişkin ve gençlere göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahip olacaktır.” şeklindeki hipotezimiz dindarlık alt boyutları ile yaş değişkeni arasında anlamlı farklılık oluşsa da dindarlık düzeyleri itibariyle doğrulanmamaktadır.

3.3.2. Cinsiyet ve Dindarlık Boyutları

Tablo 25 Cinsiyet Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin t-test Sonuçları

	Kadın N=251		Erkek N=249		F	t	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.			
İnanç	3,18	1,04	3,24	1,06	,003	,667	,505
Etki	3,43	,96	3,56	1,24	4,527	1,291	,197
Bilgi	3,18	1,04	3,24	1,06	,003	,667	,505
Sosyal.	3,85	,95	3,80	1,14	,314	-,586	,558
İbadet	2,86	1,21	3,05	1,13	,679	,410	,084
Dindarlık T.	3,65	,85	3,67	,96	3,814	,246	,806
Dinsel Eğilim	3,27	,44	3,30	,48	2,847	,589	,556

Tablo 25'e bakıldığında kadınlarda en yüksek ortalamaya sahip dindarlık alt boyutunun sosyal ($\bar{X}=3,85$) boyut olduğu görülmektedir. Sosyal boyutu sırasıyla etki ($\bar{X}=3,43$) boyutu, inanç ve bilgi ($\bar{X}=3,18$) boyutları ve ibadet ($\bar{X}=2,86$) boyutu takip etmektedir. Erkeklerde bakıldığında en yüksek ortalamanın dindarlığın sosyal ($\bar{X}=3,80$) boyutunda alındığı görülmektedir. En yüksek ortalamaya sahip sosyal boyutu sırasıyla etki ($\bar{X}=3,56$) boyutu, inanç ve bilgi ($\bar{X}=3,85$) boyutu ve son olarak ibadet ($\bar{X}=3,85$) boyutu takip etmektedir. Dindarlık alt boyutlarına bakıldığında inanç, etki, bilgi ve ibadet boyutlarında erkeklerin kadınlardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Dindarlık alt boyutlarından sosyal boyutta ise kadınların ($\bar{X}=3,85$), erkeklerden ($\bar{X}=3,80$) daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu söylenebilir. Tablo 25'e bakıldığında dindarlık ortalamaları, dindarlık alt boyutları ile dinsel eğilim ortalamaları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>,05$).

Batı'da cinsiyet faktörünü esas alarak gerçekleştirilen dindarlık analizlerine bakıldığında, kadın ve erkek dindarlıkları arasında çoğu defa anlamlı farklılıkların bulunduğu ve kadınların genellikle niceliksel ve niteliksel olarak daha dindar oldukları tespit edilmiştir (Hallahmi & Argyle, 1975: 153-154). Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında farklı sonuçların elde edildiğini ifade edebiliriz.

Kııter tarafından yapılan araştırmada, kız öğrencilerin, erkeklere göre daha yüksek dindarlık skorları elde ettikleri görölmektedir (Kııter, 2008).

Bayyigit'in üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı bir araştırmada ise üniversiteli öğrencilerin cinsiyet farklılıkları arasında anlamlı bir ilişki elde edilmiştir. Buna göre, rasyonel inanç ve inançsızlıkta erkeklerin oranı kızlardan; irrasyonel, ilgisiz ve kararsız problemlili tutumda ise kızların oranı erkeklerden daha yüksektir. Dolayısıyla erkeklerin daha rasyonel bir inanca sahip oldukları buna karşılık kızların daha irrasyonelitede yüksek ortalamalara sahip oldukları sonucu elde edilmiştir. Bununla birlikte namaz ve oruç gibi ibadetlere bağlılıkta erkek öğrencilerin kızlardan sayısal anlamda daha yüksek ortalamalara sahip oldukları gözlenmiştir (Bayyigit, 2001: 101-122).

Turan'ın yaptığı araştırmasında dindarlığın inanç, bilgi/ibadet, sosyal boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit edilmiş ve erkeklerin aldıkları ortalama puanlar, kadınların ortalamalarından daha yüksek çıkmıştır (Turan, 2017: 141-142). Bizim elde ettiğimiz sonuçlar, dindarlığın sosyal boyutu dışındaki boyutlarında erkeklerin puanları, kadınlarınkinden yüksek çıkmış olmasına rağmen cinsiyet ile dindarlık alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Yapıcı'nın meta-analize dayalı yaptığı bir çalışmada, dinsel eğilimlerin sorgulandığı örneklem sayısı 4819 olan 9 araştırmanın 2'sinde (% 22.2) kadınlar, 4'ünde (% 44.4) erkekler iç güdümlü dindarlık kategorisinden daha yüksek puan alırken, 3'ünde (% 33.4) ise cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılaşma tespit etmemiştir (Yapıcı, 2012).

Fukuyama'nın yaptığı bir çalışmada kadınlar; dinin, özellikle inanç, ibadet ve duygu boyutlarında, erkekler ise bilgi boyutunda daha dindar bir görüntü çizmektedirler (Yaparel, 1987: 40)

Mehmedoğlu'nun yaptığı bir çalışmada cinsiyetler arasında dindarlığın inanç boyutunda anlamlı bir farklılık tespit edilmese de ibadet, tecrübe, bilgi ve etki boyutları açısından erkekler, kadınlara nispetle daha dindar bir görüntü çizer

sonucunu elde etmiştir. Bu sonuçlar, elde ettiğimiz erkeklerin kadınlardan daha yüksek dindarlık skorları sonuçlarıyla örtüşmektedir (Mehmedoğlu, 2004: 162).

Dindarlık toplam ortalamalarına bakıldığında erkeklerin ($\bar{X}=3,67$) kadınlardan ($\bar{X}=3,65$) az da olsa yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum dinsel eğilim ortalamalarında da göze çarpmaktadır. Dinsel eğilim ortalamalarında erkeklerin ($\bar{X}=3,30$) kısmen de olsa kadınlardan ($\bar{X}=3,27$) daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Şentepe ve Güven'in yaptığı bir araştırmada toplam dindarlıkta cinsiyet değişkeni ile dindarlık arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiş ve bu anlamlı farklılığın kadınlar lehine olduğu sonucu elde edilmiştir (Şentepe & Güven, 2015).

Onay'ın elde edilmiştir. Bu durumda erkek öğrencilerin dindarlık düzeylerinin kız öğrencilerinden daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Onay, 2004: 103).

Daha önce yapılan bazı çalışmaların sonuçları incelendiğinde kadınların erkeklerden daha yüksek ortalamalara sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Kurt, 2009: 1-26). Özellikle Türkiye'de yapılan çalışmalarda kadınların erkeklere oranla daha dindar çıktığı sonuçları ağırlık kazanan bir durumdur (Kayıklık, 2003: 130-146).

Bununla birlikte bizim elde ettiğimiz sonuçlara paralel sonuçların elde edildiği çalışmalar da mevcuttur. Nitekim cinsiyet değişkeni ile dindarlık konusunda Kula'nın yaptığı bir araştırmada erkeklerin dindarlık ortalamaları kadınların ortalamalarından daha yüksek çıkmıştır (Kula, 2001: 151).

Albayrak'ın, Caferilerin dini ve sosyal hayatı üzerine yaptığı araştırmada, erkeklerin dini inanç ortalamalarının kadınlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Albayrak, 2006: 91-92). Bizim elde ettiğimiz ortalamalar, Albayrak'ın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Erkeklerin dindarlık ortalamalarının kadınların ortalamalarından daha yüksek çıkması Onay'ın üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı bir araştırmada da göze çarpmaktadır (Onay, 2004: 103).

Cirhinlioğlu, Batılı kaynaklarda kiliseye devamlılık, kilisenin organizasyonlarına katılma, İncil'den pasajlar okuma, dua etme ve iç güdümlü dindarlık açısından kadınların erkeklere nispetle daha dindar olduğu yönündeki bulguların yaygın olduğunu ifade eder (Cirhinlioğlu, 2010: 79-86).

Kızılgeçit ve Vural'ın yaptığı bir araştırmada da kadınların dindarlık ortalamalarının erkeklere göre daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir (Kızılgeçit & Vural, 2017: 269).

Ancak Türkiye'de dindarlık ile cinsiyet değişkeni üzerine daha sonra yapılan araştırmalarda homojen olmayan farklı sonuçlara da ulaşıldığı görülmektedir. Kadınların erkeklerden daha dindar olduğunu bulgulayan çalışmaların yanı sıra bizim çalışmamız gibi cinsiyetin dindarlıkla ilişkisinin olmadığı sonucunu elde eden çalışmalar da mevcuttur (Kızılgeçit, 2015: 173).

Şahin de İlâhiyat, Tıp ve Mühendislik öğrencileri üzerinde yaptığı bir araştırmada kadınların ($\bar{x}=57,95$) erkeklere ($\bar{x}=56,81$) nazaran daha dindar olmakla birlikte cinsiyet değişkeni ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (Şahin, 1999: 104).

Bu sonuçlar, “dindarlık alt boyutları cinsiyete göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; kadınlar tüm dindarlık alt boyutlarında erkeklerden daha yüksek ortalamaya sahip olacaktır.” şeklindeki hipotezimizi doğrulamamıştır.

3.3.3. Medeni Durum ve Dindarlık Boyutları

Tablo 26 Medeni Durum Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Bekâr N=217		Evli N=142		Dul N=141		F	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.		
İnanç	4,60	,70	4,29	1,12	3,94	1,22	19,100	,000
Etki	3,75	1,00	3,34	,99	3,25	1,29	10,771	,000
Bilgi	3,33	,99	3,15	1,11	3,10	1,07	2,388	,093
Sosyal	3,88	,91	3,84	1,31	3,71	,95	1,107	,331
İbadet	3,20	,98	2,85	1,36	2,68	1,16	9,440	,000
Dindarlık T.	3,90	,72	3,19	1,02	2,47	1,02	59,103	,000
Dinsel E.	3,17	,41	3,54	,44	3,72	,49	44,857	,000

Tablo 26'ya bakıldığında bekârlarda en yüksek ortalamaya sahip dindarlık alt boyutlarının sırasıyla sosyal ($\bar{X}=3,88$) boyutu, etki ($\bar{X}=3,75$) boyutu, inanç ($\bar{X}=4,60$) boyutu, bilgi ($\bar{X}=3,33$) boyutu ve ibadet ($\bar{X}=3,20$) boyutu olduğu görülmektedir. Evlilere bakıldığında en yüksek ortalamaya sahip dindarlık alt boyutlarının sırasıyla inanç ($\bar{X}=4,29$) boyutu, sosyal ($\bar{X}=3,84$) boyut, etki ($\bar{X}=3,34$) boyutu en az ortalamaya ise bilgi ($\bar{X}=3,15$) ve ibadet ($\bar{X}=2,85$) boyutları olduğu görülmektedir. Dullarda ise en yüksek ortalamaya sahip dindarlık alt boyutlarının sırasıyla inanç ($\bar{X}=3,94$) boyutu, sosyal ($\bar{X}=3,71$) boyut, etki ($\bar{X}=3,75$) boyutu, bilgi ($\bar{X}=3,10$) boyutu ve ibadet ($\bar{X}=2,68$) boyutu yer almaktadır.

Dindarlığın inanç ve ibadet ortalamalarında en yüksek ortalamaların bekârlar tarafından alındığı görülmektedir. Sosyal boyuta bakıldığında bekârların, dindar ve evlilerden daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle inanç ve ibadet alt boyutlarında elde ettiğimiz sonuçlar, literatürde elde edilen çalışmalarla uyumluluk göstermemektedir.

Nitekim Günay'ın yaptığı bir araştırmada evli ve dulların bekârlara göre daha yüksek ortalamalara sahip olduğu sonucu elde edilmiştir (Günay, 1999: 103-104). Elde ettiğimiz sonuçların örneklem grubuyla da yakından ilgili olabileceği ihtimal dâhilindedir.

Ceviz'in orta yaş ve yaşlılar üzerinde yaptığı araştırmada dindarlığın ibadet boyutunda evlilerin, bekâr ve dullara göre daha yüksek ortalamalara sahip oldukları tespit edilmiştir (Ceviz, 2009: 67).

Korkmaz'a göre, evlilerin bekârlara oranla evlilerin ibadetler konusundaki hassasiyetleri, evliliğin bireye yüklediği sorumlulukların üstesinden gelebilme konusunda bireyin ilahi bir yardıma ihtiyaç duymasına bağlamakta iken (Korkmaz, 2004: 123); Kala, elde edilen bu sonucu evli bireylerin kendilerini daha olgun hissetmelerine bağlamaktadır(Kala, 2006: 62).

Turan'ın yaptığı araştırmada dindarlığın inanç ve etki alt boyutları ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmezken; özellikle etki boyutunda evlilerin bekârlardan daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu sonucu elde edilmiştir (Turan, 2017: 161).

Arslan'ın Çorum örneğinde Türk popüler dindarlığını araştırdığı çalışmasında popüler dindarlık açısından evlilerin bekârlara oranla daha yüksek dindarlık ortalamalarına sahip olduğu tespit edilmiştir (Arslan, 2004).

Uysal'ın Türkiye'de kadın dindarlığını konu alan araştırmasında evli kadınların dinî tutum ve davranışlarının yönü ve yoğunluğu bakımından bekârlara kıyasla daha güçlü bir dindarlık skoruna sahip olduklarını saptamıştır (Uysal, 2006).

Koç'un iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık özelinde yaptığı bir araştırmasında evli yetişkinlerin iç güdümlü dindarlığa sahip olmada bekârlar ve dullardan daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları sonucunu elde etmiştir (Koç, 2008).

Dindarlık toplam ortalamalarına bakıldığında bekârların ($\bar{x}=3,90$), evli ($\bar{x}=3,19$) ve dullardan ($\bar{x}=2,47$) daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte medeni durum değişkeni ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($F=59,103$; $p<,01$). Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Scheffe testi sonuçlarına bakılmıştır. Buna göre bekârlar ile evliler ve bekârlar ile dullar arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bekârların dindarlık düzeylerinin yüksek olması, bu konuda yapılan bazı araştırmalarla pek uyuşmamaktadır. Ancak özellikle bekârların evlilerden

nispeten yüksek dindarlık ortalamalarına sahip olduğu araştırmalar da mevcuttur (Argyle & Beit-Hallahmi, 2004/1).

Turan'ın dindarlık toplam ortalamalarında evlilerin nispeten daha yüksek ortalamaya sahip olduğu ve medeni durum değişkeni ile dindarlık toplam ortalamalarında anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmiştir (Turan, 2017: 162).

Karaca'nın yaptığı bir çalışmada evliler, bekâr bireylerden daha dindar olduğu ortaya çıkmıştır (Karaca, 2001: 261). Nitekim bugüne kadar yapılan birçok çalışmada evlilerin bekârlardan daha dindar oldukları tespit edilmiştir (Uysal, 2006: 147).

Dinsel eğilim ortalamaları açısından bakıldığında dulların ($\bar{X}=3,72$), evli ($\bar{X}=3,54$) ve bekârlardan ($\bar{X}=3,17$) daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Dulların ortalamalarının yüksek olması, i güdümlü dindarlık modeline eğilimlerinin evli ve bekârlardan daha yüksek olduğu sonucunu ortaya çıkarır. Bununla birlikte medeni durum değişkeninin dinsel eğilim üzerinde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu söylenebilir ($F=44,857$; $p<,01$). Bu anlamlı ilişkinin hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Scheffe testine bakılmıştır. Buna göre bekârlar ile evliler, evliler lehinde ve bekârlar ile dullar, dullar lehinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Kızılgeçit'in yaptığı çalışmada da medeni durum ile dinsel eğilim ortalamaları arasında dullar lehinde benzer sonuçlar elde edilmiştir (Kızılgeçit, 2015: 180).

Bu sonuçlarla birlikte, "Dindarlık alt boyutları medeni duruma göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; dindarlık alt boyutlarında evliler, bekâr ve dullara göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahip olacaktır." hipotezimiz kısmen doğrulanmaktadır.

3.3.4. Aile Gelir Durumu ve Dindarlık Boyutları

Tablo 27 Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	1000 TL Altı N=108		1000-2000 TL N=127		2000-4000 TL N=136		4000 TL Üstü N=129		F	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.		
İnanç	3,28	,95	3,23	1,10	3,14	1,10	3,21	1,04	,399	,754
Etki	3,59	1,18	3,32	1,12	3,55	,98	3,53	1,15	1,438	,231
Bilgi	3,28	,95	3,23	1,10	3,14	1,10	3,21	1,04	,399	,754
Sosyal	3,87	1,33	3,72	1,05	3,94	,94	3,77	,89	1,064	,364
İbadet	3,15	1,40	2,82	1,17	2,93	1,08	2,95	1,04	1,607	,188
Dindarlık T.	3,76	,89	3,74	,88	3,60	,90	3,56	,99	1,232	,297
Dinsel E.	3,32	,48	3,24	,44	3,29	,47	3,39	,46	1,860	,135

Tablo 27'ye bakıldığında aile gelir durumları 1000 TL altı olan bireylerin en yüksek ortalamayı dindarlığın sırasıyla sosyal($\bar{x}=3,87$) boyutu, etki($\bar{x}=3,59$) boyutu, inanç ve bilgi ($\bar{x}=3,28$) boyutu, ibadet ($\bar{x}=3,15$) alt boyutlarında sahip oldukları görülmektedir. Aile gelir durumları 1000-2000 TL arası olan bireylerin en yüksek ortalamayı dindarlığın sırasıyla sosyal ($\bar{x}=3,72$) boyut, etki ($\bar{x}=3,32$) boyutu, inanç ve bilgi ($\bar{x}=3,32$) boyutu ve ibadet ($\bar{x}=2,82$) boyutlarında sahip oldukları görülmektedir. Aile gelir durumları 2000-4000 TL arası olan bireylerin en yüksek ortalamayı dindarlığın sırasıyla sosyal($\bar{x}=3,94$)boyut, etki ($\bar{x}=3,55$) boyutu, inanç ve bilgi ($\bar{x}=3,14$) boyutu ve ibadet ($\bar{x}=2,93$)boyutlarında sahip oldukları görülmektedir. Son olarak aile gelir durumları 4000TL ve üstü olan bireylerin en yüksek ortalamayı dindarlığın sırasıyla sosyal ($\bar{x}=3,77$) boyut, etki ($\bar{x}=3,53$) boyutu, inanç ve bilgi ($\bar{x}=3,21$) boyutu ve ibadet ($\bar{x}=2,95$) boyutlarında sahip oldukları görülmektedir.

Hipotezimizde, dindarlık alt boyutlarından inanç, etki, bilgi ve ibadet boyutlarında, aile gelir durumu değişkenine göre anlamlı farklılıklar göstereceğini; dindarlığın inanç, etki, bilgi ve ibadet alt boyutlarında gelir durumu 1000 TL altı olan bireylerin, 1000-2000 TL arası ve 2000-4000 TL arası olanlardan ve aile gelir durumu 4000TL ve üstü olanlardan daha yüksek dindarlık ortalamasına sahip olacağını söylemiştik. Dindarlığın inanç, etki, bilgi ve ibadet boyutlarında anlamlı bir farklılık olmasa da aile gelir durumu 1000 TL ve altı olan bireylerin dindarlığın inanç, etki, bilgi ve ibadet alt boyutlarında yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Dindarlığın sosyal alt boyutuna

bakıldığında aile gelir durumu iyi ve çok iyi diyebileceğimiz 2000-4000 TL arası ile 4000TL ve üstü olan bireylerin daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir.

Aile gelir durumunun dini yaşantı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu, din psikologlarının ve din sosyologlarının dikkatlerini çekmiştir.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, dinsel faaliyetlerle en fazla ilgilenenlerin ekonomik düzeyi “orta” olan bireylerin olduğu bununla birlikte üst gelir grubuna dâhil olanların göze hitap eden dini faaliyetler içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir (Onay, 2004: 115).

Günay’ın yaptığı bir çalışmada sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe dindarlık düzeyinin düştüğü gözlemlenmiştir (Günay, 2001: 280).

Özbaydar yaptığı bir çalışmada yüksek sosyo-ekonomik gelirlilerin daha rasyonel bir din inancına sahip oldukları, düşük sosyo-ekonomik gelire sahip bireylerin ise irrasyonel bir inanç besledikleri saptanmıştır (Özbaydar, 1970: 59).

Bununla birlikte sosyo-ekonomik durum ile dindarlık arasında anlamlı ilişki tespit edilmeyen çalışmalar da literatürde mevcuttur (Sambur, 2007: 142).

Akdoğan’ın, Trabzon ilindeki örneklem üzerinde yaptığı bir çalışmada örneklem grubunun sosyo-ekonomik düzeyi ile dini inanç ve tutumu arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (Akdoğan, 2004: 341-361).

Uysal’ın dinî tutum ve davranışlarının yönü ve yoğunluğu ile ilgili yaptığı çalışmasında sosyo-ekonomik düzey ile dindarlık ve dini tutum arasında anlamlı bir farklılık elde etmemiştir (Uysal, 2006: 147).

Karaca’nın yaptığı çalışmada da sosyo-ekonomik düzey ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (Karaca, 2000: 347).

Bu durumda bizim elde ettiğimiz sonuçlar literatürdeki bazı çalışmalarla örtüşmektedir denilebilir. Çünkü bizim elde ettiğimiz sonuçlarda gelir düzeyi ile dindarlık arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Aile gelir durumu değişkeni ile dinsel eğilim arasındaki ilişkiye baktığımızda aralarında herhangi bir anlamlı farklılık tespit edilmemekle birlikte dindarlık ortalamalarına nazaran farklılık gösterdiği görölmektedir. Nitekim dinsel eğilim ortalamaları en yüksek olan grup, aile gelir durumu 4000 TL ve üzeri iken ikinci sırada aile gelir durumu 1000 TL ve altı olan bireylerin gelmesi beklenen bir durum değildir.

Varyansların homojenliği göz önünde bulundurularak yapılan One-way Anova testi sonuçlarına göre aile gelir durumu değişkeni ile dindarlık alt boyutları, dindarlık toplam ile dinsel eğilim ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($p>,05$).

Kızılgeçit, yaptığı araştırmasında aile gelir durumu ile dindarlık arasında anlamlı bir farklılık tespit etmemiştir. Bireylerin çeşitli sınıf, eğitim, meslek ve gelir gruplarına aidiyetleri nedeniyle ortaya çıkan toplumsal farklılıklar, onların dini yaşayışlarını, tutum ve davranışlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Kızılgeçit, 2015: 181-182).

3.3.5. Meslek ve Dindarlık Boyutları

Tablo 28 Meslek Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	İşçi N=60	Memur N=68	Esnaf N=59	Ev Hanımı N=62	Öğrenci N=62	Serbest M. N=60	Akademisyen N=49	Emekli N=80	F	P
İnanç	3,22	3,30	3,32	3,54	3,26	3,00	3,21	2,92	2,252	,079
Etki	3,44	3,56	3,43	3,83	3,82	3,27	3,39	3,23	2,756	,088
Bilgi	3,22	3,30	3,32	3,54	3,26	3,00	3,21	2,92	2,252	,069
Sosyal	3,95	3,87	3,82	4,12	3,77	3,76	3,73	3,61	1,396	,205
İbadet	2,93	2,88	2,93	3,39	3,18	2,68	3,06	2,69	2,744	,108
Dindarlık T.	3,65	3,66	3,67	4,00	3,92	3,46	3,67	3,38	3,618	,101
Dinsel E.	3,26	3,38	3,34	3,23	3,17	3,23	3,27	3,37	1,764	,092

Tablo 28’de görüldüğü üzere örneklem grubunun dindarlık alt boyutları, dindarlık toplam ve dinsel eğilim ortalamaları mesleklere göre farklılık göstermektedir. Tablo 28’e bakıldığında dindarlığın inanç alt boyutunda en yüksek ortalamaya sahip meslek; ev hanımlarıdır ($\bar{X}=3,54$). Onları; esnaf ($\bar{X}=3,32$), memur ($\bar{X}=3,30$), öğrenci ($\bar{X}=3,26$), işçi ($\bar{X}=3,22$), akademisyen ($\bar{X}=3,21$), serbest meslek ($\bar{X}=3,00$) ve emekli ($\bar{X}=2,92$) grubu takip etmektedir. Dindarlığın ibadet alt boyutu incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip meslek; ev hanımlarıdır ($\bar{X}=3,54$). Onları; esnaf ($\bar{X}=3,32$), memur ($\bar{X}=3,30$), öğrenci ($\bar{X}=3,26$), işçi ($\bar{X}=3,22$), akademisyen ($\bar{X}=3,21$), serbest meslek ($\bar{X}=3,00$) ve emekli ($\bar{X}=2,92$) grubu takip etmektedir. Dindarlığın bilgi alt boyutunda en yüksek ortalamanın ($\bar{X}=3,54$) ev hanımları tarafından alındığı görülmektedir. Ev hanımlarını sırasıyla esnaf ($\bar{X}=3,67$), memur ($\bar{X}=3,67$), işçi ($\bar{X}=3,67$), akademisyen ($\bar{X}=3,67$) ve emekli ($\bar{X}=3,67$) mesleğindeki bireyler takip etmektedir. Dindarlığın etki alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamanın ev hanımları tarafından alındığı görülmektedir ($\bar{X}=3,83$). Ev hanımlarını sırasıyla öğrenci ($\bar{X}=3,82$), memur ($\bar{X}=3,56$), işçi ($\bar{X}=3,44$), esnaf ($\bar{X}=3,43$), akademisyen ($\bar{X}=3,39$), serbest meslek ($\bar{X}=3,27$) ve emekli ($\bar{X}=3,23$) mesleği gelmektedir. Dindarlığın inanç, etki, bilgi ve ibadet alt boyutları ile meslek değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir.

Meslek mevhumu, bireyin hayatının her aşamasını etkiler. Kişi girdiği ortamdan ya doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenir.

Dindarlık toplam ortalamalarına bakıldığında ev hanımlarının en yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir ($\bar{X}=4,00$). Onları; öğrenci ($\bar{X}=3,92$), esnaf ($\bar{X}=3,67$), akademisyen ($\bar{X}=3,67$), memur ($\bar{X}=3,66$), işçi ($\bar{X}=3,65$), serbest meslek ($\bar{X}=3,46$) ve emekli ($\bar{X}=3,38$) grubu izlemektedir. Dindarlık toplam ortalamalarında ile meslekler değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($F=3,618$; $p>,05$).

Dinsel eğilim ortalaması ile meslek grupları arasındaki ilişkiye bakıldığında dinsel eğilim ortalamalarında en yüksek ortalamaya memur ($\bar{X}=3,38$) mesleğinin sahip olduğu görülmektedir. Memur mesleğini sırasıyla emekli ($\bar{X}=3,37$), esnaf ($\bar{X}=3,34$), akademisyen ($\bar{X}=3,27$), işçi ($\bar{X}=3,26$), ev hanımı ve serbest meslek ($\bar{X}=3,23$) ve öğrenci ($\bar{X}=3,17$) mesleği gelmektedir. Yine dinsel eğilim ortalamaları ile meslek grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($F=1,764$; $p>,05$).

Koç'un 600 kişilik bir örneklem grubu üzerinde yaptığı bir araştırmada dindarlık modelinden alınan puanların ortalamalarına bakıldığında, din görevlilerinin aldığı puan ortalamasının en yüksek, avukatların aldığı puan ortalamasının ise en düşük olduğu bunun birlikte öğretmenlerin aldığı puan ortalamasının doktorların ve serbest meslek olarak çalışan katılımcıların aldığı puan ortalamasından daha yüksek ortalamaya sahip olduğu saptanmıştır (Koç, 2010).

Bireylerin meslekleri ne olursa olsun, dindarlık yönelimleri birbirinden farklı bireyler görmek pekâlâ mümkündür. Mesleklerin dinle ilgili olup olmaması, sosyo-kültürel özelliklerin meslekleri etkilemesi önünde bir engel değildir. Bu durum, mesleklerin dini gelişimlerinde yapısal etmenlerden etkilendiğini gösterir. Bu konuda yapılan bazı araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Örneğin Ayten'in yaptığı bir araştırmada en yüksek ortalamaya din görevlilerinin sahip olduğu bulgulanmıştır (Ayten, 2010: 160).

Bununla birlikte Karaca, dindarlık düzeyi en düşük meslek grubunun öğrenci ve doktor meslek gruplarının olduğunu tespit etmiştir (Karaca, 2000:299).

Kızılgeçit'in yaptığı bir araştırmada emekli meslek grubunun dindarlık skorlarında en yüksek ortalamaya sahip olduğu, ikinci sırada ise ev hanımları grubunun geldiği sonucunu elde etmiştir (Kızılgeçit, 2015: 193).

Ayten (Ayten, 2010, 160)'in yaptığı bir araştırmada da ev hanımları, din görevlilerinden sonra en yüksek ortalamaya sahip meslek grubu olarak tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar, “meslek grupları değişkeninin dindarlık ve dinsel eğilim düzeyleri üzerinde anlamlı farklılığa yol açacaktır.” hipotezimizi doğrulamamaktadır.

3.3.6. Eğitim Durumu ve Dindarlık Boyutları

Tablo 29 Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Okur-Yazar N=79	İlkokul-Ortaokul N=87	Lise ve Dengi N=105	Yüksekoku l Üniversite N=109	Doktora ve üstü N=120	F	P
İnanç	3,22	3,26	2,93	3,44	3,20	1,265	,283
Etki	3,39	3,50	3,52	3,70	3,33	1,721	,144
Bilgi	3,22	3,26	2,93	3,44	3,20	3,209	,113
Sosyal	3,79	4,02	3,71	3,88	3,75	1,259	,285
İbadet	3,35	3,32	3,17	3,28	3,32	2,243	,063
Dindarlık T.	3,59	3,66	3,63	3,87	3,56	2,054	,086
Dinsel Eğilim	3,35	3,32	3,17	3,28	3,32	2,243	,063

Tablo 29 incelendiğinde, dindarlık alt boyutlarından inanç boyutunda en yüksek ortalamaya yüksekokul-üniversite ($\bar{x}=3,44$) mezunlarının olduğu görülmektedir. Onları; ilkokul-ortaokul ($\bar{x}=3,26$), okur-yazar ($\bar{x}=3,22$), doktora ve üstü ($\bar{x}=3,20$) ve lise ve dengi ($\bar{x}=2,93$) izlemektedir. İbadet boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamaya dindarlığın okur-yazar ($\bar{x}=3,35$) alt boyutunun olduğu görülmektedir. Onları; ilkokul-ortaokul ($\bar{x}=3,32$), doktora ve üstü ($\bar{x}=3,32$), yüksekokul-üniversite ($\bar{x}=3,28$) ve lise ve dengi ($\bar{x}=3,17$) grubu

izlemektedir. Kızılgöçit'in araştırmasında dindarlığın ibadet alt boyutunda benzer sonuçlar elde edilmiştir (Kızılgöçit, 2015: 187).

Dindarlığın bilgi alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamanın yüksekokul-üniversite ($\bar{x}=3,44$) grubuna ait olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla ilkokul-ortaokul ($\bar{x}=3,26$) grubu, okur-yazar ($\bar{x}=3,2$) grubu, doktora ve üstü ($\bar{x}=3,20$) grubu ve lise ve dengi ($\bar{x}=2,93$) grubunun takip etmektedir.

Dindarlığın etki alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamanın yüksekokul-üniversite grubuna ait olduğu görülmektedir ($\bar{x}=3,70$). Etki boyutunu sırasıyla lise ve dengi ($\bar{x}=3,52$) grubu, ilkokul-ortaokul ($\bar{x}=3,50$) grubu, okur-yazar ($\bar{x}=3,39$) grubu ve doktora ve üstü ($\bar{x}=3,33$) grubu takip etmektedir.

Dindarlığın sosyal alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamanın ilkokul-ortaokul ($\bar{x}=4,02$) grubu tarafından alındığı görülmektedir. Dindarlığın sosyal alt boyutunda ilkokul-ortaokul grubunu sırasıyla yüksekokul-üniversite ($\bar{x}=3,88$) grubu, okur-yazar ($\bar{x}=3,79$) grubu, doktora ve üstü ($\bar{x}=3,75$) grubu ve son olarak lise ve dengi ($\bar{x}=3,71$) grubu takip etmektedir. Dindarlığın sosyal boyutunda elde edilen sonuçlara bakıldığında doktora ve üstü grubun eğitim durumuna sahip bireylerin daha yüksek puanlara sahip olmaları beklenen bir durumdur. Ancak sonuçlara bakıldığında dindarlığın sosyal boyutunda en yüksek ortalamanın ilkokul-ortaokul eğitim durumuna sahip bireylerin olduğu görülmektedir. Bu durum, örneklem grubundan kaynaklanıyor olabilir.

Mehmedoğlu'nun yaptığı araştırmasında eğitim/öğrenim durumu değişkeni ile dindarlık alt boyutlarından ibadet ve tecrübe/etki alt boyutları arasında anlamlı farklılık tespit edilirken; dindarlığın diğer boyutlarında ise anlamlı farklılık tespit edilmemiştir (Mehmedoğlu, 2004: 166). Bizim elde ettiğimiz sonuçlarda ise eğitim durumu değişkeni, dindarlık ve dindarlık alt boyutları üzerinde anlamlı farklılığa yol açmamıştır.

Konuyla ilgili literatüre baktığımızda bir kısım araştırmada eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlık eğilimleri ve dindarlık düzeylerinin azaldığı sonucu tespit edilmiştir (Mehmedoğlu, 2004: 167).

Taplamacıoğlu'nun örnekleminde üniversite mezunlarının bulunmadığı bir araştırmasında namazını kılan, orucunu tutan ve elden geldiğince dini vecibelerini yerine getiren kişilerin çoğunluğunun okur-yazar olduğu tespit edilmiştir (Taplamacıoğlu, 1962: 150).

Uysal'ın yaptığı bir araştırmada dindarlığın bilgi ve etki alt boyutları ile eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Buna göre üniversite ve yüksekokul mezunları ile lise mezunları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir (Uysal, 1995).

Dindarlık toplam ortalamalarına bakıldığında yüksekokul-üniversite ($\bar{x}=3,87$) grubunun en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Onları; ilkokul-ortaokul ($\bar{x}=3,66$), lise ve dengi ($\bar{x}=3,63$), okur-yazar ($\bar{x}=3,59$) ve doktora ve üstü ($\bar{x}=3,56$) grubu izlemektedir. Dindarlık ile öğrenim durumu üzerine yapılan Scheffe testine göre dindarlık ile öğrenim durumu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>,05$).

Dinsel eğilim ortalamalarına bakıldığında en yüksek ortalamanın okur-yazar ($\bar{x}=3,35$) grubuna ait olduğu görülmektedir. Onları; ilkokul-ortaokul ($\bar{x}=3,32$), doktora ve üstü ($\bar{x}=3,32$), yüksekokul-üniversite ($\bar{x}=3,28$) ve lise ve dengi ($\bar{x}=3,17$) grubu takip etmektedir.

Dindarlık ile öğrenim durumu arasındaki ilişki psikologlar tarafından merak edilen bir konu olagelmıştır. Türkiye'de yapılan bazı araştırmalarda öğrenim durumu yükseldikçe dindarlık düzeylerinde bir azalma tespit edilmiştir (Kurt, 2009: 20).

Dalmış'ın on beş yaş ve üzeri örneklem grubu üzerinde yaptığı bir araştırmada eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlık düzeyinin düştüğü tespit edilmiş ve dindarlık ile eğitim durumu değişkeni arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Dalmış, 2009: 78).

Buna karşılık eğitim durumu değişkeni ile dindarlık düzeyleri ilişkisinde aralarında anlamlı farklılığın olmadığını saptayan çalışmalar da mevcuttur.

Şerefli'nin Sakarya'nın bazı ilçe ve köylerinde yaptığı bir araştırmada eğitim durumu ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (Şerefli, 2008: 50).

Karaca'nın yaptığı bir çalışmada da eğitim düzeyleri yükseldikçe dinsel eğilimin iç güdümlü dindarlık ortalamalarında azalma olacağı belirlenmiştir (Karaca, 2000). Buna benzer sonuçlar Koç'un çalışmasından da elde edilmiştir (Koç, 2010). Bunun sebeplerini irdeleyen Yapıcı, özellikle yükselen eğitimi düzeyi ile düşüş yaşayan dindarlıkla ilgili seküler eğitim veren fakültelerde bazen din ile bilimin karşı karşıya konulması, yükseköğrenim sürecinde dinin eleştirel ve sorgulayıcı akademik yaklaşımla ele alınması, eğitim sisteminin pozitivist yapısının bilinç ile inanç arasındaki bağı zayıflatıcı bir fonksiyon üstlenmesi ile açıklar (Yapıcı, 2007: 265).

Dindarlık ile eğitim durumu arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışmalarda genelde eğitim durumu yükseldikçe dindarlık düzeylerin azaldığı tespit edilmiştir. Kimi Batılı yazarlar, eğitim düşüklüğünü bir engelleme, mahrum edilme olarak görüp dini ise bunlara karşılık bir sembol, güç ve ümit kaynağı olarak değerlendirseler de (Pargament, 2005) bu durumun pek çok sebebini görmezlikten gelemeyiz. Seküler bir eğitimin olduğu, dinin sürekli bilimin karşısına konulduğu bir eğitim anlayışında bu durumun gerçekleşmesi pek tabii ki doğaldır denilebilir. Sonuç itibariyle, "eğitim durumu değişkeninin dindarlık ve dinsel eğilim düzeyleri üzerinde anlamlı farklılığa yol açacaktır." şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamıştır.

3.3.7. Öğrenim Görmekte Oldukları Okul ve Dindarlık Boyutları

Tablo 30 Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kişilik Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	And. İmam H. N=106		Meslek L. N=89		Fen ve Sosyal B. Lisesi N=126		Anadolu Lisesi N=85		Diğer N=94		F	P
	Ort.	ss	Ort.	ss	Ort.	ss	Ort.	ss	Ort.	ss		
İnanç	4,00	1,34	4,59	,99	4,59	1,00	3,88	,99	4,50	1,67	11,84	,000
Etki	3,21	1,37	3,95	1,05	3,55	1,02	3,07	,80	3,68	1,50	9,820	,000
Bilgi	3,26	1,04	3,33	1,09	3,12	1,57	3,04	1,00	3,32	1,24	1,408	,230
Sosyal İbadet	3,68	,88	3,90	1,10	4,03	,91	3,65	,97	3,80	,99	2,402	,049
Dindarlık T.	2,58	1,00	3,35	,99	3,05	1,52	2,58	1,20	3,21	1,35	9,097	,000
Dinsel Eğilim	3,40	1,11	3,98	,96	3,79	1,01	3,29	1,21	3,84	1,20	10,81	,000
	3,43	,60	3,17	,90	3,07	,65	3,59	,90	3,24	,59	23,65	,000

Tablo 30'a bakıldığında öğrenim görmekte oldukları okullar bazında dindarlığın alt boyutlarından inanç boyutunda en yüksek ortalamaya sahip olan grupların, meslek lisesi ve Anadolu fen ve öğretmen lisesi ($\bar{X}=4,59$) gruplarının olduğu görülmektedir. İnanç alt boyutunda sırasıyla diğer grubu ($\bar{X}=4,50$), Anadolu imam hatip lisesi grubu ($\bar{X}=4,00$) ve Anadolu lisesi grubu ($\bar{X}=3,88$) takip etmektedir. Etki alt boyutuna baktığımızda en yüksek ortalamanın meslek lisesi grubuna ait olduğu; bunu sırasıyla diğer grubu ($\bar{X}=4,59$), Anadolu fen ve öğretmen lisesi grubu ($\bar{X}=4,59$), Anadolu imam hatip grubu ($\bar{X}=4,59$) ve Anadolu lisesi grubu takip etmektedir. Onları; diğer grubu ($\bar{X}=3,68$), Anadolu imam hatip lisesi grubu ($\bar{X}=3,21$) ve son olarak Anadolu lisesi grubu ($\bar{X}=3,07$) yer almaktadır. Dindarlığın bilgi alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamanın meslek lisesi ($\bar{X}=3,33$) grubuna ait olduğu; bunu sırasıyla diğer grubu ($\bar{X}=3,33$), Anadolu imam hatip lisesi grubu ($\bar{X}=3,33$), Fen ve Sosyal Bilimler lisesi grubu ($\bar{X}=3,33$) ve Anadolu lisesi grubu ($\bar{X}=3,33$) takip etmektedir. Dindarlığın sosyal alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamayı Fen ve Sosyal Bilimler Lisesi grubunun ($\bar{X}=4,03$) aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla meslek lisesi grubu ($\bar{X}=3,90$), diğer grubu ($\bar{X}=3,80$), Anadolu imam hatip lisesi grubu ($\bar{X}=3,68$) ve Anadolu lisesi grubu ($\bar{X}=3,65$) takip etmektedir. Son olarak dindarlığın ibadet alt boyutuna

bakıldığında en yüksek ortalamanın meslek lisesi grubuna ($\bar{X}=3,35$) ait olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla diğer grubu ($\bar{X}=3,21$), Fen ve Sosyal Bilimler Lisesi grubu ($\bar{X}=3,05$) ve Anadolu imam hatip lisesi ile Anadolu lisesi grubu ($\bar{X}=2,58$) izlemektedir.

Dindarlık alt boyutlarından inanç ($F=11,840$; $p<,01$), etki ($F=9,820$; $p<,01$), sosyal ($F=2,402$; $p<,05$) ve ibadet ($F=9,097$; $p<,01$) boyutları ile örneklem grubunun öğrenim görmekte oldukları okul değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu öğrenmek için yapılan Scheffe testi sonuçlarına bakılmıştır. Buna göre; Anadolu imam hatip lisesi grubu ile

- a) Meslek lisesi grubu,
- b) Fen ve Sosyal Bilimler Lisesi grubu,
- c) Diğer grubu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Dindarlık toplam ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalamanın meslek lisesi grubuna ait olduğu görülmektedir ($\bar{X}=3,98$). Bunu sırasıyla diğer grubu ($\bar{X}=3,84$), Fen ve Sosyal Bilimler Lisesi grubu ($\bar{X}=3,79$), Anadolu imam hatip lisesi grubu ($\bar{X}=3,40$) ve son olarak Anadolu lisesi grubu ($\bar{X}=3,29$) takip etmektedir. Bununla birlikte öğrenim görmekte oldukları okul değişkeni ile dindarlık toplam ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($F=10,819$; $p<,01$). Bu anlamlı ilişkinin hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Scheffe testi sonuçlarına bakılmıştır. Buna göre, Anadolu İmam Hatip Lisesi grubu ile diğer grubu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Şentepe ve Güven'in yaptığı bir araştırmada örneklem grubunun öğrenim görmekte oldukları bölüm değişkeni ile dindarlık arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Buna göre dindarlığın ibadet, bilgi boyutları ve toplam dindarlık ile öğrenim görmekte oldukları bölüm değişkeni arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır (Şentepe & Güven, 2015). Bu durumda her ne kadar öğrenim görmekte oldukları bölüm veya okul farklı olsa da elde ettiğimiz sonuçlar, Şentepe ve Güven'in sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Öğrencilerin günlük zaman dilimlerinin önemli bir bölümünü geçirdikleri okula ilişkin olumlu tutum ve davranışlar geliştirmek, özellikle eğitimin akademik sonuçları üzerindeki etkisi nedeniyle, eğitim alanında önemsenen konulardan birisidir (Aşlamacı & Eker, 2016).

Onay'ın yaptığı bir araştırmada dindarlık ortalamaları en yüksek olan liselerin İmam hatip liseleri olduğu tespit edilmiştir (Onay, 2004: 127). Ancak bizim elde ettiğimiz sonuçlarda Anadolu imam hatip lisesi öğrencilerinin ortalamalarının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Dinsel eğilim ortalamaları incelendiğinde Anadolu Lisesi grubunun daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir ($\bar{x}=3,59$). Bunu sırasıyla Anadolu İmam Hatip Lisesi ($\bar{x}=3,43$), diğer grubu ($\bar{x}=3,15$), Meslek lisesi grubu ($\bar{x}=3,15$) ve Fen ve Sosyal Bilimler Lisesi grubu Meslek lisesi grubu ($\bar{x}=3,15$) izlemektedir.

Öğrenim görme durumu değişkeni ile dinsel eğilim ortalamaları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek için Scheffe testi sonuçlarına bakılmıştır. Buna göre, öğrenim görme durumu değişkeni ile dinsel eğilim ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($F=23,658$; $p<,01$). Bu anlamlı ilişkinin,

- a) Anadolu İmam Hatip Lisesi grubu ile Diğer grubu,
- b) Meslek lisesi grubu ile Diğer grubu arasında olduğu tespit edilmiştir.

Bu sonuç, “öğrenim görmekte oldukları kurum değişkeni ile dindarlık toplam, dindarlık alt boyutları ve dinsel eğilim düzeyleri farklı çıkacaktır.” Hipotezimiz sadece dindarlığın bilgi alt boyutunda doğrulanmamıştır.

3.3.8. Sigara Kullanma ve Dindarlık Boyutları

Sigara, bağımlılığa yol açan bir maddedir. Bağımlılık söz konusu olunca da kimi sosyal bilimciler, kesin bir iyileşmenin ancak manevi bir çıkış yolu ile olabileceğini savunmuştur (Treloar vd., 2014). Hal böyle olunca biz de sigara kullanımı ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceledik. Elde edilen veriler aşağıdaki tablo 28’de gösterilmiştir.

Tablo 31 *Sigara Kullanma Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları*

	Sık Sık N=145		Ara Sıra N=104		Nadiren N=92		Hiç N=159		F	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.		
İnanç	3,93	1,24	4,47	,87	4,35	,95	4,58	,85	11,862	,000
Etki	3,09	1,17	3,76	1,11	3,40	,86	3,73	1,07	11,641	,000
Bilgi	3,00	1,14	3,31	1,08	3,05	,92	3,44	,97	5,472	,001
Sosyal	3,61	,98	3,96	,98	3,86	1,30	3,92	,98	3,098	,027
İbadet	2,52	1,15	3,20	1,39	2,94	,93	3,20	1,05	10,848	,000
Dindarlık	3,30	1,01	3,72	1,06	3,66	,74	3,86	,77	13,272	,000
Dinsel E.	3,48	,45	3,23	,48	3,10	,43	3,21	,43	14,279	,000

Tablo 31’e göre dindarlık alt boyutlarından inanç boyutunda sigarayı hiç kullanmadıklarını ifade edenlerin ortalamalarının en yüksek olduğu görülmektedir ($\bar{X}=4,58$). Onları; ara sıra ($\bar{X}=4,47$) kullandıklarını ifade edenler, nadiren ($\bar{X}=4,35$) kullandıklarını ifade edenler ve son olarak sık sık ($\bar{X}=3,93$) kullandıklarını ifade edenler izlemektedir. Dindarlığın etki alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamasının sigarayı ara sıra kullandıklarını ifade edenlere ait olduğu görülmektedir ($\bar{X}=3,76$). Bunu sırasıyla hiç kullanmadıklarını ifade edenler ifade edenlere ait olduğu görülmektedir ($\bar{X}=3,73$), nadiren kullandıklarını ifade edenler ($\bar{X}=3,40$) ve sık sık kullandıklarını ifade edenler ($\bar{X}=3,09$) takip etmektedir. Dindarlığın bilgi alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamasının sigarayı hiç kullanmadıklarını ifade edenlere ait olduğu görülmektedir ($\bar{X}=3,44$). Bunu sırasıyla ara sıra kullandıklarını ifade edenler ($\bar{X}=3,31$), nadiren kullandıklarını ifade edenler ($\bar{X}=3,05$) ve sık sık kullandıklarını ifade edenler ($\bar{X}=3,00$) takip etmektedir. Dindarlığın sosyal alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamasının sigarayı ara sıra kullandıklarını ifade edenlere ait olduğu görülmektedir ($\bar{X}=3,96$). Bunu sırasıyla hiç kullanmadıklarını ifade edenler ifade edenlere ait olduğu görülmektedir ($\bar{X}=3,92$), nadiren kullandıklarını ifade edenler ($\bar{X}=3,86$) ve sık sık

kullandıklarını ifade edenler ($\bar{x}=3,61$) takip etmektedir. Son olarak dindarlığın ibadet alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamanın hiç kullanmadıklarını ifade edenlere ($\bar{x}=3,20$) ait olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla ara sıra kullandıklarını ifade edenler ($\bar{x}=3,20$), nadiren kullandıklarını ifade edenler ($\bar{x}=2,94$) ve sık sık kullandıklarını ifade edenler ($\bar{x}=2,52$) takip etmektedir.

Bununla birlikte dindarlığın inanç ($F=11,862$; $p<,01$), etki ($F=11,641$; $p<,01$), bilgi ($F=5,472$; $p<,05$), sosyal ($F=3,098$; $p<,01$) ve ibadet ($F=10,848$; $p<,01$) alt boyutları ile sigara kullanma değişkeni arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu anlamlı farklılığı tespit etmek için Scheffe testi sonuçlarına bakılmıştır. Buna göre; dindarlığın tüm alt boyutlarında sigarayı sık sık içenler ile hiç içmeyenler arasında hiç içmeyenler lehinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Dindarlık toplam ortalamalarına bakıldığında sigarayı hiç ($\bar{x}=3,86$) kullanmadıklarını ifade edenlerin ortalamalarının en yüksek olduğu görülmektedir. Onları; ara sıra ($\bar{x}=3,72$) kullandıklarını ifade edenler, nadiren ($\bar{x}=3,66$) kullandıklarını ifade edenler ve son olarak sık sık ($\bar{x}=3,30$) kullandıklarını ifade edenler izlemektedir. Yine dindarlık toplam ortalamaları ile sigara kullanımı değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($F=13,272$; $p<,01$). Bu anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan Scheffe testine göre hiç kullanmadıklarını ifade edenler ile sık sık kullandıklarını ifade edenler arasında hiç kullanmadıklarını ifade edenlerin lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu durumda, dindarlık ortalamaları ile sigara kullanımı arasında ters orantı olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle, dindarlık ortalamaları yükseldikçe sigara kullanımı azalmaktadır denilebilir.

Bağımlılık yapan maddelerin kullanımı ile maneviyat arasındaki ilişki birçok çalışmanın konusu olagelmıştır. Batı'da yapılan pek çok araştırmada bağımlılıkla mücadele sürecinde zaman zaman manevî bir uyanışın yaşandığı sonucu saptanmıştır (Williamson & Hood, 2012).

Timberlake ve diğerlerinin dindarlık, genetik ve çevresel etmenlerin sigaraya başlamadaki rolüne dair yaptıkları araştırmada dindarlık ile sigara kullanımı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (Timberlake vd., 2006).

Yıldırım'ın yaptığı bir çalışmada dindarlık düzeyi düştükçe, sigara kullananların oranının yükseldiği ve dinsel değerlerin gençlerin sigara kullanma alışkanlığı kazanmasını önleyen faktörlerden birisi olduğu tespit edilmiştir (Yıldırım, 1997). Bu durumda bizim elde ettiğimiz sonuçlar, önceki araştırmalarla örtüşmektedir.

Dinsel eğilim ortalamalarına bakıldığında en yüksek ortalamaya sahip bireylerin sigarayı sık sık kullandıklarını ($\bar{x}=3,48$) ifade edenlere ait olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra yüksek ortalamaya ara sıra ($\bar{x}=3,23$) kullandıklarını ifade edenlerin sahip olduğu, daha sonra hiç ($\bar{x}=3,21$) kullanmadıklarını dile getirenlerin sahip olduğu ve son olarak da nadiren ($\bar{x}=3,10$) kullandıklarını dile getirenlerin sahip olduğu görülmektedir. Dindarlık toplam ortalamaları ile dinsel eğilim ortalamaları karşılaştırıldığında ters bir orantının ortaya çıktığı gözlenmektedir. Dindarlık toplam ortalamaları en yüksek grup sigarayı hiç kullanmayanlar iken; dinsel eğilim diğer bir deyişle iç güdümlü dindarlarda sık sık sigara içtiklerini ifade edenlerin en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Sigara kullanımı değişkeni ile dinsel eğilim ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($F=14,279$; $p<,01$). Bu anlamlı ilişkinin hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Scheffe testi sonuçlarına bakılmıştır. Buna göre, sık sık kullandıklarını dile getirenler ile

- a) Nadiren kullandıklarını ifade edenler,
- b) Ara sıra kullandıklarını ifade edenler,
- c) Hiç kullanmadıklarını ifade edenler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar, “sigara kullanımı değişkeni ile dindarlık alt boyutları, dindarlık toplam ve dinsel eğilim ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olacaktır. Buna göre sigara kullanım oranı arttıkça dindarlık düzeyinde düşüş yaşanacaktır.” hipotezimizi doğrulamaktadır.

3.3.9. Alkol Kullanma ve Dindarlık Boyutları

Alkol kullanımına bağlı olarak kişilik boyutlarındaki önem düzeyleri ile ilgili araştırmamızın sonuçları aşağıdaki tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32 *Alkol Kullanma Değişkenine Göre Dindarlık Boyutlarına İlişkin ANOVA Sonuçları*

	Sık Sık N=91		Ara Sıra N=116		Nadiren N=102		Hiç N=191		F	P
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.		
İnanç	3,87	1,29	4,34	,91	4,43	,95	4,48	,94	7,850	,000
Etki	3,25	1,51	3,43	1,09	3,53	,88	3,63	,98	2,572	,053
Bilgi	3,03	1,13	2,90	1,06	3,25	1,01	3,47	,96	8,419	,000
Sosyal	3,78	1,37	3,84	,94	3,68	1,04	3,91	,94	1,206	,307
İbadet	2,69	1,21	2,85	1,03	3,11	1,33	3,06	1,12	3,094	,027
Dindarlık	2,92	1,13	3,39	,88	3,44	,77	3,90	,79	25,612	,000
Dinsel E.	3,63	,41	3,25	,50	3,10	,42	3,27	,44	14,730	,000

Tablo 32’ye bakıldığında dindarlığın inanç alt boyutunda en yüksek ortalamaya sahip bireylerin hiç alkol kullanmadıklarını ($\bar{X}=4,48$) ifade edenlerin olduğu görülmektedir. Hiç kullanmadıklarını ifade edenleri sırasıyla nadiren ($\bar{X}=4,43$) kullandıklarını ifade edenler, ara sıra ($\bar{X}=4,34$) kullandıklarını ifade edenler ve son olarak da sık sık ($\bar{X}=3,87$) kullandıklarını ifade edenler gelmektedir. Etki alt boyutunda en yüksek ortalamaya sahip bireylerin hiç alkol kullanmadıklarını ($\bar{X}=3,63$) ifade edenlerin olduğu görülmektedir. Hiç kullanmadıklarını ifade edenleri sırasıyla nadiren ($\bar{X}=3,53$) kullandıklarını ifade edenler, ara sıra ($\bar{X}=3,43$) kullandıklarını ifade edenler ve son olarak da sık sık ($\bar{X}=3,25$) kullandıklarını ifade edenler izlemektedir. Bilgi alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamaya sahip bireylerin hiç alkol kullanmadıklarını ($\bar{X}=3,47$) ifade edenlerin olduğu görülmektedir. Hiç kullanmadıklarını ifade edenleri sırasıyla nadiren ($\bar{X}=3,25$) kullandıklarını ifade edenler, sık sık ($\bar{X}=3,03$) kullandıklarını ifade edenler ve son olarak da ara sıra ($\bar{X}=2,90$) kullandıklarını ifade edenler izlemektedir. Sosyal alt boyutunda en yüksek ortalamaya sahip bireylerin hiç alkol kullanmadıklarını ($\bar{X}=3,91$) ifade edenlerin olduğu görülmektedir. Hiç kullanmadıklarını ifade edenleri sırasıyla ara sıra ($\bar{X}=3,84$) kullandıklarını ifade edenler, sık sık ($\bar{X}=3,78$) kullandıklarını ifade edenler ve son olarak da nadiren ($\bar{X}=3,68$) kullandıklarını ifade edenler izlemektedir. İbadet alt boyutuna bakıldığında en yüksek ortalamanın alkolü nadiren ($\bar{X}=3,11$)

kullandıklarını ifade edenlere ait olduğu görülmektedir. Bunları, hiç kullanmadıklarını ($\bar{x}=3,06$) ifade edenler, ara sıra ($\bar{x}=2,85$) kullandıklarını ifade edenler ve sık sık ($\bar{x}=2,69$) kullandıklarını ifade edenler takip etmektedir.

Bununla birlikte dindarlık alt boyutlarından inanç, bilgi ve ibadet ortalamaları ile alkol kullanım değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<,01$).

Dindarlık toplam ortalamalarına bakıldığında alkölü hiç ($\bar{x}=3,90$) kullanmadıklarını ifade edenlerin ortalamalarının en yüksek olduğu görülmektedir. Onları; nadiren ($\bar{x}=3,44$) kullandıklarını ifade edenler, ara sıra ($\bar{x}=3,39$) kullandıklarını ifade edenler ve son olarak sık sık ($\bar{x}=2,92$) kullandıklarını ifade edenler izlemektedir. Dindarlık toplam ortalamaları ile alkol kullanım değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu anlamlı ilişkiyi tespit etmek için Scheffe testine bakılmıştır. Buna göre sık sık alkol tüketenlerle;

- a) Nadiren kullananlar,
- b) Ara sıra kullananlar
- c) Alkol tüketmediklerini ifade edenler arasında hiç kullanmadıklarını ifade edenler lehine anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Alkol ve madde kullanımı gibi zararlı alışkanlıkların sebepleri üzerinde duran birçok Batılı araştırmacı, en önemli sebepler arasında dini bağlılık ve ilgi eksikliğini görmekte-dirler (Borras vd., 2010).

Bu durumda denilebilir ki dindarlık ortalaması yüksek olanların alkol kullanmadıkları veya nadiren kullandıkları söylenebilir. Dindarlık, alkol gibi zararlı alışkanlıklara engelleyici bir role sahiptir. Nitekim tespitlerimizi Yıldırım'ın araştırması da desteklemektedir (Yıldırım, 1997).

Dinsel eğilim ortalamalarına bakıldığında en yüksek ortalamaya sahip bireylerin sigarayla sık sık kullandıklarını ($\bar{x}=3,63$) ifade edenlere ait olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla hiç ($\bar{x}=3,27$) kullanmadıklarını dile getirenlerin, ara sıra ($\bar{x}=3,25$) kullandıklarını ifade edenlerin sahip olduğu ve son olarak da nadiren

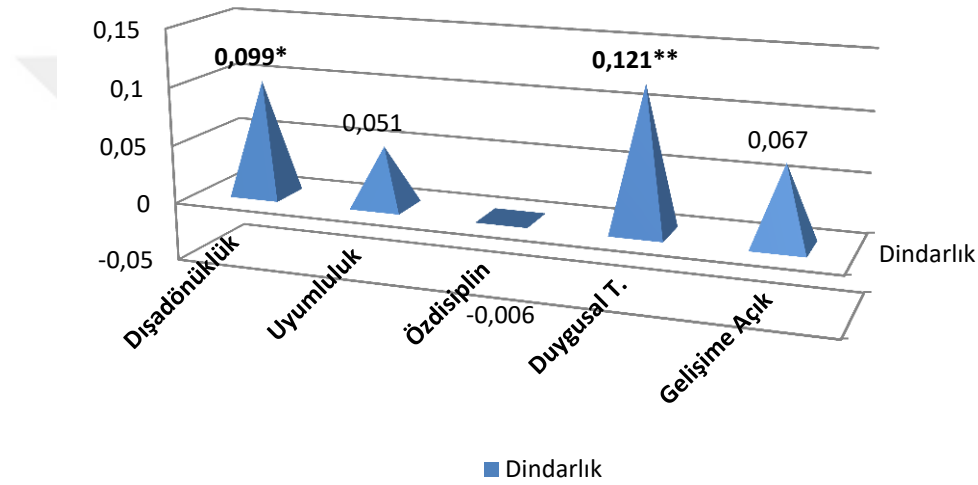
($\bar{X}=3,10$) kullandıklarını dile getirenlerin sahip olduğu görülmektedir. Dindarlık toplam ortalamaları en yüksek grup alkolü hiç kullanmayanlar iken; dinsel eğilim ortalamalarında diğer bir deyişle iç güdümlü dindarlıkta sık sık alkol kullandıklarını ifade edenlerin en yüksek ortalama sahip olduğu görülmektedir. Dinsel eğilim ile alkol kullanım değişkeni arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($F=14,730$; $p<,01$). Bu anlamlı ilişkiyi tespit etmek için Scheffe testine bakılmıştır. Buna göre;

- a) Sık sık alkol kullananlar ile nadiren kullananlar
- b) Ara sıra kullananlar ile hiç kullanmayanlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar, “dindarlık alt boyutları, dindarlık toplam ve dinsel eğilim ortalamaları ile alkol kullanımı değişkeni arasında anlamlı farklılık olacaktır. Buna göre alkol kullanımı yükseldikçe dindarlık düzeyinde düşüş yaşanacaktır.” hipotezimizi büyük oranda doğrulamaktadır.

3.4. Kişilik Boyutları İle Dindarlık Arasındaki Korelasyonlara Ait Bulgular

Kişilik boyutları ile dindarlık arasında herhangi bir korelasyonun olup olmadığı bununla birlikte bu korelasyonların pozitif mi yoksa negatif yönde mi korelasyonları ile ilgili hipotezlerimizi test etmek için dindarlık ölçeği ile dinsel eğilim ölçeğini oluşturan sorulara verilen cevapların genel ortalamasını aldıktan sonra bu üç değişken arasındaki ilişkileri inceledik.

N=500; *p<,05; **p<,01

Grafik 3. Dindarlık Toplam ile Kişilik Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

Grafik 3'e baktığımızda dindarlık ile kişilik boyutları arasındaki korelasyon değerleri görülmektedir. Buna göre dindarlık ile kişiliğin dışa dönüklük ($r= ,099$; $p<,05$) ve duygusal tutarsızlık ($r= ,121$; $p<,01$) boyutları arasında anlamlı ilişki olduğunu görmekteyiz. Dindarlığın dışa dönüklük boyutu ile olumlu ilişki göstermesi beklenen bir durumdur.

Nitekim Şentepe ve Güven de yaptıkları araştırmada buna benzer sonuçlar elde etmiştir (Şentepe & Güven, 2015).

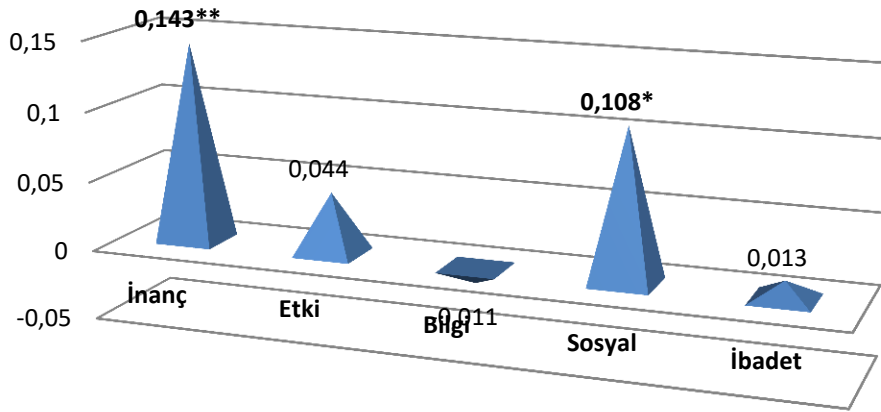
Emmons ve Paloutzian'ın yaptıkları bir araştırmada dindarlığın, kişiliğin dışa dönüklük ve gelişime açıklık boyutuyla anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Emmons & Paloutzian, 2003: 391). Elde ettiğimiz sonuç,

Emmons ve Paloutzian'ın özellikle kişiliğin dışa dönüklük boyutundaki sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Dindarlık ile kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutunun en yüksek anlamlı ilişki göstermesi beklenen bir durum değildir. Ancak Ok'un yaptığı bir çalışmada da kişiliğin duygusal tutarsızlık/nevrotiklik boyutu ile dindarlık arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Ağılkaya, 2012).

Bu sonuçlar, bizim “kişilik boyutlarından gelişime açıklık, dışa dönüklük, öz disiplin ve uyumluluk boyutları ile dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlı; duygusal tutarsızlık boyutu ile dindarlık arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olacaktır.” hipotezimizi kişiliğin sadece dışa dönüklük boyutunda doğrulamaktadır.

3.5. Kişilik Toplam ile Dindarlık Boyutları Arasındaki Korelasyonlara Ait Bulgular

N=200; *p<,05; **p<,01

Grafik 4. Kişilik Ortalaması ile Dindarlık Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

Grafik 4 incelendiğinde dindarlık alt boyutları ile kişilik toplam arasındaki korelasyon sonuçları görülmektedir. Buna göre kişilik toplam ile dindarlığın inanç ($r=0,143$; $p<,01$) ve sosyal ($r=0,108$; $p<,05$) alt boyutları arasında anlamlı ve pozitif bir korelasyon vardır. Kişilik ile dindarlığın diğer alt boyutları arasında

anlamli bir iliŒki tespit edilmemiŒtir. GeliŒime açıklık ($r=-0,015$; $p>,05$), duygusal tutarsızlık ($r=-0,044$; $p>,05$), öz disiplin ($r=-0,099$; $p>,05$), uyumluluk ($r=-0,029$; $p>,05$) ve son olarak dıŒa dönüklük ($r=-0,033$; $p>,05$) olmuŒtur.

Uysal'ın yaptığı bir araŒtırmada dindar grubun ne çıkan kiŒilik özellikleri sebat, Œekfat, kendini suçlama ve düzen olurken (Uysal, 1996); Mehmedoğlu'nun yaptığı araŒtırmasında ise Œekfat ve uyarlık olmuŒtur (Mehmedoğlu, 2004). Yine Mehmedoğlu'na göre dindar grubun ne çıkan kiŒilik özellikleri, yardım etme, affetme, alçakgönüllük gibi vasıflardır.

Œentepe ve Güven'in yaptığı bir araŒtırmada dindarlığın inanç alt boyutu ile kiŒilik arasında anlamli farklılıklar tespit edilmiŒtir (Œentepe & Güven, 2015). Bu durumda bizim araŒtırmamızda elde ettiğimiz sonuçlar, Œentepe ve Güven'in sonuçlarıyla kısmen rtŒmektedir.

alıŒmamızda dindarlık düzeyleri yüksek olan katılımcılarımızın ne çıkan kiŒilik özellikleri dıŒa dönüklük, geliŒime açıklık ve uyumluluk olarak tespit edilmiŒti. Elde ettiğimiz dindarlık ile kiŒilik arasındaki sonuçlar kısmen de olsa diğer araŒtırmalarla rtŒmektedir.

Bu bulgular “Dindarlık alt boyutları ile kiŒilik toplam arasında anlamli pozitif iliŒki vardır.” Œeklindeki hipotezimizi dindarlığın sadece inanç ve sosyal boyutlarında desteklemektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada temel konu, örneklem grubunun kişilik yapılarını ortaya koymak ve dindarlık düzeylerini tespit etmektir. Ardından kişilik özellikleri ile dindarlık düzeyleri arasındaki korelasyonları ortaya koymaktır.

Araştırmanın evrenini Artvin il merkezi oluşturmaktadır. Gerek İmam Hatip Lisesi, gerek meslek lisesi, gerek Anadolu lisesi, gerek Artvin Çoruh Üniversitesi ve gerekse de halktan tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 16-65+ yaş grubundan 580 kişiyle görüşülerek gönüllülük esasına göre anket uygulanmıştır.

Araştırmada uygulanan kişilik ölçeğinde katılımcıların en yüksek ortalamaları dışa dönüklük, gelişime açıklık ve uyumluluk boyutlarında aldığı, katılımcıların kişilik özelliklerinin genel anlamda hipotezimizi doğruladığı sonucu elde edilmiştir. Dolayısıyla örneklem grubunun dışa dönük, gelişime açık ve uyumlu bireyler olduğu ifade edilebilir.

Dindarlık ölçeğinin ortalamalarına bakıldığında genel anlamda inanç boyutunun yüksek ortalamaya sahip olduğu, bununla birlikte ibadet boyutunun düşük bir ortalamaya sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu durum, örneklem grubunun dini inanç ve emirlere ibadet boyutunda olmasa da itikadî anlamda inandıkları ancak dinin ibadet boyutunu ötelediklerini gösterir denilebilir.

Dinsel eğilim ortalamalarına bakıldığında derecelendirme 1 ile 4 arasında değişen bir parametre göz önüne alındığında katılımcıların dinsel eğilimleri içsel güdümlü dindarlık yönelimine sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu durumda örneklem grubunun inandıkları dine karşılıksız, çıkarsız ve gösterişsiz bir şekilde inandıklarını ifade edebiliriz.

Araştırmada çeşitli demografik özellikler açısından kişilik ve dindarlık ele alınmış ve hipotezler denenmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçların büyük çoğunluğu önceki çalışmalarla örtüşmekte olup; kısmen de farklılık göstermektedir.

Yaş değişkeni ile kişilik özellikleri ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiye baktığımızda yaş değişkeni ile kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılık elde edilmemiştir. Buna karşılık kişiliğin bazı boyutlarında yaşla birlikte bir yükselme yaşanırken; bazı boyutlarda ise düşüş yaşanmaktadır. Uyumluluk, duygusal tutarsızlık ve gelişime açıklık kişilik boyutlarında yaşla birlikte bir düşüş yaşanırken; kişiliğin diğer boyutlarında ise farklılık göstermektedir.

Yaş değişkeni ile dindarlık ilişkisine baktığımızda aralarında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Dindarlığın tüm alt boyutlarının ve dindarlık toplam ortalamalarının yaş değişkeni ile anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Yaşın ilerlemesiyle birlikte dindarlık toplam ortalamalarında bir düşüşün yaşandığı ifade edilebilir. Buna karşılık iç güdümlü dindarlıkta yaşla birlikte bir yükselmenin olduğu saptanmıştır.

Cinsiyet değişkeni ile kişilik özellikleri ve dindarlık düzeylerine bakıldığında cinsiyetin sadece kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutu ile anlamlı bir farklılık gösterdiği, kişiliğin diğer boyutlarında anlamlı bir farklılığın tespit edilmediği ifade edilebilir. Kadınların gelişime açıklık, öz disiplin, duygusal tutarsızlık ve dışa dönüklük boyutlarında erkeklerden daha yüksek ortalamalara sahip olduğu bununla birlikte özellikle duygusal tutarsızlık boyutunda ise erkekler lehine anlamlı bir farklılığın olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre kadınların erkeklere oranla daha fazla duygusal tutarsızlık süreçleri yaşadıkları ifade edilebilir.

Dindarlık ile cinsiyet ilişkisine bakıldığında her ne kadar aralarında anlamlı bir farklılık tespit edilmese de erkeklerin kadınlara oranla az da olsa daha dindar bir ortalama gösterdiklerini ifade edebiliriz.

Medeni durum ile kişilik boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında kişiliğin dışa dönüklük, duygusal tutarsızlık ve gelişime açıklık boyutları ile medeni durum arasında anlamlı bir farklılığın tespit edildiği bununla birlikte özellikle duygusal tutarsızlık boyutunda bekârların daha yüksek ortalamaya sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Bununla birlikte bekârların evli ve dullara göre öz disiplin, dışa dönüklük ve duygusal tutarsızlık kişilik boyutlarında daha yüksek ortalamaya

sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Özellikle kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutunda bekârların evli ve dullara oranla daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir.

Yine dindarlık düzeyleri ile medeni durum değişkenine bakıldığında bekârların toplam dindarlıkta evli ve dullardan daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu ifade edilebilir. Medeni durum ile dinsel eğilim ortalamaları arasındaki ilişkiye baktığımızda dulların ortalamalarının bekârlar ve evlilerden daha yüksek olduğunu ifade edebiliriz. Buradan hareketle dulların, ibadetlerinde daha samimi, gösterişten uzak ve çıkarsız bir dindarlığa sahip olduklarını ifade edebiliriz.

Araştırmamızda ele aldığımız demografik değişkenlerden biri de aile gelir/sosyo-ekonomik durumudur. Buna göre kişiliğin özellikle öz disiplin, duygusal tutarsızlık ve gelişime açıklık boyutları ile aile gelir durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre aile gelir durumunun yükselmesiyle birlikte kişiliğin tüm özelliklerinde yükselmenin olduğu görülmektedir. Özellikle kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutunda sosyo-ekonomik durumun yükselmesiyle birlikte ortalamaların yükselmesi manidardır.

Dindarlık ile aile gelir durumu değişkenine bakıldığında aralarında anlamlı farklılık tespit edilmese de aile gelir durumu 1000 TL ve altı bireylerin dindarlık alt boyutlarında daha yüksek ortalamalara sahip oldukları ifade edilebilir. Bu durumda aralarında anlamlı bir ilişki olmasa da aile gelir durumu düşük bireylerin dindarlık ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Araştırmada meslek grupları ile kişilik boyutları arasındaki ilişkiyi de inceledik. Her ne kadar meslek grupları ile kişilik boyutları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmese de meslek gruplarının kişilik boyutlarında aldıkları ortalamalar farklılık arz etmektedir.

Meslek grupları ile dindarlık ilişkisine baktığımızda aralarında anlamlı bir farklılığın elde edilmediğini bununla birlikte farklı meslek gruplarının dindarlığın farklı boyutlarında yüksek ortalamalar elde ettiklerini söyleyebiliriz. Bu durumda

meslek konusunda dindarlık doğrudan bir etken olmasa da dolaylı olarak kişiyi mesleği gereği etkileyebilecek bir etmen olduğu kanaatindeyiz.

Araştırmada ele alınan demografik değişkenlerden biri de eğitim durumudur. Hipotezimizde eğitim durumu yükseldikçe kişilik özelliklerinin daha dışa açık ve sosyal özellikler göstereceğini ifade etmiştik. Elde edilen sonuçlara bakıldığında bu durumun kısmen doğrulandığı ancak eğitim durumu ile kişilik boyutları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Eğitim durumu yüksek bireylerin daha sosyal ve daha bilinçli olabileceği kanısından hareketle eğitimin kişiliğe olumlu bir katkısının olabileceğini ifade edebiliriz.

Eğitim durumu ve eğitim görmekte oldukları kurum değişkenleri ile dindarlık ilişkisine baktığımızda örneklem gruplarından kaynaklı olarak farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Örneğin dindarlığın sosyal boyutunda özellikle eğitim durumu yüksek olan bireylerin yüksek puanlar almaları beklenirken tam tersine eğitim durumu ilkökul-ortaokul olan bireylerin yüksek puanlar elde ettikleri görülmektedir. Dindarlık toplam ortalamalarına bakıldığında yüksekökol-üniversite grubunun daha yüksek puanlar aldığı bununla birlikte iç güdümlü dindarlıkta eğitim durumu düşük olan bireylerin daha yüksek puanlar aldıkları sonucu elde edilmiştir. Bu durumda eğitim durumu yüksek bireylerin, eğitim durumu düşük bireylere oranla daha gösterişçi bir dindarlık profili sergileyebilecekleri elde edilen sonuçlardan çıkarılabilecek bir sonuçtur. İçsel güdümlü dindarlık yöneliminde eğitim durumları düşük olan bireylerin yüksek ortalamalara sahip olmaları, beklenen bir durumdur.

Araştırmada ele alınan demografik özelliklerden sigara ve alkol kullanımında da çeşitli sonuçlar elde edilmiştir. Sigara ve alkol kullanımı ile kişilik boyutları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmese de özellikle kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutunda alkol ve sigara kullanım oranları yüksek olan bireylerin daha yüksek ortalamalara sahip olduğu sonucu bulgulanmıştır.

Sigara ve alkol kullanımının kişilik ve dindarlık ile ilişkisi öteden beri merak konusu olagelmıştır. Batı'da bu konuda yapılan çalışmalarda dinin bağımlılık konusunda önemli bir engelleyici etken olduğu ifade edilmiştir

(Borrasvd., 2010). Bu nedenle araştırmamızda sigara ve alkol gibi bağımlılık yapan maddelerin kullanımının kişilik özellikleri ve dindarlık düzeylerine etkisini araştırdık. Çünkü biz de sigara ve alkol ile mücadelede dinin önemli bir etken olabileceği kanaatindeyiz. Nitekim Ayten'in dediği gibi iki, sigara ve uyuşturucu kullanımında dindarlık engelleyici bir etkiye sahiptir ve bu maddeleri kullanan bireylerin tedavisinde başvurulması gereken bir yoldur (Ayten, 2018: 99).

Araştırmamızın sigara ve alkol kullanımı ile dindarlık arasındaki ilişkiye baktığımızda özellikle sigarayı hiç kullanmayanların dindarlık toplam ortalamalarının yüksek olduğu, dinsel eğilim ortalamalarında ise sık sık sigara kullananların yüksek bir ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle sigara kullanımı ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve dindarlık düzeyinin yükselmesiyle birlikte sigara kullanımında bir düşüşün yaşandığı ifade edilebilir. İçsel güdümlü dindarlık yönelimi ile sigara kullanımı arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuş ve sigara içen bireylerin genelde içsel güdümlü bireyler oldukları söylenebilir.

Yine alkol kullanımı ile dindarlık ortalamalarına bakıldığında alkolü hiç tüketmeyenlerin yüksek ortalamaya sahip oldukları, bu durumda dindarlığın ortalaması yükseldikçe alkol kullanım oranında azalma görüldüğu söylenebilir. Dolayısıyla bağımlılıkla mücadelede dinin rolünün önemini göz önünde bulundurmak gerektiği kanaatindeyiz.

Sigara ve alkol kullanımı ile kişilik özelliklerine bakıldığında her ne kadar aralarında anlamlı bir farklılık tespit edilmese de özellikle kişiliğin duygusal tutarsızlık boyutunda sık sık alkol ve sigara kullandıklarını ifade eden bireylerin ortalamalarının yüksek olduğu gözlenmektedir. Bu durumda her ne kadar aralarında anlamlı farklılık elde edilmese de sigara ve alkolün duygusal tutarsızlığı tetikleyebileceğini ifade edebiliriz.

Kişilik boyutları ile dindarlık toplam arasındaki korelasyonlara bakıldığında dindarlık ile kişiliğin dışa dönüklük ve duygusal tutarsızlık boyutları arasında anlamlı ve pozitif bir korelasyonun olduğu bununla birlikte özellikle duygusal tutarsızlık boyutunda pozitif bir ilişkinin olmasının beklenen bir sonuç

olmadığı ifade edilebilir. Dolayısıyla dindarlığın yükselen bir dışa dönüklük kişilik özelliğini beslediği gibi; yükselen bir duygusal tutarsızlık/nevrotiklik süreci de tetikleyebildiği sonucu saptanmaktadır. Özellikle duygusal tutarsızlık boyutunda böyle bir sonucun elde edilmesi, örneklem grubunun özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir. Çünkü dindarlık, duygusal tutarsızlık kişilik sürecini kontrol altında tutan bir etmendir. Son zamanlarda yapılan araştırma sonuçlarına bakıldığında dindarlığın olumsuz kişisel süreçleri engelleyici ve tedavi sürecinde motive edici yönünün daha çok öne çıktığı ifade edilebilir.

Kişilik toplam ile dindarlık alt boyutları arasındaki korelasyon sonuçlarına baktığımızda kişiliğin, dindarlığın inanç ve sosyal alt boyutlarıyla anlamlı ve pozitif bir korelasyona sahip olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla inanç ve sosyal boyutları güçlü olan bireylerin sağlam bir kişiliği besleyebileceği ifade edilebilir. Böylelikle bireyin inandığı dini kişiliğinde hissetmesi süreci, bir ilişki bütünlüğü içerisindedir denilebilir.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (1995). *İnsanı Tanıma Sanatı* (Çev. Ayda Yörükkan). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ağılkaya, Z. (2012). Uluslararası Din Psikolojisi Kongresinde Türk Din Psikolojisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2), 317-338.
- Akdoğan, A. (2004). *Sosyal Değişme ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Akpınar, F. (2010). *Borderline Kişilik Bozukluğu Olan Bireylerin Öfke Tarzları Ve Saldırganlık Davranışı Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi),<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Akşit, B., Şentürk, R., Küçükural, Ö., & Cengiz, K. (2012). *Türkiye'de Dindarlık Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Albayrak, A. (2006). *Caferilerde Dini ve Sosyal Hayat (Ankara Keçiören Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi),<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Allport, G. (2004). *Birey ve Dini* (Çev. Bilal Sambur). Ankara: Elis Yayınları.
- Allport, G. W. (1959). *Religion and Prejudice*. The Crane Review II.
- Allport, G., Ross, W., & Michael, J. (1977). *Personal Religious Orientation and Prejudice, Current Perspectives in the Psychology of Religion* (Ed. H. Newton Malony, W. Eerdmans Comp.). Michigan.
- Apaydın, H. (2001). *Kişilik Özelliklerinin Dini Tutum ve Davranışlara Etkisi* (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Apaydın, H. (2016). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Bilimkent Yayınları.
- Apaydın, H., & Cufta, M. (2017). *Kişilik ve Din*, Halil Apaydın (Ed.) *Din Psikolojisi* içinde. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Argyle, M. (2000). *Psychology and Religion An Introduction*. London: Routledge.
- Argyle, M., & Beit-Hallahmi, B. (2004/1). Dini Davranış Teorileri, (Çev. Ali Kuşat). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004/1 (16), 247-280
- Armağan, M. (1992). *Gelenek*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Arslan, M. (2004). *Türk Popüler Dindarlığı: Çorum Örneği*. İstanbul: Dem Yayınları.

- Aşlamacı, İ., & Eker, E. (2016). İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Okul Aidiyet ve Dinî Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14(32), 7-38
- Atalay, T. (2005; s.202). *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık: Diyarbakır Örneği*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Aytaç, S. (2001). Örgütsel Davranış Açısından Kişiliğin Önemi. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 3(1).
- Ayten, A. (2006). William James (1842-1910) ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 457-464.
- Ayten, A. (2009). Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü(Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Ayten, A. (2010). *Empati ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2018). *Din ve Sağlık Kavram, Kuram ve Araştırma*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.
- Bacanlı, H. (2004). *Sosyal İlişkilerde Benlik: Kendini Ayarlamının Psikolojisi*, 2. Baskı. İstanbul: MEB Yayınları.
- Bacanlı, H. (2004). *Kendini Ayarlama Becerisinin Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Bahadır, A. (2002). Ergen Kişiliği Bağlamında Din Kişilik İlişkisi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*14(14), 111-123.
- Bahadır, A. (2002). Ergenlik Dönemi Kişilik Gelişiminde Temel Kavramlar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, 57-65.
- Basım, H. N., Çetin, F., & Tabak, A. (2009). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımlarıyla İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*24(63), 20-34
- Başaran, İ. E. (2000). *Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü*. Ankara: Feryal Matbaası.
- Batson, C. D., & L.Ventis, W. (1982). *The Religious Experience: A Sociopsychological Perspective*. New York.
- Bayer, A. (2010). Sekülerleşme Din İlişkisi: Kuramsal Bir Yaklaşım. *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16, 149-190
- Baymur, F. (1994). *Genel Psikoloji (13. Baskı)*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.
- Bayyigit, M. (2001). *Gençlik ve Din, Üniversite Gençliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Ankara: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

- Benet, V., & John, O. P. (1998). Los Cinco Grandes Across Cultures and Ethnic Groups: Multitrait Multimethod Analyses of the Big Five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology* 75(3), 729-750.
- Bergson, H. (1949). *Ahlak İle Dinin İki Kaynağı* (Çev. Mehmet Karasan). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Bilmen, Ö. N. (1959). *Muvazzah İlm-i Kelâm*. İstanbul: Ravza Yayınları.
- Borras, L., & diğerleri. (2010). The Relationship Between Addiction and Religion and Its Possible Implication for Care. *Substance Use and Misuse*, 45(14). 2357-2410.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (Çev. İ. D. E. Sarıoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Canatan, A. (2008). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Carlson, N., Martin, G., & Buskist, W. (2003). *Psychology* (2. Ed.) . New Jersey: Prentice Hall.
- Carrel, A. (2015). *İnsan Denen Meçhul*, Çev. Fatıma Zehra Bayrak. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Ceviz, F. H. (2009). *Orta Yaş Ve Yaşlılıkta Dindarlık, Mistik Tecrübe ve Benlik Saygısı* (Yüksek Lisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Chamorro-Premuzic, T. (2007). *Personality and Individual Differences* (Akt; Çivitci ve Arıcıoğlu, 2012). Oxford: Wiley Blackwell.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2010). *Din Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Costa, P., & McCrae, R. (1995). Domains and Facets: Hierarchical Personality Assessment Using the Revised Neo Personality Inventory. *Journal of Personality Assessment*, 64 (1), 21-50.
- Cufta, M., & Apaydın, H. (2006). Kişilik ve Din. H. Apaydın (Ed.) *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* içinde, Adana: Karahan Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (2004). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çamdibi, H. (1994). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gâzâli*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Çelebi, N., & Uğurlu, B. (2014). Resmi Liselerde Çalışan Öğretmenlerin Kişilik Özelliklerinin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (18), 537-569.
- Çoklar, I. (2014). *Kişilik Özellikleri İle Bağışlama Eğilimi Arasındaki İlişkinin İntikam Güdüsü Ve Adalet Duyarlılık Temelinde İncelenmesi*. Ankara (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.

- Dalmış, L. (2009). *Dindarlık Düzeyi İle Dini Pratiklerin İlişkisi (Ankara Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Demiriz, S., & Öğretir, A. D. (2007). Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeydeki 10 Yaş Çocuklarının Anne Tutumlarının İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 105-122.
- Deniz, M. E. (1997). *Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet ve Kültürel Farklara Dayalı Atılganlıkları Üzerinde Bir Atılganlık Eğitimi Denemesi* (Yüksek Lisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Hisar Yayınevi.
- Doğan, T. (2013). Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (1). 56-64.
- Dolunay, M. M. (2007). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Emmons, R. A. (2014). Din ve Kişilik (Çev. Gülüşan Göcen). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 165-187.
- Emmons, R. A., & Paloutzian, R. F. (2003). *The Psychology of Religion*. The Annual Review of Psychology, 54.
- Erdem, B., & Kayran, M. F. (2013). Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), 81-106.
- Erdoğan, İ. (1994). *İşletmelerde Davranış, 4. Baskı*. İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım.
- Erkan, S. (2009). Gelişim Psikolojisinde Temel Kavramlar . (Ed.) S. E. Yaşar, *Eğitim Psikolojisi içinde*, Ankara : Pegem Akademi.
- Eryılmaz, A., & Ercan, L. (2011). Öznel İyi Oluşun Cinsiyet, Yaş Grupları ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (36), 139-151.
- Freud, S. (1974). *Freud ve Psikanaliz* (Çev. K. Şipal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Freud, S. (1975). *Psikanaliz Nedir ve Beş Konferans* (Çev. K. Şipal). İstanbul: Bozak Yayınları.
- Freud, S. (1999). *Dinin Kökenleri Totem ve Tabu/Musa ve Tektanrıcılık* (Çev. S. Budak). İstanbul : Öteki Yayınları.
- Fromm, E. (1982). *Psikanaliz ve Din* (Çev. A. Arıtan). İstanbul: Arıtan Yayınları.

- Gazali, İ.-1. (1967). *Büyük İslâm Dini: İman Prensipleri İslâm Düşüncesi ve Ahlâkı* (Çev. Abdullah Aydın). İstanbul: Dilek Matbaası.
- Geçtan, E. (1990). *Varoluş ve Psikiyatri*. İstanbul:Metis Yayıncılık
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Günay, Ü. (2001). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ü., & Çelik, C. (2006). *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi* (Ed. Ünver Günay, Celaledin Çelik). Adana: Karahan Kitabevi.
- Gürses, İ. (2001). *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*. Bursa: Arasta Yayınları.
- Gürses, İ. (2010). *Dindarlık ve Kişilik*. İstanbul: Emin Yayınları.
- Hallahmi, B.-B., & Argyle, M. (1975). *The Social Psychology of Religion*. Routledge&Kegan Paul.
- Hançerlioğlu, O. (1988). *Ruhbilim Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Herken, H., Bodur, S., & Kara, F. (2000). Üniversite Öğrencisi Kızlarda Madde Kullanımı İle Kişilik ve Ruhsal Belirti İlişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3(1), 40-45.
- Hogan, R. C. (1996). *Personality Measurement and Employment Decisions*. American Psychologist.
- Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 209-240.
- Horzum, M. B., Ayas, T., & Padır, M. A. (2017). Beş Faktör Kişilik Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Sakarya University Journal of Education*, 7 (2), 398-408.
- Hökelekli, H. (1985). Dini Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü. *Diyanet Dergisi*, 19(2), 16-28.
- Hökelekli, H. (1986). Ergenlik Çağı Davranışlarına Din Eğitiminin Etkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 1(1), 35-51.
- Hökelekli, H. (2010). *Din Psikolojisi, 1. Baskı* (Ed. H. Hökelekli). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökelekli, H. (2016). *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.

- İkbal, M. (1995). *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, (Çev. N. A. Asrar). İstanbul: Birleşik Yayınevi.
- İnanç, B. Y., & Yerlikaya, E. E. (2012). *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- James, W. (1960). *The Varieties of Religious Experience*. London.
- Jung, C. G. (1999). *Keşfedilmemiş Benlik* (Çev. B. İlhan-C. Ener). İstanbul: İlhan Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1972). *Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları İzmir Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kala, A. (2006). *18-25 Yaş Grubu Gençlerin Dini Tutum Ve Davranışları (Kürtül Kasabası Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kaplan, M. (1997). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Karaca, F. (2001). *Psiko-sosyal Açısından Yabancılaşma ve Dini Hayat*. İstanbul: Bil Yayınları.
- Karacoşkun, M. D. (2004). Dini İnanç-Dini Davranış İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 (2), 23-36
- Karacoşkun, M. D. (2006). *Ateist Bir Mistik Erich Fromm*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Karşlı, N. (2011). *Öfke Kontrolü ve Dindarlık İlişkisi (Erzurum Örneği)* (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Katipoğlu, B. (2012). Din Psikolojisi Açısından Kişilik Ve Karakter Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(23), 341-348.
- Kayıklık, H. (2000). Dinî Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kayıklık, H. (2002). Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 5(13), 27-40.
- Kayıklık, H. (2003). *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*. Adana: Baki Kitabevi.
- Kayıklık, H. (2006). Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi. *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 19(3), 491-499.
- Kayıklık, H. (2011). *Din Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi.

- Kesici, Ş. (2002). Üniversite Öğrencilerinin Karar Verme Stratejilerinin Psikolojik İhtiyaç Örüntüleri ve Özlük Niteliklerine Göre Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kılıç, A. F., & Ağçoban, S. (2013). Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15(28), 223-242.
- Kımtır, N. (2008). Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kızılgeçit, M. (2015). *Yalnızlık Dindarlık ve Umutsuzluk Üzerine*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Kızılgeçit, M. (2017). *Din Psikolojisinin 200'ü*. Ankara: Otto Yayınları.
- Kızılgeçit, M., & Vural, M. E. (2017). *Güneysu'da Dinî - Sosyal - Kültürel ve Sanatsal Hayat (Ed. S. S. Yavuz, Ü. Erkan)*. Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları.
- Kline, P. (1983). *Personality Measurement and Theory*. London.
- Koç, M. (2008). Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Koç, M. (2010). Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 217-248.
- Korkmaz, A. (2004). *Hastanede Dini Hayat Konya Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Korkmaz, İ. (2003). Sosyal Öğrenme Kuramı (Ed. B. Yeşilyaprak), *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi içinde*. Ankara : Pegem Yayınları.
- Köknel, Ö. (2005). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik, 17. Basım*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye'de Dini Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Koroğlu, Ö. (2014). Meslek Seçimi ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi: Turizm Rehberliği Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 19(2), 137-157.
- Köse, A. (2012). *Freud ve Din*. İstanbul: İz Yayınları.
- Kula, N. (2001). *Kimlik ve Din: Ergenler Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Ayışığı Yayınları.
- Kulaksızoğlu, A. (2002). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler . *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.
- Kurumu, T. H. (2014). Küresel Yetişkin Tütün Araştırması Türkiye 2012. *Sağlık Bakanlığı Yayın No : 948*.
- Kuzgun, Y. (1972). Ana-Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kuzgun, Y. (1994). Çağdaş İnsanın En Önemli Kararı Meslek Seçimi, Bilim ve Teknik, http://vizyon21yy.com/documan/egitim_ogretim/rehberlik/mesleki_tanitim/Meslek_Secimi.pdf, 26.12.2013. tarihinde edinilmiştir.
- Malone, Y. (2002). Social Cognitive Theory and Choice Theory: A Compatibility Analysis. *International Journal of Reality Therapy*, 22 (1), 10-13.
- Manzur, E.-F. M.-E. (2009). *Lisanu'l Arab, hlk maddesi* . Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Mardin, Ş. (1993). *Din ve İdeoloji*, 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- McAdams, D., & Olson, B. (2010). Personality Development: Continuity and Change Over The Life Course. *Annu Rev Psycho*, 61. 517-542.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1989). Reinterpreting the Myers-Briggs Type Indicator from the Perspective of the Five-Factor Model of Personality. *Journal of Personality*, 57 (1). 17-40.
- MEB. (2009). *Dinî Terimler Sözlüğü*. Ankara: MEB Yayınları.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Mehmedoğlu, A. U. (2006). *Gençlik, Değerler ve Din, Küreselleşme Ahlâk ve Değerler* (Ed. Yurdagül Mehmedoğlu-A. Ulvi Mehmedoğlu). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Merdan, E. (2013). Beş Faktör Kişilik Kuramı İle İş Değerleri İlişkisinin İncelenmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4(7), 140-159.
- Morsünbül, Ü. (2014). Hızlı Büyük Beşli Kişilik Testi Türkçe Versiyonu Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi* 27(4), 316-322.
- Neill, J., & Fleming, M. (2003). *Social Learning and Social Cognitive Perspectives on Personality – Lecture Notes*. <<http://www.wilderdom.com/personality/L9-3SocialLearningCognitive.html>>, 19 Temmuz 2007'de indirildi. (Akt. Mustafa Bayrakçı,

Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması, *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 198-210.

- Nelson-Jones, R. (1982). *Danışma Psikolojisi Kuramları* (Çev. Ed.: F. Akkoyun). (Yayınevi adı yok , Kitabın aslının yayınevi: Cassel Educational Limited).
- Nottingham, E. K. (2004). Din Sosyolojisi Araştırmaları (Çev. Mehmet Ali Kirman).*DinBilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4, 151-170.
- Okumuş, E. (2006). Gösterişçi Dindarlık. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6(2), 17-35.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Onur, B. (2000). *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Öğülmüş, S., & Eryılmaz, A. (2010). Ergenlikte Öznel İyi Oluş Ve Beş Faktörlü Kişilik Modeli, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11(3), 189-203.
- Özabacı, N. (2014). Kişilik (Ed. H. Coşkun; N. Özabacı), *Psikolojiye Giriş içinde*. İstanbul: Lisans Yayınları.
- Özbaydar, B. (1970). *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Özbaydar, S. (1964). *Eşik-Altı Tenbirlere Reaksiyon ve Şahsiyet Faktörleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Özbolat, A. (2016). Beşikten Mezara: Yaşlılığın Sosyolojisi ve Din -Adana Örneği- . *ÇÜİFD* 16(2). 53-76.
- Özfiliz, N. (2001). Alkol (Etanol) Kullanımının Testis Yapı ve İşlevi Üzerindeki Etkileri. *J Fac Vet Med* 20. 109-115.
- Özsoy, E., & Yıldız, G. (2013). Kişilik Kavramının Örgütler Açısından Önemi: Bir Literatür Taraması. *İşletme Bilimi Dergisi* 1(2), 1-12.
- Pargament, K. I. (2005). Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme (Çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5(1), 279-313.
- RD, M., L, M., & TA, P. (1990). Youthful Precursors Of Alcohol Abuse in Physicians. *Am J Med*, 88(4), 332-336.
- Rusting, C. L. (1998). Personality, Mood, and Cognitive Processing of Emotional Information: Three Conceptual Frameworks, *Psychological Bulletin* 124(2), 165-96.
- Sambur, B. (2007). *İslâm'ın Aktüel Değeri*. Ankara: Katkı Yayınları.

- Sayar, K., & Dinç, M. (2013). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Sayın, A. (2004). Alkol Bağımlısı Bir Grup Hastada Kişilik Özellikleri. *Bağımlılık Dergisi* 5, 13-19.
- Sezen, Y. (1993). *Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı*. İstanbul: M.Ü İFAV Yayınları.
- Somer, O. (1998). *Beş Faktör Kişilik Modeli*. Türk Psikoloji Yazıları, 1, 2.
- Subaşı, N. (2004). *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şahin, A. (1999). İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Doktora Tezi),<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Şentepe, A., & Güven, M. (2015). Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17(31), 27-44.
- Şerefli, İ. (2008). *30-40 Yaşlar Arası Kişilerde İnanç Korku İlişkisi*(Yüksek Lisans Tezi),<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Taplamacıoğlu, M. (1962). Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi. *AÜİF Dergisi* 10(1). 141-151.
- Taplamacıoğlu, M. (1966). *Mukayeseli Dinler Tarihi*. Ankara: Güneş Yayınevi.
- Tatlılıoğlu, K. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Kuramı'na Göre Kişilik Özellikleri Alt Boyutlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*7(17), 939-971.
- TDV. (1994). *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Tekin, M. (2004). *Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım*”, *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ Ve Müzakereleri)* . İstanbul: Kurav Yayınları.
- Tezcan, M. (1997). *Türk Kişiliği ve Kültür Kişilik İlişkileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Timberlake, D., & diğerleri. (2006). The Moderating Effects of Religiosity on The Genetic and Environmental Determinants of Smoking Initiation. *Nicotine and Tobacco Research Volume* 8 (1). 123-133.
- Treloar, H. R., Dubreuil, M. E., & Miranda, R. (2014). Spirituality and Treatment of Addictive Disorders. *Rhode Island Medical Journal* 97(3), 36-38.

- Turan, Y. (2009). Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma (Doktora Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Turan, Y. (2009). Kişilik ve Dindarlık Üzerine Bir Alan Araştırması. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 20, 279-295.
- Turan, Y. (2017). *Kişilik ve Dindarlık*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Tuzcuoğlu, S. (1994). Meslek Seçimi ve Önemi. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 6, 265-280.
- Tuzcuoğlu, S. (2005). Kişilik Gelişimi (Ed. B. Aydın) *Gelişim ve Öğrenme içinde*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Uysal, V. (1995). İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma. *İslami Araştırmalar* 8 (3-4).263-271.
- Uysal, V. (1996). *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul : İFAV Yayınları.
- Uysal, V. (2006). *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Ünver, G. (2000). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Vergote, A. (1999). *Din, İnanç ve İnançsızlık* (Çev. V. Uysal). İstanbul: İFAV Yayınları.
- Weber, M. (1986). *Sosyoloji Yazıları* (Çev. T. Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Williamson, W. P., & Hood, R. W. (2012). The Lazarus Project: a Longitudinal Study of Spiritual Transformation Among Substance Abusers. *Mental Health, Religion and Culture*, 15 (6), 611-635.
- Yalom, I. D. (2006). *Din Psikolojisi* (Çev. Ö. Ankan). İstanbul: Merkez Kitaplar.
- Yanbastı, G. (1990). *Kişilik Kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınevi.
- Yaparel, R. (1987). Yirmi-Kırk Yaş Arası Kişilerde Dinî Hayat ile Psiko-sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Doktora Tezi),<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2012). Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi. *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2). 1-34.
- Yazır, M. H. (2000). *Hak Dini Kur'an Dili. C. 1*. İstanbul: TDV Yayınları.

- Yıldırım, İ. (1997). Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Kullanan Üniversite Öğrencilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 13, 147-155.
- Yıldız, M. (2006). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*. İzmir: İzmir İlâhiyat Vakfı.
- Yıldızoğlu, H. (2013). *Okul Yöneticilerinin Beş Faktör Kişilik Özellikleri ile Çatışma Yönetimi Stili Tercihleri Arasındaki İlişki*(Yüksek Lisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yılmaz, H. (2014). *Din ve Dindarlık*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Yörükân, T. (2013). *Sosyolojik ve Sosyal Psikolojik Görüş Açısıyla Öğrenme, Etkileşme, Sosyalleşme, Kültür ve Kişilik*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Yurtsever, H. (2009). *Kişilik Özelliklerinin Stres Düzeyine Etkisi ve Stresle Başa Çıkma Yolları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yüce, F. (2009). *Gençlerde Dindarlık ve Kişilik Özellikleri* (Yükseklisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Zincir, S. B., Zincir, N., Sünbül, E. A., & Kaymak, E. (2012). Sigara Bağımlılığında Mizaç ve Karakter Özelliklerinin Bağımlılık Düzeyleri ile İlişkisi. *Journal of Mood Disorders* 2(4), 160-166.

EKLER

ANKET FORMU

Bu anket, yüksek lisans çalışmasında kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Amacımız, sizden aldığımız veriler doğrultusunda akademik bazı bulgulara ulaşmaktır. Düzenlenen bu anket, yalnızca bilimsel bir amaç için kullanılacaktır. Bu nedenle ad ve soyadı gibi **kimlik bilgileri istenmemektedir.**

Araştırmanın bilimsel ve güvenilir olması sizin vereceğiniz cevapların samimiyetine bağlıdır. Lütfen, anket formunu doldururken hiçbir soruyu atlamayınız ve size en uygun ifadeyi (X) işareti ile belirtiniz. Araştırmaya verdiğiniz destekten dolayı teşekkür ederim.

1. Yaşınız (Lütfen yazınız) : _____
2. Cinsiyetiniz : ( ) Kadın ( ) Erkek
3. Medeni Durumunuz : ( ) Bekâr ( ) Evli
( ) Dul
4. Ailenizin Gelir Durumu : ( ) 1.000 TL altı
( ) 1.000-2.000 TL arası
( ) 2.000-4.000 TL arası
( ) 4.000 TL ve üzeri
5. Mesleğiniz : ( ) İşçi ( ) Memur ( )
Esnaf ( ) Ev hanımı ( )
Öğrenci ( ) Serbest Meslek ( )
Akademisyen ( ) Emekli

6. Eğitim Durumunuz : ( ) Okur-Yazar ( )
( ) İlkokul-Orta Okul

( ) Lise ve Dengi Okul

( ) Yüksekokul/Üniversite ( )

Doktora ve Üstü

7. Eğitim Görmekte Olduğunuz Okul:( ) Anadolu İmam Hatip ve İmam
Hatip Lisesi

( ) Meslek Lisesi (Teknik Lise,
Endüstri Meslek ve Ticaret Lisesi

( ) Fen ve Sosyal Bilimler
Liseleri

( ) Anadolu Liseleri

( ) Diğer

8. Sigara Kullanıyor Musunuz : ( ) Sık sık ( ) Ara Sıra
( ) Nadiren ( ) Hiç

9. Alkol Kullanıyor Musunuz : ( ) Sık sık ( ) Ara Sıra
( ) Nadiren ( ) Hiç

Beş Faktör Kişilik Envanteri Aşağıda kişilerarası ilişkilere ilişkin bazı ifadeler yer almaktadır. Lütfen her ifadeyi dikkatle okuyunuz ve her birine ne kadar katıldığınıza karar vererek uygun seçeneği işaretleyiniz.	<i>Hiç Katılmıyorum</i>	<i>Katılmıyorum</i>	<i>Kararsızım</i>	<i>Katılıyorum</i>	<i>Tamamen Katılıyorum</i>
1) Konuşkan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2) Başkalarının hatalarını arama eğiliminde olan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3) İşini tam yapan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4) Bunalımlı, melankolik	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5) Orijinal, yeni görüşler ortaya koyan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6) Ketum/Vakur	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7) Yardımsever ve başkaları için çırpınan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8) Biraz umursamaz	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9) Rahatla, stresle kolay baş eden	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
10) Çok değişik konuları merak eden	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

11) Enerji dolu	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
12) Başkalarıyla sürekli didişen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
13) Güvenilir bir çalışan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
14) Gergin olabilen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
15) Maharetli, derin düşünen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
16) Heyecan yaratabilen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
17) Affedici bir yapıya sahip	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
18) Dağınık olma eğiliminde	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
19) Çok endişelenen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
20) Hayal gücü yüksek	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
21) Sessiz bir yapıda	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
22) Genellikle başkalarına güvenen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
23) Tembel olma eğiliminde olan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
24) Duygusal olarak dengeli, kolayca keyfi kaçmayan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
25) Keşfeden, icat eden	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

26) Atılgan bir kişiliğe sahip	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
27) Soğuk ve mesafeli olabilen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
28) Görevi tamamlanıncaya kadar sebat edebilen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
29) Dakikası dakikasına uymayan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
30) Sanata ve estetik değerlere önem veren	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
31) Bazen utangaç, çekingen olan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
32) Hemen hemen herkese karşı saygılı ve nazik olan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
33) İşleri verimli yapan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
34) Gergin ortamlarda sakin kalabilen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
35) Rutin işleri yapmayı tercih eden	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
36) Sosyal, girişken	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
37) Bazen başkalarına kaba davranabilen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

38) Planlar yapan ve bunları takip eden	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
39) Kolayca sinirlenen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
40) Düşünmeyi seven, fikirler geliştirebilen	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
41) Sanata ilgisi çok az olan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
42) Başkalarıyla işbirliği yapmayı seven	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
43) Kolaylıkla dikkati dağılan	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
44) Sanat, müzik ve edebiyatta çok bilgili	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

DİNSEL EĞİLİM ÖLÇEĞİ					
Değerli Katılımcılar;					
Aşağıda dini tutumlarınızla ilgili bazı ifadeler verilmiştir. Lütfen ifadeleri okuyunuz ve ne kadar katıldığınızı yandaki ölçekte uygun rakamın üstüne (x) işareti koyarak belirtiniz.					
1: Hiç Katılmıyorum 2= Katılmıyorum					
3= Katılıyorum 4= Tamamen Katılıyorum					
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	Dinimin gereklerini hayatımın her alanına uygulamaya çalışırım.	1	2	3	4
2	Hayata ilişkin bütün düşüncelerimi dini inançlarım belirler.	1	2	3	4
3	Allah'ın varlığını her zaman güçlü bir şekilde hissederim.	1	2	3	4
4	Ahlaki bir hayat yaşadığım sürece, neye inandığım o kadar önemlidir.	1	2	3	4
5	Dinimin gereklerini yerine getirmeme rağmen dini düşüncelerimin günlük işlerimi etkilemesine izin vermem.	1	2	3	4
6	Herhangi bir engel olmadığı sürece ibadetlerin aksatılmaması gerektiğini düşünürüm.	1	2	3	4
7	İnanan bir insan olmama rağmen hayatımda dinden daha önemli şeyler olduğunu düşünürüm.	1	2	3	4
8	Özellikle dinin benim için önemli olmasının nedeni, hayatın anlamına ilişkin birçok soruya cevap vermesidir.	1	2	3	4

9	Kişilerin, diniyle ilgili çeşitli yayınları takip etmesi çok önemlidir.	1	2	3	4
10	Toplumsal ve ekonomik statümü koruyabilmek için yer yer dinsel uygulamalarımın taviz vermem gerektiğini düşünürüm.	1	2	3	4

<p style="text-align: center;">DİNDARLIK ÖLÇEĞİ</p> <p style="text-align: center;">AÇIKLAMA</p> <p>Aşağıda 1'den 5'e kadar derecelendirilmiş ifadeler yer almaktadır. Lütfen her cümleyi dikkatle okuyup, bu cümlelerin sizin dini inanç ve davranışlarınıza ne kadar uygun olduğunu işaretleyiniz.</p> <p>5= Tamamen Katılıyorum 4= Oldukça Katılıyorum</p> <p>3= Kararsızım 2= Pek Katılmıyorum</p> <p>1= Hiç Katılmıyorum</p> <p>Aşağıdaki ifadelere ne derece katılıyorsunuz?</p>	Tamamen Katılıyorum	Oldukça Katılıyorum	Kararsızım	Pek Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
1) Allah'ın birliğine inanırım.	5	4	3	2	1
2) Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanırım.	5	4	3	2	1
3) Mutlak bir kudret sahibi olarak aşkın bir Allah'a inanırım.	5	4	3	2	1
4) Vahye ve meleklerle iman ederim.	5	4	3	2	1
5) Allah'ın emir ve yasaklarının Kur'an ve Sünnette açıklandığına inanırım.	5	4	3	2	1
6) Kur'an ve Sünnette belirtilenlerin doğruluğuna inanırım.	5	4	3	2	1
7) Ahirete (Cennet-Cehenneme) iman ederim.	5	4	3	2	1
8) Kur'an'da anlatılanların doğru ve gerçek olduğuna inanırım.	5	4	3	2	1

9) Kur'an'ın değişikliğe uğramadığına ve her çağda geçerli olduğuna inanırım.	5	4	3	2	1
10) Caminin sosyal ilişkileri geliştirdiğini benimserim.	5	4	3	2	1
11) Caminin etrafındaki faaliyetlere katılmanın ferde(kişiye) saygınlık kazandırdığına inanırım.	5	4	3	2	1
12) Ferdi(kendi başına) ibadetin dini hayatın en önemli ve tatmin edici yanı olduğunu benimserim.	5	4	3	2	1
	Her Zaman	Çoğu Zaman	Kararsızım	Bazen	Hiç
13) Camide ve cami dışında yapılan dini toplantılara katılırım.	5	4	3	2	1
14) Evde veya çevrede yapılan dini sohbetlere katılırım.	5	4	3	2	1
15) Ramazan'da(Teravih) namaz kılarım.	5	4	3	2	1
16) Cemaatle namaz kılarım.	5	4	3	2	1
17) Kendimi Allah'a yakın hissederim.	5	4	3	2	1
18) Dini kimliğim ve inancım üzerinde düşünürüm ve sorgularım.	5	4	3	2	1
19) Nafile ibadete ve dua etmeye gayret gösteririm.	5	4	3	2	1
20) Allah'ın rızasına uygun hareket ederim.	5	4	3	2	1
21) İslâm'ı tebliğ etmeye/anlatmaya gayret ederim.	5	4	3	2	1

22) Dini konuları yakın çevremle tartışırım.	5	4	3	2	1
23) Sosyal problemlerin çözümünde dini inançlarıma başvururum.	5	4	3	2	1
24) Kendimi “dindar” olarak algılarıım.	5	4	3	2	1
	Pek Çok	Çok	Kararsızım	Biraz	Hiç
25) Arapça Kur’an okumasını biliyorum.	5	4	3	2	1
26) İbadet için gerekli bilgi düzeyine sahibim.	5	4	3	2	1
27) Kur’an’ı veya mealini okurum.	5	4	3	2	1

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı:	Hakan IŞIK
Doğum Yeri ve Tarihi:	Varto, 1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Artvin Çoruh Üniversitesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
Y. Lisans Öğrenimi	Din Psikolojisi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
e-posta adresi	hakanisik49@gmail.com